

Форма № 24

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Бізнес-технології та економіка
(повне найменування факультету)
Бізнес та управління
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр
(ступінь вищої освіти)
на тему Формування інноваційної захищеності
(назва теми)
суб'єкта господарювання

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу, групи БТЕ
- 1313.м
Спеціальності 076 Підприємництво
(код і найменування спеціальності)
та торгівля

Освітня програма (спеціалізація)
Економіка підприємства
Михайлова Т. С.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник Храїшків О. М.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)
Рецензент Карпенко А. В.
(ПРІЗВИЩЕ та ініціали)

Форма № 25

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет Бізнес технології та економіки
Кафедра Бізнес та управління
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 076 Підприємство та торгівля
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Економіка підприємства
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Ткаченко А.М.« » 20 року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Михайлової Тетяни Серіївни
(ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Формування інноваційної захищеної суб'єктно господарювання

керівник проєкту (роботи) К.В.Н., доц. Крайчик В.М.
(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «03» грудня 2024 року №395

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 10 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) Законодавчі та нормативні акти, наукова література, статистичні дані звітності ПрАТ «Запоріжсталь»

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Теоретичні основи інноваційної складової економічної захищеної підприємства, дослідження інноваційного забезпечення захищеної суб'єктно господарювання на прикладі ПрАТ «Запоріжсталь», наведення інноваційного забезпечення безпеки функціонування ПрАТ «Запоріжсталь»

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень, кількість слайдів, плакатів)

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прий викон завдан
1,2,3	к.е.н., доц. Крайнік О.М	<i>Країнік</i>	<i>Країнік</i>

7. Дата видачі завдання « 09 » вересня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Пр
1	Вибір координат джерел і закріплення завдання	20.09.24	
2	Виконання першого розділу	15.10.24	
3	Виконання другого розділу	05.11.24	
4	Виконання третього розділу	19.11.24	
5	Подача на кафедру і корисно-контроль	03.12.24	

Студент(ка)

М Момеєва Михайлова
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи)

Країнік Олена Крайнік
(підпис) (Ім'я ПРИЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 134 с., 24 табл., 14 рис., 57 джерел.

Об'єкт дослідження – ПрАТ «Запоріжсталь».

Мета роботи – вирішення теоретичних і методичних проблем формування економічної безпеки підприємств та забезпечення динаміки їх економічного зростання засобами активізації інноваційного розвитку.

Завдання роботи – дати сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки; поглибити загальні принципи економічної безпеки, що мають економіко-інноваційні аспекти; дослідити інноваційну складову захищеності підприємств України; дослідити вплив рейдерства на розвиток підприємництва в Україні.

В магістерській роботі розглянуто теоретичні та методологічні основи економічної безпеки підприємства, її інноваційної складової як макрорівня, так і на рівні суб'єкта господарювання, дана загальна характеристика діяльності ПрАТ «Запоріжсталь», розглянуто основні види продукції і ринків збуту підприємства, проведено аналіз фінансової безпеки ПрАТ «Запоріжсталь», вивчено динаміку використання оборотних коштів комбінату, досліджено інноваційну складову захищеності підприємств на макрорівні. На основі проведеного аналізу розроблено пропозиції щодо покращення фінансово-господарського стану ПрАТ «Запоріжсталь», розроблено Положення про економічну безпеку.

Методи дослідження – методи економічного аналізу, графічний, статистичний, порівнянь, SWOT-аналіз.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, ЗАХИЩЕНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА, ІННОВАЦІЯ, ІННОВАЦІЙНА ЗАХИЩЕНІСТЬ, ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИЩЕНОСТІ, РЕЙДЕРСТВО, НЕДРУЖНЄ ПОГЛИНАННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	10
1.1 Економічна безпека: роль, сутність, складові.....	10
1.2 Інноваційні підходи до організації захисту сучасного підприємства.....	21
1.3 Показники інноваційної складової економічної безпеки підприємства.....	30
Висновки до 1 розділу.....	38
2 ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИЩЕНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ПрАТ «ЗАПОРІЖСТАЛЬ»	43
2.1 Аналіз інноваційної складової захищеності підприємств України.....	43
2.2 Дослідження впливу рейдерства на розвиток підприємництва в Україні.....	50
2.3 Дослідження захищеності ПрАТ «Запоріжсталь».....	63
2.3.1 Загальна техніко-економічна характеристика ПрАТ «Запоріжсталь»	63
2.3.2 Аналіз коефіцієнтів ліквідності і платоспроможності.....	71
2.3.3 Аналіз коефіцієнтів ділової активності.....	73
2.3.4 Аналіз рентабельності і прибутковості підприємства.....	77
2.3.5 Аналіз стану та використання оборотних засобів комбінату.....	80
Висновки до 2 розділу.....	91
3 НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПрАТ «ЗАПОРІЖСТАЛЬ»	95
3.1 Шляхи інноваційного розвитку комбінату.....	95
3.2 Оцінка використання інноваційних заходів.....	113

Висновки до 3 розділу.....	119
ВИСНОВКИ.....	122
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	128

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах посилення конкурентної боротьби на ринках вітчизняного та міжнародного секторів металургії, необхідною умовою успішного функціонування підприємства є інноваційна діяльність. Вона повинна відповідати сучасним тенденціям із посилення кризових явищ на макроекономічному рівні та часто ж пов'язаною не лише з адміністративними рішеннями щодо кадрового складу керівництва чи вищої ланки менеджменту, а й стосуватись глибинних новаторських підходів, що дали б змогу посилити власні конкурентні позиції компанії шляхом збільшення стійкості роботи комбінату та зміцнення його економічної безпеки.

Складовою частиною інноваційної захищеності суб'єкта господарювання є оцінка його економічної безпеки. Даний аналіз можливо проводити за напрямками вивчення стану фінансової ліквідності, платоспроможності, рентабельності, ефективності використання оборотних фондів тощо. Дані складові визначають ефективність існуючої системи економічної безпеки як системи фінансово-економічного розвитку.

Основною проблемою вітчизняного сектору металургійного виробництва є недостатня ліквідність їх активів, тобто їх спроможності до негайного погашення своїх зобов'язань. Це питання тісно взаємопов'язане зі станом гострої нестачі власних оборотних коштів. Оскільки кредитування в комерційних банках на умовах промислового кредиту є високоризиковою операцією, що проводиться за високими відсотковими ставками.

У розвиток наукової думки щодо теорії і практики управління і оцінювання інноваційної захищеності суб'єктів господарювання внесли вклад зарубіжні та вітчизняні вчені: Л. Антонюк, В. Василенко, Н. Гончарова, М. Денісенко, С. Ілляшенко, Н. Краснокутська, Г. Менш, Д. Сахал, Б. Твісс, М. Туган-Барановський, Л. Федулова, Д. Черваньов, Й. Шумпетер та інші. Проблемним питанням формування стану економічної

безпеки присвячені дослідження О. Бєлова, І. Білька, М. Єрмошенка, М. Камлика, Г. Пастернак-Тарануценка, А. Сухорукова, В. Шлемка, та інших. В наукових працях з досліджень інноваційного розвитку та з досліджень категорії «економічна безпека» основна увага приділена відокремленому розв'язанню вищезначених проблем, а наукові спроби синергітичного поєднання інноваційного розвитку та формування на засадах його активізації необхідного стану економічної безпеки підприємств взагалі представлені лише фрагментарно.

Зростаюча значущість інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності та формування економічної безпеки підприємств, відсутність достатнього теоретико-методичного підґрунтя для вирішення впровадження вищезначених проблемних питань господарської діяльності підприємств унаочнює актуальність і потребує подальших наукових і прикладних розробок. Сукупність визначених проблемних питань обумовила вибір теми магістерської роботи, визначила її логіко-структурну побудову, мету, предмет, об'єкт і наукові завдання.

Мета і завдання дослідження. Головною метою роботи є вирішення теоретичних і методичних проблем формування економічної безпеки підприємств та забезпечення динаміки їх економічного зростання засобами активізації інноваційного розвитку.

Для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено та вирішено наступні теоретичні і прикладні завдання:

- дослідити еволюції категорії «інновація» в науковому та економічному середовищі;
- дати сутнісну оцінку ролі і місця економічної безпеки у глобальній моделі національної безпеки держави;
- провести теоретичний огляд системних основ формування економічної безпеки підприємств;
- визначити інноваційну основу формування економічної безпеки та оцінити сучасний стан і тенденції даного полі структурного процесу;

- уточнити системну характеристику фінансової безпеки суб'єкта господарювання;
- поглибити загальні принципи економічної безпеки, що мають економіко-інноваційні аспекти;
- дослідити інноваційну складову захищеності підприємств України;
- дослідити вплив рейдерства на розвиток підприємництва в Україні;
- проаналізувати стан захищеності ПрАТ «Запоріжсталь»;
- запропонувати шляхи інноваційного розвитку комбінату.

Об'єктом дослідження є комплексний процес формування економічної безпеки підприємств, який гарантує стабільність їх функціонування, а також забезпечує динамічний господарський розвиток, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам).

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і прикладних проблем формування економічної безпеки підприємств засобами активізації інноваційного розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові концепції та теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених з проблем оцінювання та управління економічною безпекою на підприємствах. У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний – для конкретизації визначень економічних категорій, теоретичних узагальнень і формулювання висновків; графічний – для зображення динаміки змін досліджуваних показників; статистично-економічний та порівняльний – для дослідження особливостей і тенденцій розвитку підприємств; системний підхід – для побудови блоків складових та категорійних елементів економічної безпеки; системно-цільовий – для обґрунтування вибору стратегії підприємства за рівнем його економічної безпеки.

Інформаційною базою дослідження є нормативні акти, що регламентують діяльність підприємств України, матеріали Держкомстату України, інформаційно-аналітичні звіти Комітетів Верховної Ради України та

відповідних міністерств, результати обстеження підприємств, монографії, збірники наукових праць, дані річних звітів, інформаційних та аналітичних бюлетенів, інформаційних і політичних оглядів, тижневиків, а також ресурси Інтернету, періодичні видання та щорічники вітчизняних і міжнародних організації, публічні звіти підприємств.

Обробка інформації, одержаної під час дослідження, проводилася за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Наукова новизна одержаних результатів магістерської роботи полягає в узагальненні науково-методичних положень і розробці практичних рекомендацій щодо забезпечення стану безпеки шляхом використання в тому числі інноваційних рішень.

Результати дослідження, що містять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

удосконалено:

- системну характеристику фінансової безпеки суб'єкта господарювання;
- загальні принципи економічної безпеки, що мають економіко-інноваційні аспекти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо оцінювання стану захищеності підприємства шляхом використання інструментарію економічного та фінансового аналізів. Основні наукові положення можна використовувати у практичній діяльності металургійних підприємств.

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Економічна безпека: роль, сутність, складові

З метою захисту суб'єкта господарювання від загроз, що виникають у всіх сферах його діяльності, доцільно здійснювати систему діагностування безпеки діяльності. Економічна діагностика охоплює всі аспекти діяльності підприємств, які функціонують у складному, динамічному ринковому середовищі. Вона вивчає процес визначення стану підприємства як суб'єкта економічної діяльності на основі кількісних параметрів та якісних характеристик його функціонування.

У Конституції України зазначено, що держава повинна дбати в цілому про власну економічну безпеку, а також і про захист прав усіх суб'єктів, зокрема й тих, що здійснюють підприємницьку діяльність.

З погляду Ніколаюка С. І. та Никифорчука Д. Й., загальне визначення безпеки підприємства дається як стан стійкої життєдіяльності об'єкта стосовно впливу загроз потенційного супротивника [1].

Економічна безпека підприємства, за визначенням, запропонованим Іванютою Т. М., — це система створення механізму мобілізації й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами даного підприємства з метою найбільш ефективного їх використання і забезпечення стійкого функціонування того чи іншого підприємства, його активної протидії будь-яким негативним чинникам впливу на свою економічну безпеку [2].

Зеркалов Д. В. пропонує розглядати економічну безпеку підприємства як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів задля уникнення загроз та стабільного функціонування суб'єкта господарювання не тільки сьогодні, а й в майбутньому в умовах конкуренції та господарського ризику [3].

Найбільш високий рівень економічної безпеки підприємства забезпечується максимальним захистом функціональних складових його діяльності. Під функціональними складовими розуміються всі найважливіші сфери (фінансова, сировинна, кадрова і т.д.) економічної безпеки підприємства, різні за своєю суттю і спрямованістю. Під час проведення аналізу економічної захищеності суб'єкта доцільно провадити комплексне обстеження за пропонованими частинами, які визначаються в залежності від пріоритетності та завдання дослідження.

До функціональних складових економічної безпеки прийнято відносити:

- 1) фінансову складову, яка проявляється в забезпеченні ефективного використання виробничих ресурсів;
- 2) кадрову складову – ефективне управління персоналом, розвиток інтелектуального потенціалу;
- 3) технічну складову – застосування сучасної техніки і прогресивної технології;
- 4) правову складову – правове забезпечення діяльності підприємства;
- 5) інформаційну складову – ефективне інформаційне забезпечення підприємства;
- 6) екологічну складову – дотримання екологічних норм, мінімізація забруднення довкілля;
- 7) силову складову – забезпечення фізичної безпеки працівників підприємства і збереження його майна [4].

Доцільним є також включення й інноваційної складової економічної безпеки.

Фінансова безпека характеризується раціональним використанням основних оборотних коштів, форми його капіталу, оптимізація відсотка виплат з цінних паперів, курсу цінних бумаг на фондовій біржі. Вона досягається шляхом:

а) формування стратегії виробничої, кадрової, управлінської, кредитної та ін.. політики підприємства;

б) практичної реалізації напрямів розробленої стратегії;

в) постійного аналізу ефективності проведеної політики.

Згідно схеми, запропонованої Балановичем А. М. [5], нами удосконалено підходи щодо характеристики фінансової безпеки підприємства.

Запропоновано розглядати забезпечення стабільних фінансових пропорцій розвитку підприємства як елемент ефективної фінансової стратегії. Дана структура характеризує комплексне розуміння фінансової безпеки підприємства, як основної сфери, захищеність якої є пріоритетним напрямком діяльності всієї системи захисту економічних інтересів (рисунок 1.1).

Рисунок 1.1 – Характеристика фінансової безпеки суб'єкта господарювання

Кадрова безпека повинна містити заходи, що спрямовані на підтримання бажаного рівня освітньо-кваліфікаційної підготовки персоналу, захисту інтересів як окремих працівників підприємства, так і всього колективу в цілому.

Технічна, або техніко-технологічна безпека характеризується відповідністю застосовуваних на підприємстві технологій світовим стандартам, їх конкурентоспроможність і можливість подальшого вдосконалення. Дану складову доцільно забезпечувати за етапами:

- 1) вивчається стан техніко-технологічної складової безпеки підприємства за результатами дослідження фінансово-господарської документації та технічних даних з підрозділів підприємства;
- 2) складаються інструкції забезпечення техніко-технологічної складової безпеки на певний строк;
- 3) розробляється план щодо забезпечення техніко-технологічної безпеки підприємства.

Правова, або політико-правова складова характеризується дотриманням юридичних вимог підприємством як юридичною особою і її співробітниками. Реалізується шляхом створення та розробки методики аналізу збитку і дослідження можливих загроз негативних факторів. Розглядаються окремі конкретні ситуації, що створюють проблеми, і розробляються шляхи їх вирішення на основі конкретного прецеденту.

Умовами інформаційної складової безпеки є: Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності суб'єкта господарювання, специфічних операцій (прогнозування потенційних загроз економічної безпеки підприємства та ін.) Досягається шляхом збору інформації (гласні контакти з джерелами офіційної інформації, негласні контакти з джерелами секретної інформації та ін.). Опрацьовується та сортується добута інформації (внутрішня картотека та ін.). Проводиться аналітична робота з інформацією та заходи щодо недопущення несанкціонованого доступу до

інформації. Враховується інформаційна діяльність за межами фірми (робота над іміджем і пр.).

Екологічна складова полягає у оптимізації витрат для дотримання норм екологічних стандартів з технологій і продукції, що випускається, мінімізації витрат на штрафи за порушення норм екологічного законодавства. Досягається шляхом опрацювання та вивчення правових регламентації стосовно екологічної складової процесу виробництва чи надання послуг, виконання робіт. Встановлюється можливість та доцільність природоохоронної та еколого-санітарної діяльності.

Силова складова полягає у гарантуванні фізичної недоторканності, збереження майна співробітників, силових елементах інформаційної безпеки виробничого об'єкту і створенні сприятливого впливу зовнішнього середовища на бізнес, стабільність підприємства.

Сукупність елементів економічної захищеності мають утворювати системне ціле, що підпорядковується головній меті, або місії економічної безпеки.

Головна мета економічної безпеки — створення належних умов, що гарантували б підтримання стану захищеності підприємства. Оскільки захист суб'єкта господарювання повинен відбуватись у різних напрямках, що стосуються діяльності підприємства. Так, Користін О. Є. пропонує забезпечувати економічну безпеку за такими взаємопов'язаними напрямками [6]:

- 1) захист від злочинного світу;
- 2) захист від порушень закону з тим, щоб самим не потрапити під його санкції;
- 3) захист від недобросовісної конкуренції;
- 4) захист від протиправних дій власних співробітників.
- 5) Щодо останнього напрямку, то він реалізується на таких ділянках:
 - 6) виробничій (збереження матеріальних цінностей);

- 7) комерційній (оцінювання партнерів, юридичний захист інтересів);
- 8) інформаційній (визначення значущості інформації, порядку надходження, використання, передання, захисту від викрадення)
- 9) кадрового забезпечення
- 10) освітнього рівня персоналу тощо

Заслужують на увагу методичні підходи щодо побудови системи економічної безпеки підприємства, запропонована Міщенком С. П., вона охоплює такі етапи:

- вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;
- аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства;
- аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;
- моделювання нової системи економічної безпеки підприємства;
- затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;
- оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення [7, с. 193].

Наведені методичні підходи мають слугувати побудові комплексної системи постійного моніторингу стану захищеності суб'єкта господарювання та застосовуватись при діагностиці економічної безпеки.

Комплексна діагностика, що відповідає на предмет забезпечення підприємства системою економічної безпеки, має передбачати застосування наступних видів аналізу: ситуаційного; організаційно-управлінського; фінансово-економічного; виробничо-господарського; аналізу кадрового потенціалу [8].

Діагностичний аналіз, є одним із підходів щодо виявлення загроз. Це визначення об'єктивного стану обраних параметрів у діяльності

підприємства щодо відповідності поставленим цілям і завданням, вивчення відхилень від нормального стану об'єкта діагностування, причин цих відхилень, тривалості їх протікання, їх інтерпретація для формування висновків і рекомендацій [9].

На сьогодні можна виділити 2 різних методично підходів до визначення поняття економічної діагностики.

Згідно першого підходу, під економічною діагностикою розуміється ретроспективне, оперативне і перспективне комплексне дослідження об'єкта на предмет розробки економічної політики. При цьому основною метою проведення економічної діагностики є виявлення найбільш важливих проблем і пріоритетів розвитку об'єкта дослідження та розробка програми довгострокових і короткострокових заходів, що дозволяють поліпшити стан і ефективність функціонування даного об'єкту.

Згідно другого підходу, під економічною діагностикою розуміється один з видів аналізу, що представляє собою спосіб встановлення характеру порушень нормального ходу економічних процесів на основі типових ознак, характерних для даного порушення [10].

Будь-який суб'єкт господарювання є системою взаємопов'язаних елементів, що можуть перебувати в стійкому та нестійкому стані, постійно взаємодіючи із оточуючою середовищем. Через це діагностика діяльності суб'єкта господарювання з метою запобігання небезпечним явищам та ситуаціям має бути антикризовою на всіх етапах свого проведення.

Об'єктом діагностики можуть бути [11]: підприємство в цілому як виробничо-економічна система, її елементи; функціонування окремих підрозділів, виробничі функції, види діяльності, та ін. У ході економічної діагностики досліджувані об'єкти отримують якісний опис і характеристику [12].

Виконання економічної діагностики господарюючих суб'єктів припускає аналіз й оцінку результатів підприємства в рамках його операційної, інвестиційної й фінансової діяльності [13].

Для оцінювання рівня економічної безпеки на підприємстві використовують індикатори економічної безпеки, що є конкретними показниками, числові значення яких можуть свідчити про той чи інший досягнутий рівень захищеності суб'єкта господарювання відносно до сфер його діяльності.

Індикатори економічної безпеки підприємства – це система показників оцінки ефективності здійснення захисту його результатів. Такі індикатори можуть бути в цілому тільки непрямыми в силу специфіки захисної діяльності (оцінити її результативність напрямку практично неможливо). Але оцінка ефективності механізму захисту підприємства можлива і на основі вартісного методу [14].

Слід зазначити, що в процесі свого становлення і розвитку, підприємство проходить через різні ступені свого існування, відповідно яким в залежності від пріоритету змінюються і трансформуються оціночні індикатори економічної безпеки. Так, зокрема Васильців Т. Г. зазначає, що складати та в цілому узагальнювати аналіз індикаторів економічної безпеки можливо, використовуючи наступну систему параметрів економічної безпеки [15]:

$$\left\{ \begin{array}{l} E_{\text{соц}} + E_{\text{екон}} \geq B_{\text{ЕБ}} \\ B_{\text{ПД}} > H_{\text{ПД}_{\text{max}}} \\ D_a \geq \bar{D}_a \\ P_{\text{ЗБ}_{\text{факт } ij}} > P_{\text{ЗБ}_{\text{min } ij}} \\ O_{ij} * K_{E_{ij}} * \bar{I}_j \geq \overline{EE_{ij}} \\ O_{ij} * K_{B_{ij}} * \bar{I}_j \geq \overline{BM_{ij}} \\ T_{Q,K_{ij}} * I_j \geq 100\% \\ \sum_{IJ} BP_{IJ} > B_{\text{КСП}_{\text{min } ij}} \\ K_{\text{ЗБ}_{\text{факт } ep}} > K_{\text{ЗБ}_{\text{min } ep}} \end{array} \right. , \quad (1.1)$$

де $E_{\text{соц}}$, $E_{\text{екон}}$ – позитивний соціальний і економічний ефект підприємництва, грн;

$V_{\text{ЕБ}}$ – сумарні витрати на забезпечення економічної безпеки підприємництва (понесені органами державного управління, суб'єктами підприємницької діяльності, громадськими та недержавними інституціями, громадянами), грн;

$B_{\text{ПД}}$, $H_{\text{ПД}_{\text{max}}}$ – рівень суспільного ставлення, мотивації здійснення підприємницької діяльності та рівень недосконалості економіко-правового бізнес-середовища (експертна оцінка, виражена у балах або відсотках);

D_a , $\bar{D}_a$ – показники ділової активності (частка населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, кількість зареєстрованих та діючих підприємств у розрахунку на одну тисячу громадян (од.), рівень територіальної концентрації бізнесу) та середні показники ділової активності інших країн (які беруться до порівняння), регіону або у галузево-секторальному аспекті;

$P_{3B_{\text{факт } ij}}$, $P_{3B_{\text{min } ij}}$ – фактичний та мінімально необхідний рівень ресурсного забезпечення підприємства;

i – рівень ієрархії управління економічною безпекою підприємництва (держави, регіону, району, території і т.д.);

j – галузь економіки;

O_{ij} – обсяги господарської діяльності підприємств, грн;

K_{Eij} , K_{Vij} – коефіцієнт, який дозволяє здійснити розрахунок середніх умовних основних показників економічної ефективності функціонування підприємств (рентабельність господарської діяльності, продуктивність праці, фондівіддача, коефіцієнт оборотності оборотних активів та ін.) та коефіцієнт, який дозволяє здійснити розрахунок рівня середньої витратомісткості господарської діяльності (рівень витрат до виручки від реалізації продукції, послуг (в т.ч. за групами витрат), енергомісткість виробництва та ін.);

I_j – середньогалузевий індекс інфляції у j -й галузі;

$\bar{I}_j$ – середньогалузевий рівень інфляції в країні

$T_{Q, K_{ij}}$ – темпи зростання обсягів господарської діяльності та кількості діючих (або прибуткових) підприємств, %;

EE_{ij} , BM_{ij} – середні показники економічної ефективності функціонування та витратомісткості підприємств інших країн (які беруться до порівняння), регіону або у галузево-секторальному аспекті;

$\sum BP_{ij}$, $B_{KSP_{min ij}}$ – обсяги витрат підприємств на здійснення НДКР, розробку та впровадження інновацій, капіталовкладень в основний капітал та мінімально необхідні витрати на забезпечення конкурентоспроможності підприємств, грн;

$K_{ЗБ_{факт ер}}$, $K_{ЗБ_{min ер}}$ – фактичний та мінімально необхідний рівень кадрового забезпечення підприємства

e, p – рівень освітньої підготовки та досвіду кадрів.

Основні напрями організації безпеки суб'єкта господарювання стосуються таких сфер, як: охорона матеріальних і фінансових ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки; охорона інтелектуальної власності; захист працівників підприємства; правовий захист.

В той же час важливою проблемою для країн з перехідною економікою та для країн, що перебувають у стані затвердження ринкових засад функціонування економіки є питання дотримання конкурентного ведення бізнесу.

Так, більшість аналітиків схиляється до думки, що серед економічних ризиків функціонування підприємств, зокрема малого і середнього бізнесу, вагоме місце займають нелегітимні та напівлегітимні дії з боку підприємств великого бізнесу, монополістів тощо. У таких країнах як Німеччина, Японія, США та ін. законодавчо закріплені права та механізми реалізації прав підприємств у разі дискримінаційних дій щодо них. Ця практика дозволяє удосконалити характеристики конкурентного середовища, що особливо

важливо для країн, які перебувають на посттрансформаційному етапі розвитку економіки [16].

Забезпечення економічної безпеки підприємств, на думку багатьох науковців, не повинно бути питанням, яке вирішується виключно силами самих підприємств. Насамперед, держава повинна створити зручний і сприятливий клімат для ведення підприємницької діяльності [17].

Окремим інституційним засобом забезпечення економічної безпеки підприємництва в багатьох країнах світу виступає діяльність асоціативних і громадських підприємницьких організацій, зокрема, у напрямі гарантування фізичної та економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, поліпшення відносин з органами влади, участі у прийнятті рішень та розробці політики регулювання підприємництва.

В Україні поки що цей аспект гарантування безпеки недостатньо розвинутий в порівнянні з державами, що характеризуються високим рівнем економічного розвитку.

У країнах ЄС на державному рівні прийнято рішення, спрямовані на розширення спектра послуг у сферах регулювання незалежних недержавних інститутів, враховуючи оцінку власності, інспекцію та проведення досліджень ринку, захисту прав споживачів, охорони навколишнього середовища, техніки безпеки праці, охорони здоров'я, сертифікації та стандартизації товарів.

Для забезпечення демонополізації окремих видів діяльності та ринків, посилення рівня контролю та «прозорості» у регуляторній сфері у більшості розвинених країн забезпечено участь громадських та асоціативних підприємницьких організацій у прийнятті рішень (чи здійсненні публічного контролю рішень) адміністративних органів влади визнанням на регіональному рівні принципів реалізації викладених функцій, прирівнення прав та відповідальності представників бізнес-асоціацій, які входять у такі дорадчі органи, до рівня держслужбовців тощо. Це об'єктивно приводить до зниження рівня монополізму як в окремих сферах

підприємницької діяльності, так і в прийнятті адміністративними органами влади своїх рішень; поліпшення конкурентного середовища; забезпечення рівного доступу всіх підприємств до місцевих ресурсів і формування системи «прозорих» взаємостосунків бізнесу та адміністративних органів влади. Досвід реалізації такої практики сприяє розвитку громадянського суспільства, зниженню рівня залежності підприємств від рішень органів влади і відповідно зміцненню його економічної безпеки [15].

1.2 Інноваційні підходи до організації захисту сучасного підприємства

Формування інноваційних засад при побудові системи захисту підприємства є складним, багатовимірним і комплексним процесом, що реалізується за допомогою різних підходів, відповідно до цілей забезпечення захисту. Підтверджуючи вищезазначене, Гапоненко В. Ф. вважає, що якщо не буде забезпечена безпека на більш високому рівні, то всі заходи щодо забезпечення економічної безпеки на нижчих рівнях стають малоефективними і деколи взагалі безглуздими [16].

Заходи щодо забезпечення безпеки діяльності конкретного суб'єкта господарювання мають бути, перш за все, направлені на ліквідацію загроз діяльності підприємства. Тому інноваційні підходи щодо забезпечення захисту функціонування суб'єкта господарювання мають стосуватися сфер діяльності підприємства, діагностика яких показала можливість виникнення загроз.

Аналізуючи інноваційні підходи, що сприяють захисту підприємства, слід відзначити, що стійка захищеність суб'єкта господарювання можлива лише за умов проведення робіт із захисту основних її складових. При формуванні та розвитку системи економічної безпеки підприємства необхідно враховувати наступні загальні принципи безпеки, які будуть мати економіко–інноваційні аспекти [18]:

1) комплексність, або системність. Полягає у створенні такої системи безпеки, яка забезпечить захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності: від будь-яких небезпек та загроз, непередбачуваних обставин.

2) пріоритет заходів попередження (вчасність). Система захисту має створювати можливість виявлення на ранніх стадіях різноманітні деструктивні фактори та забезпечувати вживання заходів щодо попередження їх шкідливого впливу та нанесення збитків підприємству.

3) безперервність. Формування безпеки має бути послідовним та безперервним процесом, що протікає на всіх стадіях функціонування підприємства

4) законність. Передбачає, що робота із забезпечення економічної безпеки підприємства повинна здійснюватись на основі чинного законодавства та не суперечити йому.

5) плановість. Створення системи захисту повинно мати планомірний характер.

6) взаємодія. Передбачає, щоб зусилля всіх осіб, підрозділів, служб, що забезпечують безпеку підприємства, були скоординованими.

7) поєднання гласності та конфіденційності. Передбачає інформованість персоналу підприємства про систему основних заходів, в той же час охороняючи цю інформацію від небажаних зовнішніх втручань;

8) доцільність. Відповідність створення і підтримки функціонування системи економічної безпеки раціональним цілям і засобам їх досягнення.

9) обґрунтованість. Створення та підтримка функціонування системи безпеки повинна всебічно та детально оцінюватись з метою оптимального бачення перспективи подальших дій.

Інноваційні підходи організації системи захисту мають стосуватися наступних сфер:

І) Зміни у фінансовій безпеці. Фінансова безпека може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів,

виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління та використання основних і оборотних коштів, структури його капіталу, норми виплат за цінними паперами, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського становища і перспектив її технологічного та фінансового розвитку [19].

Механізм створення фінансової безпеки вимагає інноваційних технологій управління процесами. Які спрямовані на створення чи підтримання належного рівня конкурентоздатності. Також для підвищення фінансової безпеки підприємства суб'єкт господарювання повинен здійснювати: охорону комерційної таємниці, систематичний моніторинг фінансових показників підприємства, нагромадження інформації про можливе втручання інших економічних агентів у діяльність підприємства, врахування та прогноз усіх потреб ринку, адаптацію до швидкозмінних умов зовнішнього і внутрішнього середовищ, налагодження тісних та постійних взаємозв'язків з постачальниками різного роду ресурсів

Інноваційні підходи щодо забезпечення захисту функціонування суб'єкта господарювання мають стосуватися сфер діяльності підприємства, діагностика яких показала можливість виникнення загроз.

II) Зміни у організаційно-економічній сфері. Стосуються загальних організаційних засад щодо посилення економічної безпеки. У вітчизняній практиці широко застосовуються новації, пов'язані зі зміною організаційної структури управління, оптимізації службового складу у відповідності до західних аналогів та інші інструменти.

Заслуговує на увагу модель організаційно-економічного механізму, яку запропонував Корольов М. І. (рисунок 1.2).

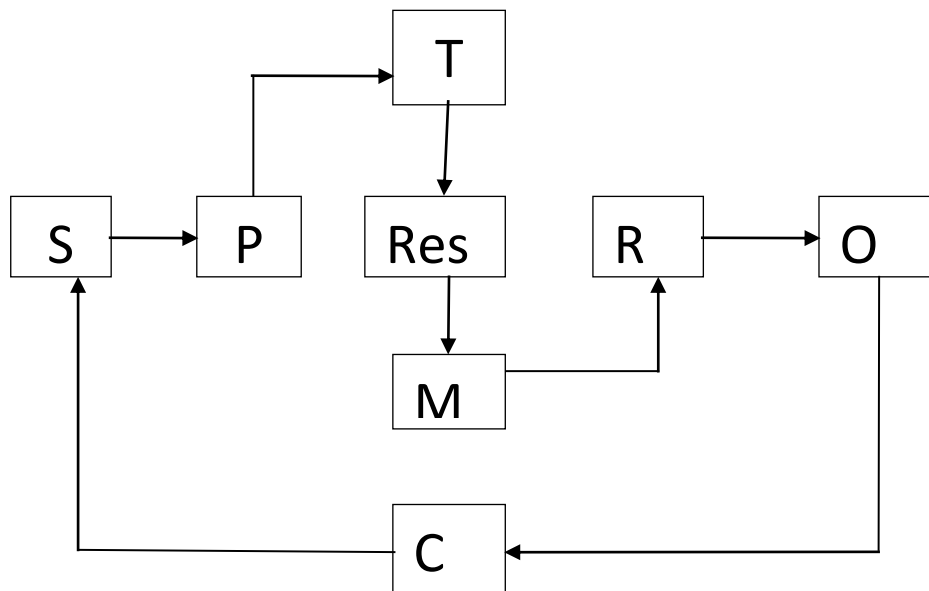

Рисунок 1.2 – Модель організаційно-економічного механізму забезпечення безпеки суб'єкту господарювання

Де S – суб'єкт; P – місія та система цілей; T – інструменти; Res – система досягнення цілей; M – методи їх досягнення; R – результат (діяльність механізму); O – об'єкт впливу; C – система критеріїв оцінки змін [20, с. 92].

Організаційно-економічний механізм захисту підприємства повинен обов'язково містити попередню стадію, пов'язану з проведенням моніторингу загроз, їх розпізнання (ідентифікації) та фільтрації, тобто відсіювання потенційно незначних і другорядних загроз, селективних і комплексних джерел екстремального впливу на фірму, вибір методів, інструментів та засобів реалізації блокуючих дій.

На основній стадії реалізації механізму реалізуються захисні заходи по ключовим і неочікуваним загрозам, вводяться в корпоративну культуру норми і алгоритми безпеки, відбувається їх інтеріоризація персоналом. Позитивними ефектами захисту фірми є збереження системності бізнес-процесів, її інституціональної структури та посилення захисної функції, мінімізації транзакційних витрат та ризиків.

Завершальна стадія механізму забезпечення захищеності суб'єкта господарювання містить в собі заключний моніторинг загроз та прийняття рішення щодо корекції системи захисту.

III) Інновації у кадровій безпеці. Поняття «кадрова безпека» визначається, як процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства через ризики і погрози, пов'язані з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами загалом [21].

Основними інноваційними підходами у кадровій безпеці є внутрішні (вдосконалення освітньо-кваліфікаційної перевірки при прийомі на роботу, новітні методи стабілізації колективу, створення сучасних засобів мотивації персоналу, тощо) та зовнішні (методи та засоби запобігання переманюванню цінних кадрів конкурентами, запобігання негативному впливу на персонал, таких як тиск, погрози, тощо). Внутрішніми питаннями інноваційних підходів в даному випадку займається кадрова служба підприємства, зовнішніми – служба безпеки.

IV) Інновації у інтелектуально-інформаційній сфері безпеки. Стосуються захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, таких як оволодіння цінною інформацією, що стосується функціонування підприємства зовнішніми шляхами (промислова розвідка) або внутрішніми (інсайд).

Слід відзначити, що чим більших успіхів досягає людство у боротьбі з зовнішніми загрозами, тим рішучіше постає питання внутрішніх загроз, з якими пов'язують 70-80 % інцидентів.

Сьогодні все більшої актуальності набуває проблема захисту підприємства від нового типу внутрішніх загроз – так званого інсайду.

Інсайдер – це особа (юридична або фізична), яка має доступ до конфіденційної інформації про справи банку завдяки своєму службовому становищу, участі в капіталі банку, родинним зв'язкам і має можливість використовувати своє службове становище у власних інтересах. Специфіка інсайду полягає у тому, що в широкому розумінні цього терміну, інсайдер є внутрішньою загрозою інформаційній безпеці, що призводить до витoku

конфіденційної інформації, тобто є зловмисною або випадковою загрозою, що надходить від самих співробітників компанії. Спектр покриття терміна – від загублення ноутбуку з закритими даними (лише в аеропортах США щорічно гублять приблизно 500 тисяч ноутбуків), до цілеспрямованого копіювання інформації. Отже, у вузькому сенсі інсайд означає зловмисні дії співробітників (інсайдерів), спрямовані на крадіжку інформації [22].

Пов'язаним поняттям з інсайдерською інформацією є комерційна таємниця. Цивільний Кодекс України (ст. 505, п. 1) дає таке тлумачення поняттю комерційної таємниці.

Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [23].

Ст. 232 (1) Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за передачу або надання доступу до інсайдерської інформації, також за інше її розголошення, у вигляді штрафу від семисот п'ятдесяти до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [24].

На практиці виділяють декілька шляхів неправомірного оволодіння закритою інформацією:

- 1) Розголошення. Це протиправні, умисні чи необачні дії посадових чи інших осіб, що призвели до передчасного оприлюднення охороняємих відомостей, а також передача таких відомостей відкритими технічними каналами.

- 2) Оптико-електронний технічний канал витоку. Створюється при опроміненні лазерним променем вібруючих в акустичному полі тонких

відбиваючих поверхонь. Відбитий лазерний промінь модулюється за амплітудою та фазою і приймається приймачем лазерного випромінювання, при демодуляції якого виділяється голосова інформація.

3) Несанкціонований доступ. Умисні протиправні дії зловмисників з метою отримання відомостей, що охороняються. Сюди відносяться такі методи як: перехват, копіювання, ознайомлення, ініціативне співробітництво, підслуховування, фотографування, підключення, підробка, спостереження, вивідування, схиляння до співробітництва, знищення, збирання та аналіз.

4) Вібраційні технічні канали. Витік інформації через будівлі, конструкції. В даному разі використовують контактні мікрофони (стетоскопи)

5) Електроакустичні канали. Перехват акустичних коливань через допоміжні технічні засоби і системи з «мікрофонним ефектом».

6) Витік. Через неконтрольовані фізичні поля: акустичні, світлові, електромагнітні, радіаційні, теплові та ін [25].

До інноваційних підходів до захисту від інсайду можна віднести:

а) Реалізація програмного забезпечення, що допомагають відстежувати потік даних компанії або в режимі реального часу, або щодо збору інформації та узагальнення її в щоденні чи щотижневі звіти.

б) Налаштування брандмауера для вирішення трафіку в обох напрямках. Найсучасніші міжмережеві екрани дають змогу фільтрувати вхідний і вихідний трафік.

в) Використання продуктів безпеки пошти з тематичної фільтрації.

г) Шифрування даних.

д) Найменший привілей політики.

ж) Управління USB-пристроями

з) Аудит доступу до файлів.

е) Служби управління правами. Право управління дозволяє надати користувачам доступ до даних, та допомагає запобігти несанкціонованому доступу за допомогою Windows RightsManagementServices (RMS) можна

блокувати копіювання і друк документів, блокувати пересилання або копіювання повідомлень електронної пошти тощо. Windows також блокує прийняття скриншот захищених документів або повідомлень.

V) Інновації у техніко-технологічній сфері. Заходи, спрямовані на досягнення відповідного рівня освоєння виробничої потужності, інноваційну політику підприємства, своєчасне оновлення основних виробничих потужностей.

Виходячи із поняття захищеності економічної безпеки підприємства як здатності найбільш ефективно використовувати корпоративні ресурси для досягнення поставлених цілей, Шкарлет С. М. пропонує розглядати наступні напрямки формування взаємозв'язку «інноваційний розвиток – економічна безпека»:

1) виготовлення нового, ще не відомого споживачам, продукту або створення нової якості продукту з урахуванням споживацьких вподобань, вимог і потреб;

2) впровадження, на підставі певного наукового відкриття, нового (взагалі або у даній галузі), ще практично невідомого методу (способу) виробництва, що може спричинити новий спосіб комерційного використання відповідного продукту;

3) комерційне освоєння нового ринку реалізації власних підприємницьких ініціатив на якому дотепер дана галузь або вид діяльності не були представлені;

4) отримання нового джерела сировини (напівфабрикатів) незалежно від первинної можливості існування, доступності або фізичного створення цього джерела у минулому;

5) проведення відповідної реорганізації стану та статусу підприємства у його зовнішньому оточенні, або впровадження заходів зміни стану і статусу інших підприємств-конкурентів [26].

Окремою групою стоять підходи щодо формування протидії недружнім поглинанням. Ці підходи мають враховувати комплексну діяльність

підприємства, оскільки стосуються і кадрової безпеки, і інформаційної, і фінансової, і силової, тощо. Інноваційні підходи щодо протистояння рейдерству мають враховувати також напрацювання як вітчизняних, так і досвід закордонних науковців.

При формуванні інноваційних підходів захищеності слід враховувати, що дана складова за своєю структурою має три основні групи ризиків (загроз та небезпек) які можна класифікувати наступним чином:

1) Технологічні ризики – ризики пов’язані з вірогідністю отримання кінцевих наукових результатів, своєчасністю, безпекою та перспективністю проведених робіт та отриманих результатів, відповідністю сучасному технологічному обладнанню до прийняття та запуску у промислове виробництво отриманих розробок та зразків.

2) Ринкові ризики – ризики пов’язані з готовністю ринкового середовища на який вийде підприємство з інноваційною розробкою до прийняття цієї інновації, наявність прихованого попиту чи очікування ринку, розробок конкурентів і т. ін.

3) Проектні ризики – ризики пов’язані безпосередньо з плануванням, розробкою та запровадженням інноваційного проекту, його вартістю, терміном, якістю виконання та цінністю отриманого результату [27].

Сучасні умови господарювання характеризуються високим ступенем невизначеності та непередбачуваності. На розвиток підприємництва впливають нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в країні, недосконале господарське законодавство, криміналізація суспільства, влади та бізнесу, корупція, шахрайство тощо. Важливою умовою забезпечення та підтримання рівня захисту підприємства є інноваційні заходи з впровадження управлінських рішень по основним напрямкам функціонування підприємства.

1.3 Показники інноваційної складової економічної безпеки підприємства

Поняття «інноваційна складова захищеності підприємства» тісно пов'язане з поняттям «технологічний прогрес», який варто розглядати як головний чинник зовнішнього впливу на інноваційну безпеку підприємства.

Дуже важливим для стабільного і успішного функціонування суб'єкта господарювання є наявність інноваційної складової у загальній системі забезпечення економічної безпеки. Для інноваційного процесу є визначальним ідентифікація цілей або шляхів, за якими може розвиватися процес створення системи захищеності промислового підприємства. Отже, залежно від цілей діяльності буде тлумачитись визначення інновацій (таблиця 1.1) [28].

Таблиця 1.1 – Зміст інновацій залежно від цілей діяльності підприємства

Мета діяльності	Визначення інновацій
Максимізація прибутку	Кінцевий результат впровадження нових ідей, технологій, винаходів у діяльність підприємства
Досягнення соціально-економічного ефекту	Перевага у здобутті нових умов виробництва, які забезпечать підвищення добробуту працівників та прибутковості підприємства
Оновлення виробництва продукції	Процес запровадження нових прогресивних рішень у виробничу сферу діяльності підприємства з метою освоєння новітніх технологій, вдосконалення виробництва та оновлення продукції
Розширення сфери влади на ринку	Якісна зміна, яка присутня у виробничій діяльності підприємства та забезпечує покращення основних показників діяльності і збільшення інвестиційної привабливості підприємства.
Просування продукції на зовнішньому ринку	Процес створення та реалізації нововведень у сфері проведення маркетингових компаній з розширення цільової аудиторії чи виходу продукції на нові сегменти ринку, інноваційний таргетинг.

Вчені-економісти по різному тлумачать визначення категорії інновація (таблиця 1.2) [30].

Таблиця 1.2 – Зміст визначень поняття «інновація» в різних дослідженнях

Вчений	Зміст визначення, назва роботи	Ознака інновацій
Шумпетер Й.	Інновація – це нова комбінація. Інновація в економіці, будь-яке нововведення в мистецтві, науці, життєвій практиці – головним чином полягає в рекомбінації концептуальних фізичних матеріалів, які існували на ринку (творче руйнування) <i>Шумпетер Й. Теория экономического развития /Й.Шумпетер.</i>	нова комбінація
Фостер Р.	Нововведення – це битва на ринку між новаторами чи атакуючими, – тими, хто намагається зробити гроші, змінюючи порядок речей, – і тими, хто обороняється, захищаючи свої нинішні доходи. Нововведення – це плід зусиль непересічної особистості, надбання ринку, що піддається повторенню. <i>Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают</i>	результат зусиль
Портер М.	Інновації – це можливість здобути конкурентні переваги. Нововведення характеризується в широкому значенні, включаючи як нові технології, так і нові методи роботи. <i>Портер М. Конкуренция / М. Портер. –</i>	конкурентні переваги
Покропивний С. Ф.	Інновація – упровадження в господарську практику результатів інноваційних процесів <i>Покропивний С. Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання / С. Ф. Покропивний //Економіка України. – 1995. –№ 2..</i>	управління результатами
Панечко Е.	Інновація – це новий підхід до конструювання виробництва, збуту товарів, завдяки якому інноватор та його компанія здобувають перевагу над конкурентами Економічна енциклопедія. Т.1. – К.: Академія, 2000.– С. 656	Перевага над конкурентами
Хамел Г., Прахалад К.	Інновації приносять максимальний прибуток, якщо випереджають інші в глобальному масштабі <i>Хамел Г. Конкурируя за будущее / Г. Хамел, К.Прахалад. –</i>	максимальний результат діяльності

В Законі України «Про інноваційну діяльність» інновації визначаються як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення

виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [29].

Головною особливістю інноваційної діяльності підприємства полягає в її великому ризику. Так введення в асортимент продукції нового товару не обов'язково викличе надмірний попит, а може негативно вплинути як на фінансове становище підприємства так і на його корпоративний імідж.

В процесі формування економічної безпеки підприємств засобами інноваційного розвитку визначено три основні функції інновацій: забезпечення росту та якісного оновлення продукції; здійснення прогресивних структурних економічних зрушень; реалізація новітніх досягнень науково-технічного прогресу і підвищення на цій основі ефективності виробництва та сприяння захищеності суб'єкта господарювання.

Кулаженко В. В. запропонував наступне визначення: інноваційна складова економічної безпеки підприємства – це система заходів безпеки підприємства, покликана:

- 1) забезпечити широке використання інноваційних нововведень на всіх стадіях виробництва;
- 2) створювати інноваційно-сприятливий клімат як у процесі виробництва, так і у захисті підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Інноваційно сприятливий клімат відіграє значну роль як елемент інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання [31].

Серед чинників, що загрожують інноваційній складовій безпеки підприємства можна віднести: відсутність фінансових ресурсів; високий ризик при освоєнні нової продукції; відсутність необхідних НДДКР; недостатня інформація про новітні технології.

Інноваційна складова економічної безпеки характеризує функціонування діяльності підприємства на якісно новому рівні. Це

сукупність прогресивних, якісно нових змін, що безперервно виникають у часі та просторі [32].

Основними показниками для визначення даної складової є коефіцієнт упровадження нових інноваційних видів продукції ($K_{i.p.}$) і частка інноваційних підходів, які використовуються у виробничому, управлінському та обслуговуючому процесі ($K_{i.під.}$). Інноваційна безпека машинобудівних підприємств має 4 рівні [32]:

- 1) абсолютний ($K_{i.p.} > 0,272$, $K_{i.під.} > 0,138$),
- 2) задовільний ($0,183 < K_{i.p.} < 0,272$; $0,09 < K_{i.під.} < 0,138$),
- 3) незадовільний ($0,094 < K_{i.p.} < 0,183$; $0,044 < K_{i.під.} < 0,09$),
- 4) критичний ($K_{i.p.} < 0,094$; $K_{i.під.} < 0,044$)

При аналізі інноваційної складової економічної безпеки підприємств також важливе значення має застосування виробничої функції Тінбергена.

Основним індикатором стану інноваційної безпеки у виробничій функції буде коефіцієнт чутливості (еластичності) обсягу виробництва до впливу технологічного прогресу, який визначається за формулою [33]:

$$Q = AK^{\alpha}L^{\beta}e^{\gamma t}, \quad (1.2)$$

де Q – результат виробничо-господарської діяльності підприємства (обсяг виробництва продукції, товарів, робіт послуг у натуральній чи грошовій формі, або обсяг валової чи товарної продукції, або дохід від реалізації тощо; для національної економіки – обсяг валового внутрішнього продукту);

K – фактор капіталу (вартість основних засобів або необоротних активів, або сукупних активів підприємства тощо);

L – трудовий фактор (середньооблікова чисельність працівників, або чисельність промислово-виробничого персоналу, або річний фонд оплати праці);

A – вільний член;

α – коефіцієнт еластичності обсягу виробництва за фактором капіталу;

b – коефіцієнт еластичності обсягу виробництва за трудовим фактором, причому $b = 1 - \alpha$;

γ – коефіцієнт еластичності обсягу виробництва за технологічним прогресом;

e – число Ейлера (основа натурального логарифму);

t – фактор технологічного прогресу (або часу).

За незмінної продуктивності факторів виробництва вважається, що параметри рівняння виробничої функції [34, с. 50]:

$$a_1 + a_2 = 1 \quad (1.3)$$

Обсяги виробництва зростають у тій самій пропорції, в якій зростають обидва фактори. Тобто, модель Тінбергена є мультиплікативною виробничою функцією з постійною віддачею від масштабу виробництва. Це свідчить про те, що одночасне збільшення капіталу і праці на 1% призводить до збільшення обсягу виробництва на 1%. Виробнича функція Тінбергена є динамічною моделлю, так як третій фактор інтерпретується у вигляді порядкових номерів усіх років аналізу (першому оціночному року приписується значення 1, другому – 2 і т. д.). Масив факторних даних, що вводяться у модель, містить динамічну складову, тобто додається оцінка залежності результативної ознаки від зміни періодичності років аналізу.

Ці особливості дозволяють змоделювати виробничі функції Тінбергена для будь-якого підприємства та звести їх до універсальної форми, а також оцінити рівень інноваційної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств за значенням параметра γ .

Отримане числове значення параметра технологічного прогресу γ інтерпретується наступним чином:

- $\gamma < 0$, свідчить про відставання підприємства від технологічного прогресу, застарілість застосовуваних технологій, низький рівень автоматизації праці, екстенсивне зростання, ігнорування впровадженням інновацій тощо; при цьому сумарне збільшення факторів на 1% призводить до зростання обсягу виробництва на $(1 - \gamma)\%$ і спадної віддачі від масштабу виробництва, тобто втрати підприємства від ігнорування результатів технологічного прогресу та незадовільного стану інноваційної складової економічної безпеки складають $\gamma\%$ додаткового доходу;

- $\gamma > 0$, підприємство застосовує сучасні технології у виробничому процесі, використовує переваги технологічного прогресу, впроваджує інновації та широко проводить автоматизацію робочих місць; сумарне зростання факторних ознак на 1% призводить до зростання результативної ознаки на $(1 + \gamma)\%$ та зростаючої віддачі від масштабів виробництва, характерної при інтенсивному зростанні; тобто, за рахунок впровадження результатів технологічного прогресу (інновацій), вигоди підприємства складають $\gamma\%$ додаткового доходу і сигналізують про задовільний стан інноваційної складової економічної безпеки;

- $\gamma = 0$ модель Тінбергена стає виробничою функцією Кобба-Дугласа з постійною віддачею від масштабів виробництва, оскільки $e^{0 \cdot t} = 1$ і характеризується нейтральністю підприємства до впливу технологічного прогресу, або простим відтворенням факторів виробництва [33].

Лисенко Н. О. пропонує комплексний інтегральний показник аналізу інноваційної складової економічної безпеки підприємств. Він має вигляд:

$$I_{ICEB} = e^{\gamma L} + e^{\gamma \Phi O \Pi}, \quad (1.4)$$

де ІСЕБ – індекс інноваційної складової економіко-організаційного механізму економічної безпеки підприємств;

e – основа натурального логарифму;

γ_L – коефіцієнт еластичності доходу за технологічним прогресом виробничої функції Тінбергена у моделі з трудовим фактором «середньорічна чисельність працівників»;

$\gamma_{\text{ФОП}}$ – коефіцієнт еластичності доходу за технологічним прогресом виробничої функції Тінбергена у моделі з трудовим фактором «річний фонд оплати праці».

Доречно розглянути, як елемент інноваційної політики, що повинен забезпечувати захист підприємства, інноваційний розвиток. Під інноваційним розвитком розуміється складний процес прикладного характеру створення та впровадження інновацій з метою якісних змін об'єкта керування та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого виду ефекту, який пов'язаний з необхідною умовою виживання і розвитку підприємств у довгостроковій перспективі [28].

Ознаками інноваційного розвитку підприємств є:

- 1) створення, впровадження і комерціалізація інновацій;
- 2) якісна зміна об'єкта керування;
- 3) отримання соціального, економічного, екологічного, науково-технічного ефекту;
- 4) стійке зростання прибутковості у довгостроковій перспективі;
- 5) підвищення інвестиційної привабливості підприємства.

Наявність всіх ознак є обов'язковою для того, щоб ідентифікувати підприємство з інноваційним типом розвитку.

Особливостями інноваційного типу розвитку є:

- 1) новації пропонуються, відбираються і впроваджуються свідомо і цілеспрямовано;
- 2) ґрунтується на світових результатах науково-технічного прогресу, власних інноваційних ідеях, проектах, кадрах.

При цьому ціллю діяльності підприємства є розширення сфери влади на ринку. Інноваційний процес передбачає зміну у виробничому,

технологічному процесі, освоєння та впровадження прогресивних ідей у практичну діяльність підприємств та їхня комерціалізація.

Інноваційний тип розвитку характеризується перенесенням акценту на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими рішеннями в інноваційній діяльності, що стосується як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення нових технопарків, технополісів, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, софтизації економіки.

Об’єктивні зміни в суспільному економічному розвитку економіки, для якої характерні принципово нові риси та пріоритети. Важливу роль в житті суспільства стали відігравати галузі, що ґрунтуються на так званих «високих технологіях», а також галузі, що безпосередньо задовольняють потреби людей [18].

Швидкі темпи модернізації життя людей призводять до зростання вимог до якості товарів і послуг, до їх різноманітності. Відповідно, суспільство, стає більш відкритим та сприйнятливим до інновацій як засобу досягнення необхідного розмаїття.

Так, відбувається переоцінка людського фактору в економіці: зростає роль творчих кадрів - людей, що володіють знаннями і є носіями нововведень в сфері організаційної, науково-технічної та екологічної культури. З’являються нові суспільні пріоритети: добробут, інтелектуалізація виробничої діяльності, використання високих та інформаційних технологій, екологічність. Ця модель потребує нової фінансово-кредитної політики, ефективного стимулювання інновацій, розвитку наукомістких та скорочення природоексплуатуючих галузей - на макрорівні; зміни типу підприємницької діяльності, активного залучення до виробництва малого та середнього приватного бізнесу - на мікрорівні.

При реалізації інноваційного розвитку підприємства необхідно виходити з передумов ефективного, своєчасного та комплексного аналізу

можливих загроз розвитку підприємства. В цілому система реалізації інноваційного розвитку підприємства може мати вигляд (рисунок 1.3).

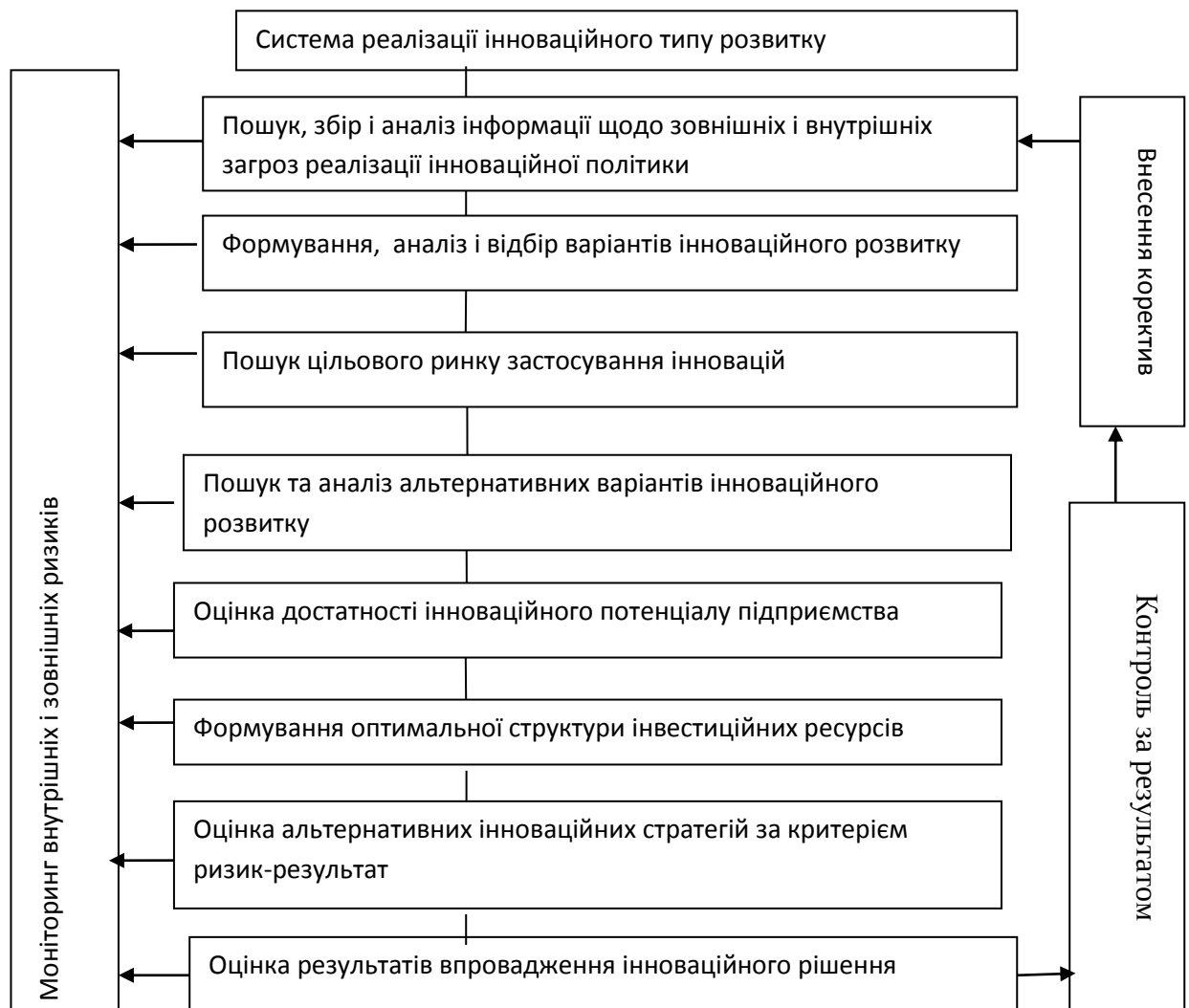

Рисунок 1.3 – Система реалізації інноваційного типу розвитку підприємства

Висновки до 1 розділу

Економічна безпека підприємства являє собою систему створення механізму мобілізації й найбільш оптимального управління корпоративними ресурсами даного підприємства з метою найбільш ефективного їх використання і забезпечення стійкого функціонування того чи іншого підприємства, його активної протидії будь-яким негативним чинникам

впливу на свою економічну безпеку. Саме це визначення є найбільш комплексним та виваженим.

Економічна безпека суб'єкта господарювання складається із функціональних частин (фінансової, кадрової, технічної, правової, інформаційної, екологічної, силової та інноваційної), тому можна стверджувати, що найбільш високий рівень економічної безпеки підприємства забезпечується максимальним захистом функціональних складових його діяльності.

Найбільш високий рівень економічної безпеки підприємства забезпечується максимальним захистом функціональних складових його діяльності. Під функціональними складовими розуміються всі найважливіші сфери (фінансова, сировинна, кадрова і т.д.) економічної безпеки підприємства, різні за своєю суттю і спрямованістю. Під час проведення аналізу економічної захищеності суб'єкта доцільно провадити комплексне обстеження за пропонованими частинами, які визначаються в залежності від пріоритетності та завдання дослідження.

Діагностується економічна захищеність підприємства завдяки певним індикаторам. Вони утворюють систему показників оцінки ефективності у створенні і функціонуванні захисту. Такі індикатори можуть бути в цілому тільки непрямими в силу специфіки захисної діяльності (оцінити її результативність безпосередньо практично неможливо), щоразу змінюються у процесі розвитку організації в залежності від своєї пріоритетності. Але оцінка ефективності механізму захисту фірми можлива і на основі вартісного методу.

Одним із видів ризиків, що виникають у процесі діяльності підприємства є методи та прийоми, за допомогою яких ведеться недобросовісна конкурентна боротьба. Це стосується як нелегітимних дій з боку третіх зацікавлених сторін, так і за допомогою напівлегітимних заходів, спрямованих на уникнення виконання законодавчих норм та приписів – монополізація окремих сегментів, галузей тощо.

Для забезпечення демонополізації окремих видів діяльності та ринків, посилення рівня контролю та «прозорості» у регуляторній сфері у більшості розвинених країн забезпечено участь громадських та асоціативних підприємницьких організацій у прийнятті рішень (чи здійсненні публічного контролю рішень) адміністративних органів влади визнанням на регіональному рівні принципів реалізації викладених функцій, прирівнення прав та відповідальності представників бізнес-асоціацій, які входять у такі дорадчі органи, до рівня держслужбовців тощо. Це об'єктивно приводить до зниження рівня монополізму як в окремих сферах підприємницької діяльності, так і в прийнятті адміністративними органами влади своїх рішень; поліпшення конкурентного середовища; забезпечення рівного доступу всіх підприємств до місцевих ресурсів і формування системи «прозорих» взаєностосунків бізнесу та адміністративних органів влади.

Дуже важливим для стабільного і успішного функціонування суб'єкта господарювання є наявність інноваційної складової у загальній системі забезпечення економічної безпеки. Для інноваційного процесу є визначальним ідентифікація цілей або шляхів, за якими може розвиватися процес створення системи захищеності підприємства.

Головна особливість інноваційної діяльності підприємства полягає в її надмірно великому ризику, а отже, інновації являють собою вагомий параметр для розвитку підприємства та спроможності його захищеності зовнішнім та внутрішнім загрозам, який проте має дуже невелику ступінь визначеності. Саме це і створює додаткові складнощі на шляху впровадження інноваційних елементів у захисту фірми.

Інноваційна діяльність підприємства дуже часто стає пов'язаною із необхідністю пошуку та залучення додаткових джерел фінансування. Тому вважається, що доречно говорити про інвестиційно-інноваційну діяльність. Інвестиційна сфера, однак, є додатковим джерелом потенційних загроз. Через це доцільно провадити інноваційні механізми захисту підприємства. Так,

інноваційна складова економічної безпеки підприємства – це система заходів безпеки підприємства, покликана:

1) забезпечити широке використання інноваційних нововведень на всіх стадіях виробництва;

2) створювати інноваційно-сприятливий клімат як у процесі виробництва, так і у захисті підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Основними показниками для визначення даної складової є коефіцієнт упровадження нових інноваційних видів продукції (Кі.п.) і частка інноваційних підходів, які використовуються у виробничому, управлінському та обслуговуючому процесі (Кі.під.). Інноваційна безпека машинобудівних підприємств має 4 рівні: абсолютний, незадовільний, критичний.

У світлі сучасних технологічних перетворень прийнято вважати, що країни так званого «золотого мільярду» знаходяться на постіндустріальному етапі свого розвитку. Конкурентний бізнес, тобто такий, що ефективно використовує механізми захисту суб'єкта господарювання, повинен зважати на цей факт, а отже, доцільно провадити інноваційний тип розвитку. Його особливостями є:

1) новації пропонуються, відбираються і впроваджуються свідомо і цілеспрямовано;

2) ґрунтується на світових результатах науково-технічного прогресу, власних інноваційних ідеях, проектах, кадрах.

При цьому ціллю діяльності підприємства є розширення сфери влади на ринку. Інноваційний процес передбачає зміну у виробничому, технологічному процесах, освоєння та впровадження прогресивних ідей у практичну діяльність підприємств та їхня комерціалізація.

Інноваційні підходи організації системи захисту мають таких сфер, як: фінансова безпека, організаційно-економічна сфера, кадрова безпека, інтелектуально-інформаційна сфера безпеки, та техніко-технологічна сфера безпеки. Окремою групою стоять підходи щодо формування протидії

недружнім поглинанням. Ці підходи мають враховувати комплексну діяльність підприємства, оскільки стосуються і кадрової безпеки, і інформаційної, і фінансової, і силової, тощо. Інноваційні підходи щодо протистояння рейдерству мають враховувати також напрацювання як вітчизняних, так і досвід закордонних науковців.

Але, незважаючи на різноманіття вищевказаних підходів в залежності від функціонально-типової характеристики діяльності підприємства, всі підходи мають відповідати основним умовам: комплексність, або системність, пріоритет заходів попередження (вчасність), безперервність, законність, плановість, взаємодія, поєднання гласності та конфіденційності.

Використання запропонованих заходів має на меті досягнення потенційно високого рівня економічної безпеки.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИЩЕНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ПРИКЛАДІ ВАТ «ЗАПОРІЖСТАЛЬ»

2.1 Аналіз інноваційної складової захищеності підприємств України

За даними Державної служби статистики України, впродовж останніх декількох років один з основних напрямів інноваційної діяльності підприємств України полягав насамперед у придбанні машин, обладнання та програмного забезпечення для виробництва нових або значно поліпшених продуктів і послуг, про що повідомили майже три чверті підприємств із технологічними інноваціями.

У 2021р. в Україні проводилося обстеження інноваційної діяльності за період 2018–2020рр. відповідно до програми CIS.

Протягом 2018–2020рр. частка інноваційно-активних підприємств порівняно з попереднім періодом зросла на 3% в основному за рахунок збільшення частки підприємств, які займалися організаційними та маркетинговими інноваціями.

Із загальної кількості обстежених підприємств 4,5% займалися лише технологічними інноваціями, 11,2% – лише організаційними та маркетинговими інноваціями (нетехнологічними інноваціями), 5,3% – технологічними й нетехнологічними інноваціями. Разом з тим частка підприємств із технологічними інноваціями зменшилася на 1,8 % [31].

Про розвиток тієї чи іншої галузі можна говорити, спираючись на індекс промислової продукції.

Індекс промислової продукції в Україні виступає як середньозважена величина, основу вагової структури якої складають дані про розподіл валової доданої вартості між промисловими видами діяльності, із відповідних індивідуальних індексів по кожному товару. Методика розрахунку індексу базується на використанні даних щодо динаміки виробництва видів продукції за встановленим постійним набором товарів-представників (близько 1000 позицій) та структури валової доданої вартості за базовий рік (100 %) [36].

Таблиця 2.1 – Індекс промислової продукції (металургія), у % до попереднього року

	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	121,3	98,5	108,9	107,0	87,7	73,3	112,2	108,9

Індекс промислової продукції розраховується відповідно до міжнародних стандартів. Розрахунок індексу базується на даних про динаміку виробництва за постійним набором товарів-представників та структурі валової доданої вартості за базисний рік (за базисний прийнято 2017 рік). Індекс визначається без урахування діяльності з розподілення газу, теплоенергії, води, оброблення відходів і брухту та видавничої діяльності. До 2017 року індекс по Україні (до 2019 року за регіонами) розрахований ланцюговим методом на підставі помісячних індексів, обчислених за даними підприємств про вартість виробленої продукції за місяць у порівнянних цінах.

Таблиця 2.2 – Інвестиції в основний капітал у металургійний комплекс (млн. грн.)

	2011	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Мета-лургія	1422	3282	5575	6971	11234	10503	6683	5161	9037

Металургійна галузь відноситься до переробної промисловості. А, отже, на неї припадає більша частка інвестицій в основний капітал. Зростання обсягу інвестицій дає змогу запроваджувати більший обсяг

інновацій, а, отже, і створювати базу для підвищення конкурентоспроможності, стабільності виробництва та інших складових економічної безпеки підприємства.

Згідно даних Державної служби статистики, інвестиції у металургію впродовж 10 років зростають, що свідчить і про зростання інноваційної діяльності підприємств даного сектору. Необхідно зауважити, що металургія – пріоритетний сектор вітчизняної економіки за обсягами інвестицій (рисунок 2.1).

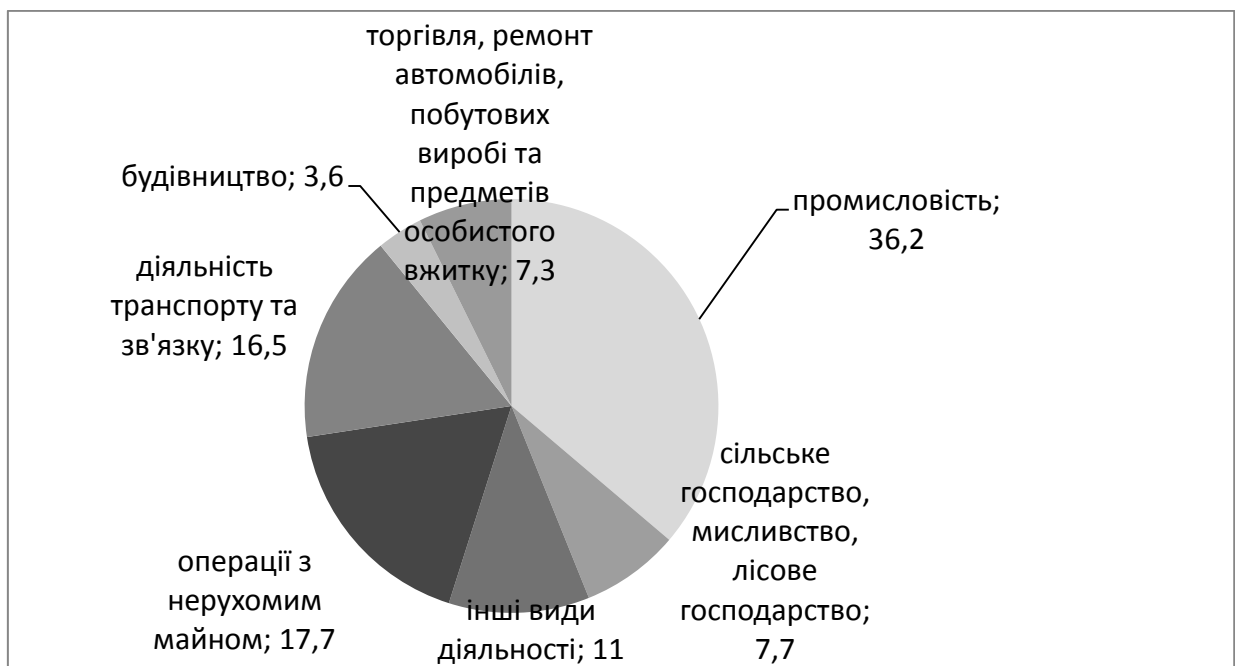

Рисунок 2.1 – Структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності у 2021 році, %

Як свідчать дані рисунку 2.1, найбільші обсяги інвестицій у 2021 році стосувались промислового сектору державної економіки. Доцільно розглянути детальний розподіл інвестицій даного типу за категоріями (рисунок 2.2). Саме завдяки інвестиціям стає можливим впровадження інновацій.

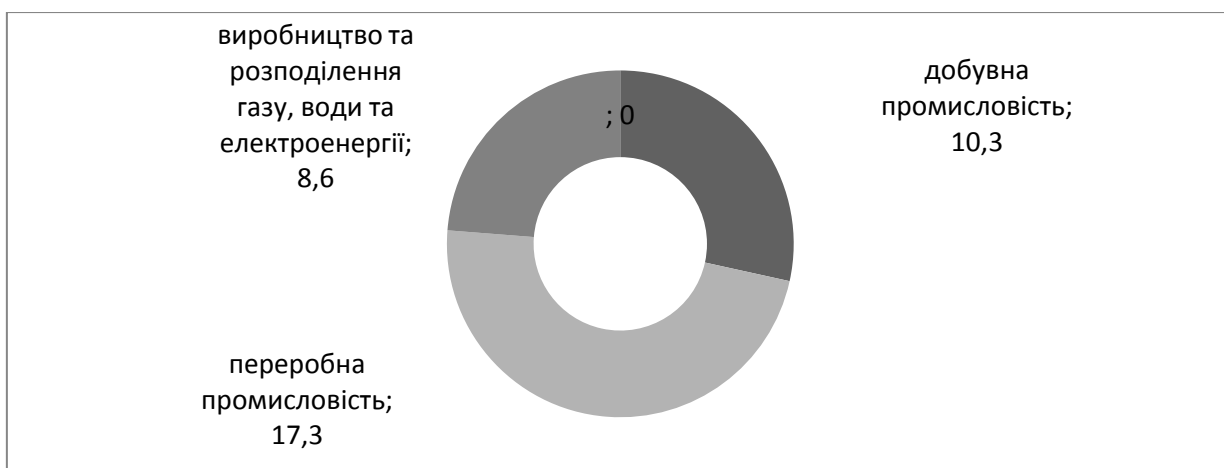

Рисунок 2.2 – Розподіл інвестицій у промисловість, % від загального обсягу інвестицій у вітчизняну економіку

Інноваційні витрати з метою підтримки економічної безпеки кожне підприємство повинне групувати за різними видами їх призначення. Користуючись даними Державної служби статистики України, можна проаналізувати розподіл інвестиційних витрат (рисунок 2.3).

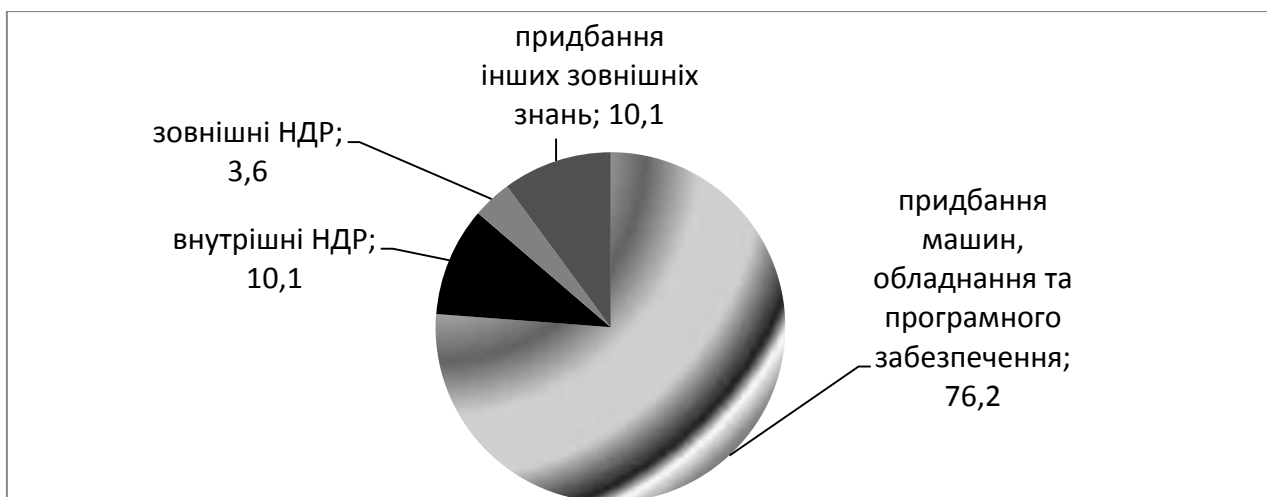

Рисунок 2.3 – Розподіл загального обсягу інноваційних витрат підприємств України з технологічними інноваціями за видами витрат, %

Як видно із рисунку 2.3, більша частина витрат, що мають інноваційний характер, спрямовані на придбання устаткування чи програмного забезпечення, які мають забезпечувати стійкий розвиток та

здебільшого стосуються підтримання виробничої складової економічної безпеки підприємства.

Є очевидним, що для забезпечення інноваційного розвитку, до якого повинні прагнути підприємства, необхідна наявність високопрофесійних фахівців, що були б у змозі виконувати впровадження новітнього устаткування або програм забезпечення функціонування підприємства. Тому важливою сьогодні є ситуація в Україні, яка склалась навколо наукових кадрів.

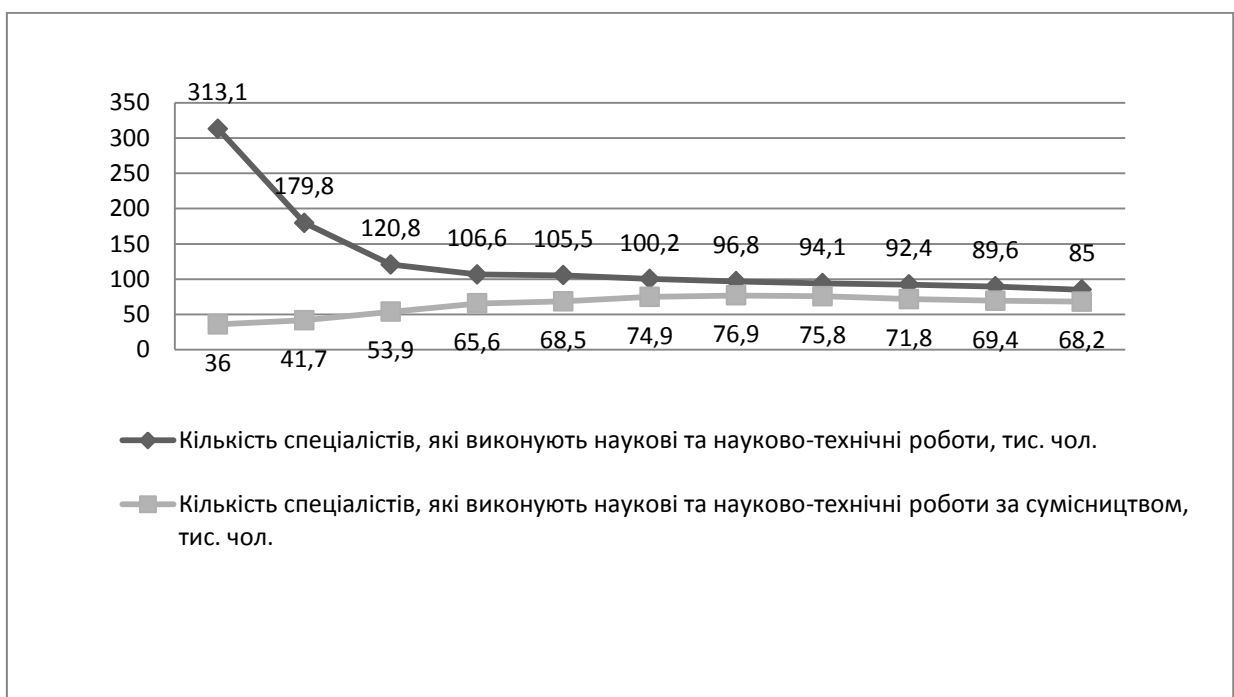

Рисунок 2.4 – Динаміка кількості спеціалістів, що виконують наукові та науково-технічні роботи.

З даних рисунку 2.4, що побудований за інформацією Державної служби статистики, є очевидною тенденція до зменшення науковців, які б могли розробляти новації. Стрімке зменшення кількості спеціалістів, що безпосередньо пов'язані з науковими роботами, та не таке швидке зниження кількості науковців-сумісників.

Рисунок 2.5 – Виїзд спеціалістів з науковими ступенями за межі України (за даними Державної служби статистики).

Як можна побачити з рисунку 2.5, все менша кількість науковців зі ступенем доктора наук виїжджає за кордон, кількість від'їжджаючих кандидатів наук з 2019 року збільшилась, проте пік «витоку мізків» із середовища кандидатів наук за кордон відбувся в двохтисячних роках. І навпаки, найбільша кількість мігруючих з України докторів наук була у 2005 році.

Як зазначає інтернет-газета «Вголос», з 1991 року чисельність науковців-дослідників в Україні скоротилася у три рази і становить 0,7% зайнятого населення країни. В той же час, в країнах-сусідах скорочення наукового складу відбулось значно меншими темпами і складає в інших країнах від 1,1% до 1,3% від зайнятого населення [39].

Це можна пояснити недостатнім стимулюванням. Так, державне фінансування наукової сфери в інших країнах також вище - 0,57% і 0,76 від ВВП відповідно, що в 2-3 рази більше, ніж в Україні – 0,29% ВВП.

Це в шість разів менше, ніж передбачено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність», відповідно до якого «держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності

(крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України» .

Розглянувши інноваційну складову економічного розвитку макроекономічної сфери, необхідно докладніше зупинитись на тенденціях розвитку металургійної галузі в Україні.

Таблиця 2.3 – Виробництво металургійної продукції за видами

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Чавун, млн.т	30,7	32,9	35,6	31,0	25,7	27,4	28,9
Феросплави, млн.т	1,7	1,8	2,0	1,7	1,2	1,7	1,4
Сталь без напівфабрикатів, отриманих Безперервнимлиттям, млн.т	27,9	27,9	29,0	23,3	15,7	17,5	17,7
Напівфабрикати, отриманібезперервним литтям, млн.т	11,4	13,7	14,7	14,8	14,6	15,8	17,8
Прокат готовийчорнихметалів, млн.т	22,7	22,4	24,5	20,5	16,1	17,6	19,5
у тому числі							
- прокат плоский гарячекатаний зі сталі нелегованої та легованої (крім нержавіючої та швидкорізальної)	10,5	10,2	10,8	9,1	7,2	7,8	9,0
- прутки і стержні інші (не в бухтах), кутики та профілі фасонні і спеціальні гарячекатані зі сталі нелегованої та легованої (крім нержавіючої та швидкорізальної)	5,5	5,8	6,4	5,5	3,8	4,7	4,8
Труби великого та малого діаметрів, Профілі пустотілі, з металів чорних, млн. т.	2,4	2,8	2,8	2,5	1,7	2,0	2,4

За останні роки є очевидною динаміка постійного зростання випуску продукції металургійного комплексу. Основними тенденціями розвитку металургійної галузі в Україні є те, що в досяжному майбутньому різкого зростання обсягу виплавки сталі не передбачається. Тому головна увага буде

приділятися розробці технологій та агрегатів, які забезпечать значне підвищення якості сталі, зниження енергоємності металургійного виробництва та негативного впливу його на навколишнє середовище.

2.2 Дослідження впливу рейдерства на розвиток підприємництва в Україні

Неготовність вітчизняного менеджменту до рейдерських атак призводить в більшості випадків до втрати активів підприємства і тому виникає потреба у проведенні як попереджувальних, так безпосередніх дій. Обрання менеджментом правильної тактики поведінки під час рейдерської атаки створює передумови до ефективної протидії та належного відстоювання своїх законних прав.

З англійської «raid» перекладається як «наліт» («raider» дослівно перекладається як «пірат»). Рейдерство як категорія виникла у Великій Британії, де під цим терміном розуміли набіги морських судів, що самостійно виконували бойові завдання, у тому числі й захоплення торговельних кораблів інших країн [41].

Як зазначено в Конституції України, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості [42].

Також у вітчизняному законодавстві встановлено, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом [42].

З метою захисту цивільних та господарських прав громадянина українське законодавство має Цивільний та Господарський кодекси [23; 43].

Згідно указу Президента України «Про заходи щодо посилення захисту права власності», були розроблені законопроекти про: акціонерні товариства, що дозволило передбачити, зокрема:

- запровадження процедури кумулятивного голосування під час формування наглядової ради акціонерного товариства;
- визначення випадків обов'язкового викупу акціонерним товариством на вимогу акціонера належних йому акцій товариства за ринковою вартістю;
- запровадження обов'язкового повідомлення товариства особою про її намір придбати значний пакет акцій відповідного акціонерного товариства;
- обов'язок товариства забезпечувати збереження повної та достовірної інформації про себе та свою діяльність та рівний доступ до неї [44].

Розробкою комплексу заходів щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, питаннями щодо порушення земельного законодавства та забезпеченням удосконалення механізму регулювання у відповідній сфері займається Міжвідомча комісія з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств [45].

Незважаючи на суттєву загрозу, яку несе в собі рейдерство як суспільно небезпечне явище, в сучасній економічній та юридичній літературі тривають дискусії щодо визначення та змісту рейдерства. Так, деякі науковці (зокрема П. В. Берназ та О. О. Середа) вважають, що під рейдерством слід розуміти комплекс дій (здебільшого незаконних), які здійснюються особами з метою заволодіння майном іншого суб'єкта (фізичної або юридичної особи) [46].

Значний внесок у розв'язанні проблематики та винайденні заходів протидії рейдерству, зробили вітчизняні та зарубіжні науковці, такі, як

Киреева А. А., Балабанова І. Т., Вітлінський В. В., Патиківський Ю., Варналія З.П., Тарасова О.В. та інші.

Згідно визначення Варналія З. С., рейдерство – це недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника, захоплення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному та фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та з застосуванням сили [47, с. 130].

З точки зору О. Белікова, згідно з якою під рейдерством слід розуміти загальну назву ланцюга операцій, що за допомогою прогалин у законодавстві дозволяє отримати у володіння певний капітал. У даному випадку автор розглядає рейдерство як більш законний, складний, високоінтелектуальний і високоприбутковий бізнес в Україні.

На думку О. Киреева, рейдерство – це систематична проектна діяльність на ринку корпоративного контролю, що спрямована на несилове правове та не правове отримання контролю над активами інших суб'єктів економічної діяльності із завданням їм економічних та інших видів збитків. Застосування сили ж розглядається як силове підприємництво, або «чорне» рейдерство [43].

Зазвичай мають місце чотири основні способи захоплення підприємства (рейдерства): через акціонерний капітал, кредиторську заборгованість, органи управління та оспорування підсумків приватизації.

Заслуговує уваги аналіз, проведений вченими О. Дічеком та Ю. Нікітіном. Ними досліджено понад двох тисяч рейдерських атак на підприємства, установи, організації та корпорації, що є членами Українського союзу промисловців та підприємців (з 2010 по 2018 рр., у рамках концепції корпоративної безпеки членів Українського союзу промисловців та підприємців), та аналіз судової практики дозволив визначити основні схеми та етапи дій рейдерів на шляху захоплення владних повноважень у керівництві підприємством чи компанією:

1) Замовлення. На цьому етапі рейдер здійснює вибір об'єкта. Тут неважлива послідовність: тобі замовили або ти сам запропонував потенційному покупцю свій варіант. Головною метою вибору є ліквідність підприємств, його основні фонди, нерухомість, земля на якій знаходиться цей об'єкт.

2) Атака. Цей етап виявляється у скуповуванні рейдером акцій у акціонерів.

3) Дії, що не порушують законодавства, але виходять за рамки моралі («сіре рейдерство»). Вони передбачають:

- здійснення цілеспрямованої кампанії в ЗМІ щодо дискримінації менеджменту підприємства – «жертви»;
- дестабілізацію роботи підприємства шляхом різного роду запитів монітарного акціонера про господарську й організаційну діяльність;
- завдяки запитам акціонерів, депутатів, громадських організацій до органів прокуратури, МВС, податкової служби тощо дестабілізується робота підприємства через позачергові перевірки;
- з метою дискредитування та ізолювання від управлінських функцій осіб, які знаходяться всистемі управління здійснюються спроби щодо порушення кримінальних справ відносно зазначених осіб правоохоронними органами;
- скуповуються дані реєстру підприємства у реєстратора.

Головна мета всіх цих дій – з'ясувати всю можливу інформацію про підприємство, дестабілізувати його роботу й увійти до керівництва підприємства.

4) Дії, пов'язані з порушенням законодавства – «чорне рейдерство».

В основі таких дій лежить неправомірне рішення суду, для чого призводять наступні кроки:

1-й крок – рейдер подає позовну заяву, яка задовольняється рішенням суду.

2-й крок – рейдер всіляко намагається затягнути процес розгляду скарги законного власника у вищій інстанції.

3-й крок – під час дії рішення суду першої інстанції відбувається спроба заміни керівництва шляхом проведення перевиборів на зборах акціонерів. За неможливості зібрати кворум збори проводять з порушенням усіх передбачених норм. Після цього складають фіктивний протокол, який в подальшому використовується з метою захоплення керівних посад на підприємстві і перереєстрації підприємства у відповідних державних установах. Можливе також силове захоплення підприємства. Але і в цьому випадку обидві сторони, як правило, «сідають за стіл переговорів».

4-й крок – якщо не вдалося захопити управління підприємством (попередньо здійснивши три кроки), координуються зусилля на новий розгляд справи в суді з метою прийняття такого рішення, яке потрібне рейдеру.

5-й крок – передбачає дії, що пов'язані з продовженням неправомірних заходів (фіктивних зборів).

6-й крок – активи захопленого підприємства кілька разів перепродаються на вторинному ринку з метою, начебто, знаходження сумлінного покупця, але в кінцевому результаті ним виявляється замовник рейдерської атаки.

Але, слід зазначити, що при тривалому протистоянні з обох боків заходи впливу рейдерської атаки можуть коригуватися і змінюватися залежно від особливостей того чи іншого підприємства.

Однією зі слабких ланок підприємства, яким зацікавились рейдери, може бути наймане керівництво. Атака через менеджмент дешевше всього обходиться на держпідприємствах, на яких відсутній ефективний контроль над оперативною діяльністю з боку власника.

Рейдерство, як вид високоприбуткового бізнесу зі сторони суб'єкта-поглинача, є стримуючим фактором, що взагалі гальмує розвиток підприємництва в Україні.

Щоб зрозуміти вплив, спричинений діяльністю великих бізнес-гравців з корпоративного поглинання на економіку країни взагалі, доцільно звернутись по результати експертного опитування, проведеного «Центром дослідження корпоративних відносин» на тему: "Рейдерство в Україні" [51]. В опитуванні взяли участь: НКЦ Інвестсервіс (В.Лушніченко), КІНТО (А.Федоренко), "Шевченко Дідковський і Партнери" (В.Самойленко), "Нова концепція" (В.Коваленко), ЗАТ "КУА" ІНЕКО-ІНВЕСТ "(О. Морква), ДУ "АРІФРУ" (Е.Петрік), ТОВ "ТАС Ессет Менеджмент" (С.Уткін), "Центр політичного аналізу" (А.Шоріна), "Інститут еволюційної економіки" (І.Макаренко), "Інститут національної стратегії України" (А.Мушак), ЧНП (Н.Ісаев), директор аналітичного центру "Стратагема" (Ю.Романенко), та ін. Всього в опитуванні взяло участь 15 експертів.

У матеріалах опитування представлена кількісна та якісна інформація. Анкета розсилалася за електронною адресою. Кожен відповідальний міг як відповісти на поставлені питання анкети, так і прокоментувати свою відповідь.

Отже, на питання «Як політична нестабільність впливає на кількість рейдерських захоплень» результати розподілились наступним чином (рисунок 2.6).

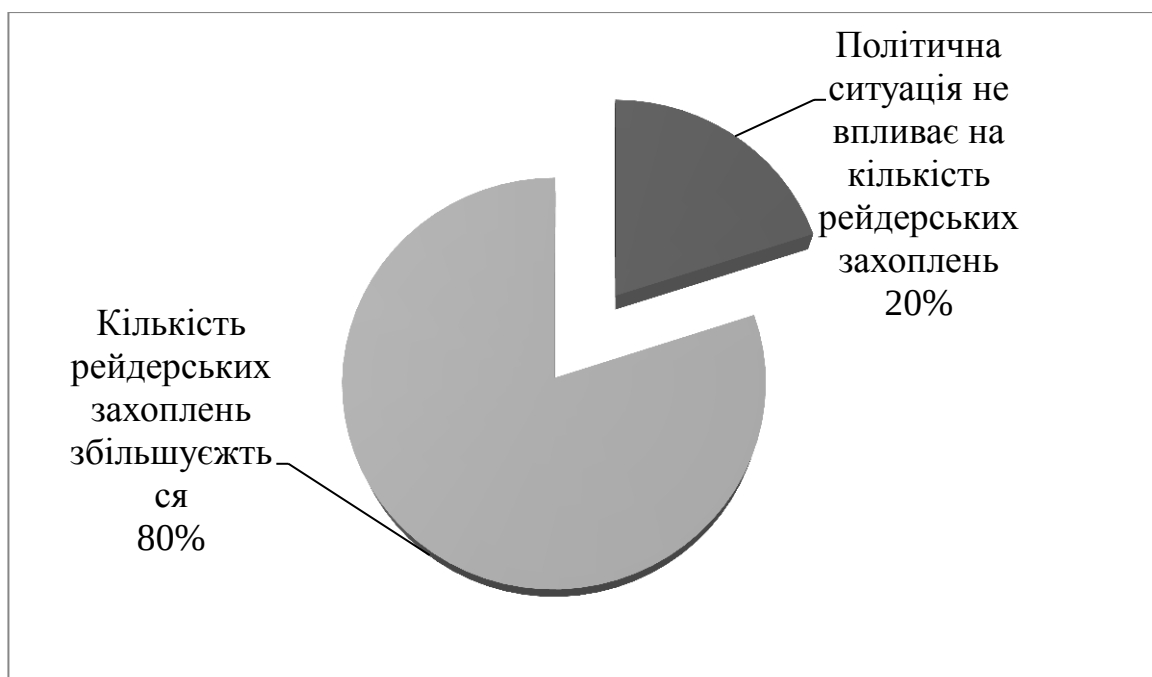

Рисунок 2.6 – Як політична нестабільність впливає на кількість рейдерських захоплень

Більша частина учасників дослідження сказали, що "в період нестабільності політичні еліти вирішують, в першу чергу, завдання утримання влади, що не дозволяє ефективно працювати в інших напрямках, припиняючи активність рейдерів. Розуміння логіки боротьби за владу дає можливість рейдерам підвищувати інтенсивність діяльності саме в той період, коли влада ослаблена". На думку експертів "політична нестабільність веде до апатії контролюючих органів і зростання безпринципності суддів, що в підсумку призводить до безумовного збільшення числа корпоративних конфліктів, як з причини звести давні рахунки, так і з причини претензій на раніше недоступну власність".

На питання «Як рейдерство впливає на міжнародний імідж країни» експерти дали наступні відповіді (рисунок 2.7).

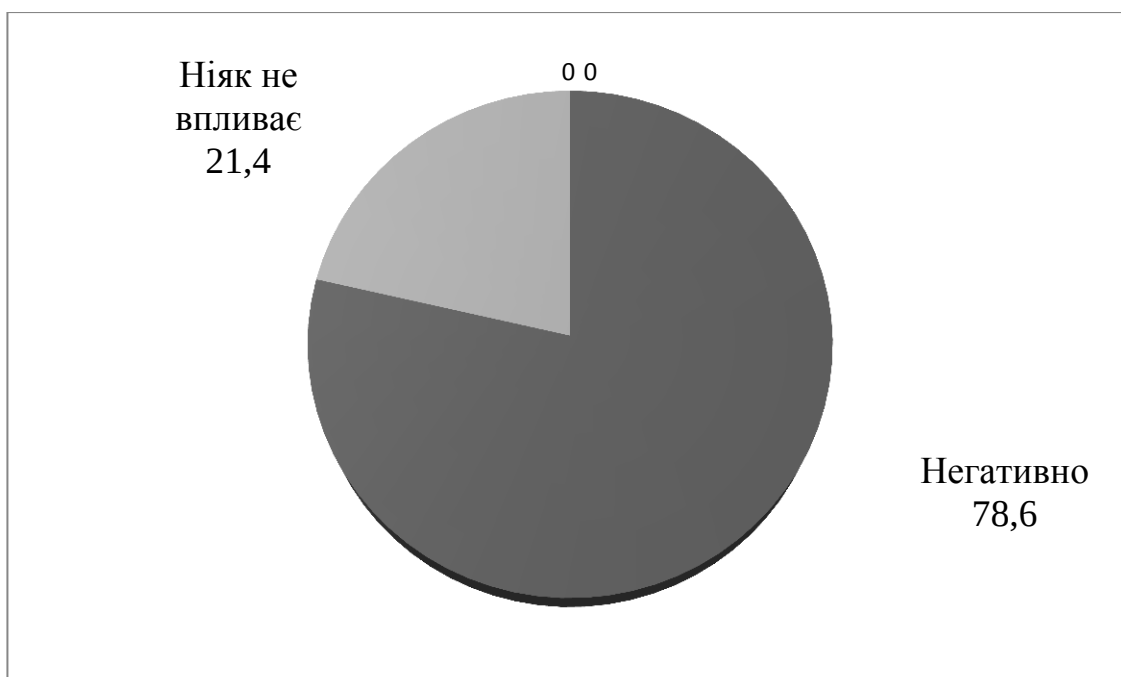

Рисунок 2.7 – Як рейдерство впливає на міжнародний імідж країни

На думку експертів, "факти рейдерства демонструють культуру ведення бізнесу українськими фінансово-промисловими групами і неготовність органів влади запобігати рейдерським захопленням. Україна демонструє незахищеність власності і високі інвестиційні ризики ". Експерти кажуть, що "чим цивілізований вважається держава, тим вище в ній повагу до будь-якій формі власності. Якщо ж в країні власність під загрозою або незахищена належним чином законодавчо, значить і імідж держави стрімко падає ".

Більшість опитаних експертів вважають, що як і будь-яке інше порушення майнових прав власників і законних інтересів інвесторів, супроводжуюче рейдерські атаки, рейдерство шкодить міжнародній репутації країни.

Далі аналітикам пропонувалось питання щодо впливу корумпованості чиновників на кількість рейдерських захоплень (рисунок 2.8).

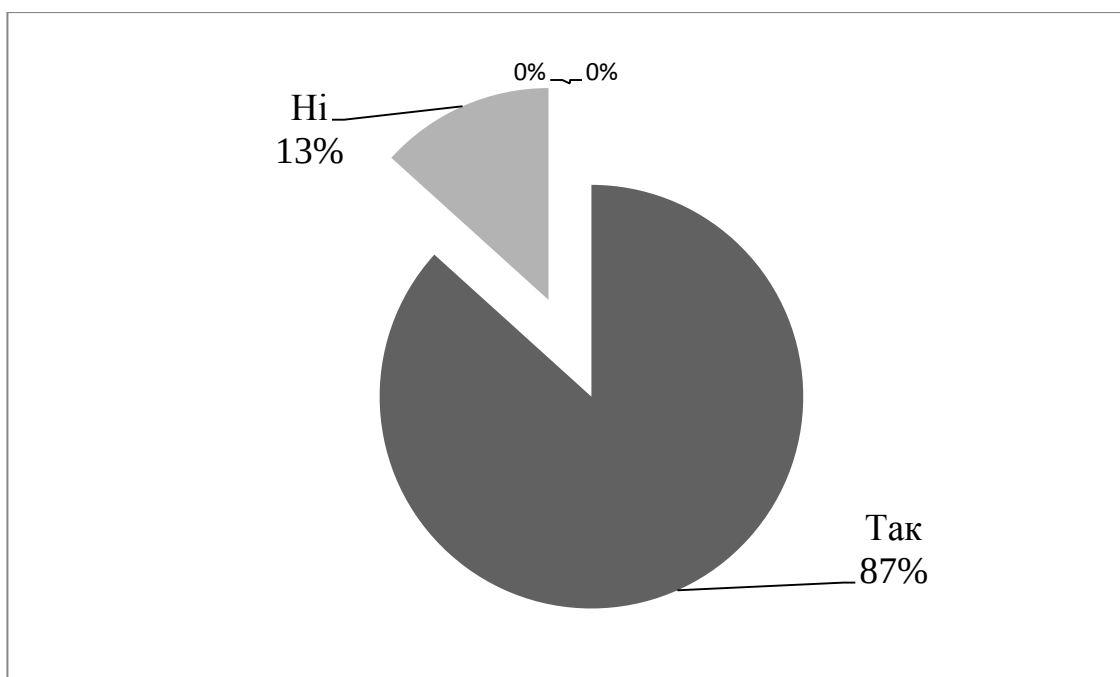

Рисунок 2.8 – Як ви вважаєте, корумпованість чиновників сприяє збільшенню кількості рейдерських захоплень

Більша частина опитаних вважають, що якби в суді можна було б "легко і дешево" захистити законні права власника, сенсу в рейдерських наскоках просто не було б. На думку експертів "діяльність цих органів (рішення судів, арешти рахунків та ін) є одним з основних інструментів роботи рейдерів, сприяння чиновників робить рейдерство взагалі можливим".

Деякі експерти стверджують, що судова влада у нас в країні, в більшості випадків несаможиттєва, та до того ж ще й корумпована, а корумпованість залишається одним з інструментів рейдерства, так як "сіре" і "чорне" рейдерство в принципі неможливо без корупційних дій. Захвати практично завжди проводяться з порушенням закону, а значить, не можуть існувати без корупції.

Корупція є основою появи рейдерства. Рейдер не приходить на підприємство з порожніми руками - зазвичай він приходить із рішенням суду і заявляє про те, що потрібно підкорятися закону.

На питання щодо загрози рейдерства національній економіці думки експертів розподілилися наступним чином (рисунок 2.9):

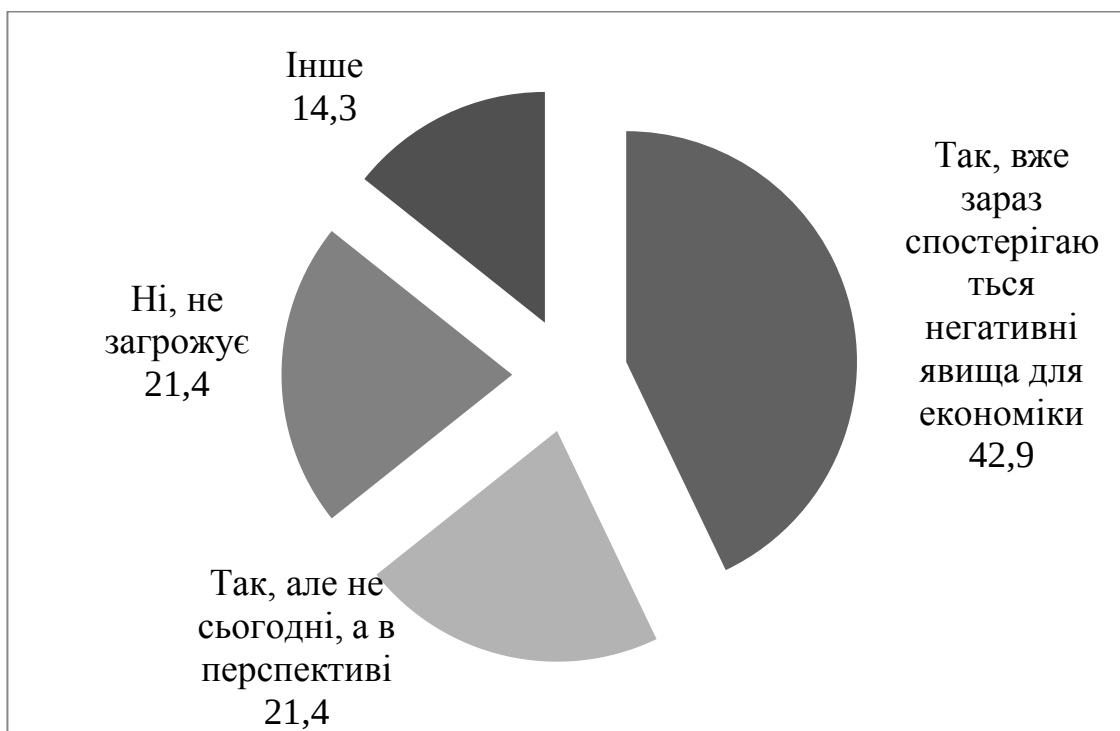

Рисунок 2.9 – Чи загрожує рейдерство в Україні національній економіці

Слушною є думка 14, 3% респондентів, які стверджують, що рейдерство загрожує тим з нинішніх господарів українських підприємств, які не в силах забезпечити свій захист від рейдерства. А деякі експерти вважають, що рейдерство - це урок для українського бізнесу, який на даний момент переживає черговий етап перерозподілу бізнесу, але цей етап буде подолано низкою законодавчих актів.

Деякі учасники дослідження вважають, що рейдерство є серйозним чинником дестабілізації країни в цілому та її економічного життя зокрема. По суті, стверджується безсилля держави та її нездатність вплинути на корупцію.

Щодо можливостей захисту від поглинання, то приватне акціонерне товариство має значно вигідніше становище, ніж публічне. Оскільки, при продажі цінних паперів кожен акціонер приватного товариства зобов'язаний спочатку запропонувати їх іншим власникам, для чого необхідно скликати збори акціонерів. Акції ПрАТ у вільний продаж надходять лише після того,

як усі інші акціонери компанії офіційно відмовилися від їх придбання [50,]. Отже, недружнє поглинання ПрАТ шляхом скуповування акцій значно ускладнюється.

Сьогодні, за умов нового закону «Про акціонерні товариства», який набрав чинності з 29 квітня 2009 року, стає неможливим скупити контрольний пакет і нехтувати всіма іншими акціонерами. Передбачається, що той, хто хоче придбати значну частку в акціонерному товаристві (а це десять і більше відсотків акцій), має письмово, за 30 днів до придбання, сповістити саме товариство, а також Держкомісію з цінних паперів і фондового ринку. Цю інформацію слід опублікувати в офіційних друкованих засобах масової інформації [52].

Фактично будь-яке підприємство, яке веде успішний бізнес, має в першу чергу приділяти належну увагу створенню превентивних заходів захисту. Превентивні заходи захисту підприємство може розробити і впровадити як за допомогою своїх внутрішніх співробітників, так і за допомогою залучення зовнішніх консультантів.

На думку Бурдака В. , до основних заходів превентивного захисту від рейдерства можна віднести:

- 1) Створення та впровадження якісних установчих та внутрішніх документів підприємства.
- 2) Активна робота з акціонерами та / або учасниками товариства.
- 3) Обмеження доступу до інформації.
- 4) Систематичний контроль кредиторської заборгованості.
- 5) Систематичний контроль судових процесів.
- 6) Продуктивна робота зі зберігачем акцій.
- 7) Обмеження доступу на підприємство сторонніх осіб.
- 8) Належне зберігання документів підприємства.
- 9) Створення умов мотивації для менеджменту та виховання корпоративного духу компанії.

За кордоном розроблені такі інноваційні заходи протидії рейдерським захопленням:

1) Внесення змін у статут підприємства. Зміна статутних документів, як правило, потребує схвалення акціонерів. Серед таких змін виділяють:

а) розділену раду директорів. Рада директорів поділяється на декілька частин і кожного року обирається лише одна частина;

б) умову надбільшості. Встановлюється високий відсотковий бар'єр акцій, необхідних для схвалення поглинання (переважно понад 80 %);

в) умову справедливої ціни. Покупець платить акціонерам справедливую ринкову ціну за акції незалежно від групи акціонерів. Справедлива ціна може бути виражена у вигляді коефіцієнта ціна/прибуток компанії.

2) “Отруйні пігулки”. Це цінні папери, що випускаються підприємством, щоб зменшити свою привабливість в очах ворожого покупця. Існує два види “отруйних пігулок”:

а) “внутрішня отруйна пігулка” – додаткова емісія акцій, яка дає змогу усім акціонерам компанії (за винятком поглинача) купувати додаткові акції за зниженими цінами;

б) “зовнішня отруйна пігулка” – дає право акціонерам купити акції покупця за небажаного об'єднання підприємств за зниженою ціною. Недолік “зовнішніх отруйних пігулок” полягає в тому, що вони ефективні тільки тоді, коли покупець придбає 100 % компанії-цілі.

3) “Золоті парашути”. Це спеціальні угоди про компенсації, які компанія укладає з вищим керівництвом у разі їх добровільного або вимушеного звільнення.

4) Випуск акцій з більш високим правом голосу. Між акціонерами цільової компанії розподіляється новий клас акцій, які володіють пріоритетним правом голосу. Дає змогу менеджменту компанії-цілі одержати більшість голосів, не володіючи контрольним пакетом акцій компанії.

5) Зміна місця реєстрації підприємства [50].

Із прийняттям закону «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 важче буде підтасувати результати голосування, оскільки якщо акціонерне товариство здійснило публічне розміщення акцій або в ньому понад сто акціонерів, то будь-яке голосування щодо порядку денного зборів відбувається виключно бюлетенями [48].

Не обійшли законодавці увагою й популярні останніми роками схеми захоплення приватного акціонерного товариства за допомогою переважного права купівлі акцій. Переважне право купівлі тепер не працює лише у двох випадках - передачі акцій у спадок близьким родичам акціонера або отримання акцій юридичною особою- правонаступником [51].

Закон «Про акціонерні товариства» потребує уточнень і доповнень. Передусім, необхідно більш чітко визначити для всіх акціонерних товариств принципи господарювання, створення, діяльності та ліквідації. Перехід від закритого або відкритого АТ до публічних і приватних, на думку деяких аналітиків, завдало плутанини через схожість термінології у нормах Цивільного кодексу. До того ж, було б правильним створити загальноукраїнський офіційний орган масової інформації для публікації відомостей про АТ.

Головним макроекономічним завданням системи регулювання рейдерства є структурна перебудова вітчизняної економіки та законодавчої бази для забезпечення стабільності, стійкого зростання та розвитку країни. Пріоритетами такої системи є: соціальний захист робітників; стимулювання ведення бізнесу; дотримання інтересів усіх учасників; рівність усіх суб'єктів господарювання; відрегульоване судове та правове супроводження; збереження перспективних промислових підприємств.

Аналізуючи існуючу систему регулювання рейдерства в Україні, можна стверджувати, що на сьогодні є наявною низка проблемних питань, що контролюються на державному рівні. За роки незалежності були досягнуті певні здобутки щодо такого нового поняття (див. рисунок 2.10).

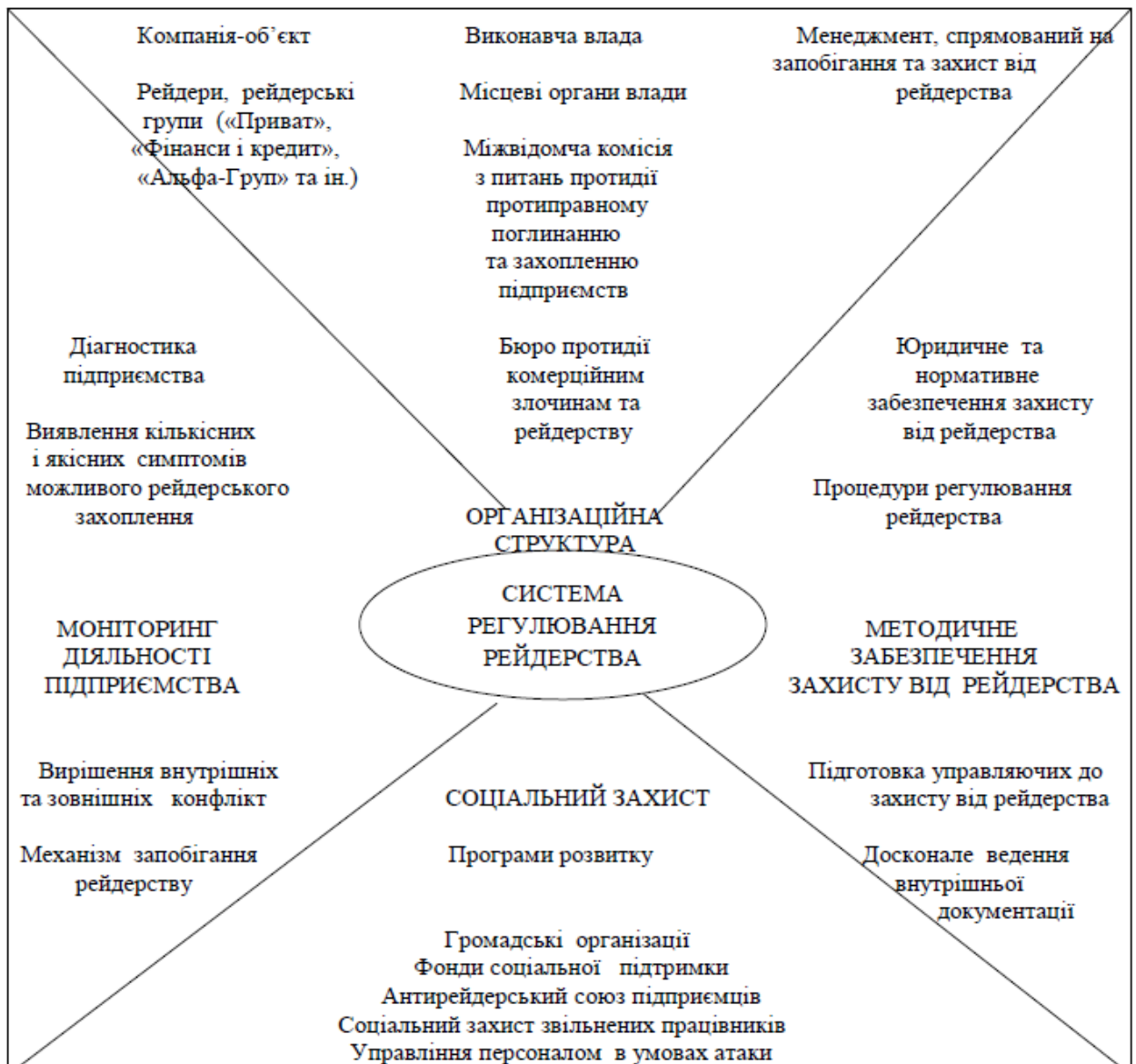

Рисунок 2.10 – Система регулювання рейдерства в Україні

2.3 Дослідження захищеності ПрАТ «Запоріжсталь»

2.3.1 Загальна техніко-економічна характеристика ПрАТ «Запоріжсталь»

За обсягом виробництва ПрАТ «Запоріжсталь» входить в п'ятірку найбільших підприємств України. Комбінат є виробником високоякісної металопродукції - чавуну, сталі, листового прокату з вуглецевих, низьколегованих, легованих і нержавіючих сталей, гнутого профілю, жерсті, будівельних матеріалів і товарів народного споживання.

Комбінат є одним з основних постачальників листового прокату і гнутих профілів для українського машинобудування, жерсті для харчової промисловості.

До складу металургійного виробництва входять:

- агломераційний (6 агломашин),
- доменний (4 доменних печей),
- мартенівський (9 печей) цехи,
- цех підготовки сталерозливних складів.

Дирекцією, що займається фінансово-економічними питаннями є Дирекція з фінансово-економічних питань, до складу якої входять: головний спеціаліст з інформаційних технологій; фінансовий відділ; планово-економічний відділ; відділ автоматизованих систем управління виробництвом; бюро аналізу фінансово-господарської діяльності; бюро вексельних розрахунків. Очолює дирекцію - фінансовий директор.

Основними завданнями дирекції є: розробка економічної та фінансової політики; перспективне і поточне планування економічної і фінансової діяльності підприємства; аналіз і контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємства та його підрозділів, забезпечення реалізації програм стратегічного розвитку інформаційних технологій.

До складу фінансової дирекції входять планово - економічний відділ, фінансовий відділ, бюро вексельних розрахунків та бюро аналізу фінансово - господарської діяльності

До складу планово-економічного відділу входять:

- бюро ціноутворення;
- виробниче бюро;
- бюро планування собівартості і аналізу;
- бюро методології;
- бюро обліку оперативного витрати;
- бюро капітального будівництва.

Зі зміною керівництва комбінату планово-економічний відділ був розформований. Станом на початок 2023 року чітко визначеної організаційної структури управління, що була б остаточно сформована, не існує.

Основними ринками збуту продукції ПрАТ “Запоріжсталь” є Україна, інші країни, країни ближнього та дальнього зарубіжжя. Протягом 2018–2020 рр. змінився розподіл металопродукції за регіонами продажу (таблиця 2.4). Результати аналізу ринків збуту металопродукції ПрАТ “Запоріжсталь” у 2018–2020 рр. свідчать про збільшення частки експортованої продукції. Так, збільшилися поставки металопродукції у країни середземноморського регіону, ближнього Сходу, ЄС, Африки, центральної Європи.

Водночас спостерігається зменшення поставок в Україну та країни СНД. Такі тенденції пов’язані зі зменшенням попиту на внутрішньому ринку чорної металургії.

Таблиця 2.4 – Розподіл реалізації продукції за ринками (%)

Регіон продажу металопродукції	2020	2021	2022	Тенденції ↑/↓
Україна	35,5	42	37,5	↓
Середземноморський регіон	17,7	19	20,8	↑
СНД	20,1	16	14,3	↓
Ближній Схід	4	5,3	6,8	↑
ЄС	4,9	4,9	6,8	↑
Африка	5,1	5,7	6,2	↑
Центральна Європа	4,2	2,1	3,7	↑
Персидська затока	1,4	2,3	1,8	↓
Латинська Америка	2	2	1,1	↓
Південно-Східна Азія	2,2	0,7	0,7	↓
АСЕАН	1,5	0	0,2	↓
НАФТА	1,4	0	0,1	↓

Аналіз збутової політики комбінату свідчить про те, що підприємство орієнтує своє виробництво на експорт, однак, на деяких ринках зіштовхується з торговельними бар'єрами й обмеженнями. Експортні поставки здійснювались через трейдерів, які зарекомендували себе надійними партнерами і виконують вимоги комбінату з передплати, диверсифікації ринків збуту та мають позитивний імідж на ринку.

В той же час, як видно із таблиці 2.5, основним споживачем виробів ВАТ «Запоріжсталь» є зовнішній ринок.

Таблиця 2.5 – Основні характеристики споживачів продукції емітента та розподіл металопродукції за ринками збуту (% від загального обсягу реалізації)

	Україна	Країни прост радянського простору	Дальнє зарубіжжя
Агломерат	100	0	0
Чавун	61,8	1,3	36,9
Сляби	100	0	0
Г/к лист. прокат	32,9	13,3	53,8
Х/к лист. прокат	26,4	18,4	55,2
Вироби подальшої переробки	61,0	32,7	6,3
Всього	34,0	15,1	50,9

Можлива модель розподілу готової продукції ПрАТ “Запоріжсталь” за основними ринками збуту має такий вигляд:

- внутрішній ринок – стратегія розподілу на правах винятковості;
- ринок країн– створення мережі регіональних представництв;

– ринок країн ближнього та дальнього зарубіжжя – стратегія інтенсивного розподілу (залучення іноземних дистриб'юторів).

Аналіз динаміки складу та структури джерел власних та залучених коштів відображається за даними форми №1 "Баланс".

Таблиця 2.6 – Аналіз складу та структури джерел коштів ПрАТ «Запоріжсталь»

І Власний капітал	2020	2021	2022	Зміна 2021 до 2020		Зміна 2022 до 2021	
				Абс., тис. грн.	Відн., %	Абс., тис. грн.	Відн., %
Статутний капітал	660 920	660 920	660 920	-	-	-	-
Пайовий капітал	-	-	-	-	-	-	-
Додатковий вкладений капітал	-	-	-	-	-	-	-
Інший додатковий капітал	1 460 693	1 435 115	1 432 979	- 25578	- 1,75	- 2136	-0,15
Резервний капітал	506 200	506 200	506 200	-	-	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	3 635 502	3 541 272	3 502 612	-94230	- 2,59	-38660	-1,09
Неоплачений капітал	-	-	-	-	-	-	-
Вилучений капітал	-	-	-	-	-	-	-
Усього за розділом І	6 263 315	6 143 507	6 102 711	-119808	- 1,91	-40796	-0,66
ІІ Довгострокові зобов'язання							
Довгострокові кредити банків	2 110 106	1 809 654	1 416 770	-300452	- 14,24	-392884	-21,71
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	-	-	-				
Відстрочені податкові зобов'язання	-	-	-				
Інші довгострокові зобов'язання	15 276	24 720	15 632	+ 9444	+61,82	-9088	-36,76
Усього за	2 125 382	1 834 374	1 432 402	-291008	- 13,69	-401972	-21,91

розділом III							
Баланс	8388697	9 841 769	7535113	1453072	+ 17,32	-2306656	-23,44

З таблиці 2.6 бачимо, що статутний капітал ПрАТ «Запоріжсталь» за період з 2020 по 2022 р.р. не зазнав змін і становить 660920 тис. грн., водночас сума власного капіталу щороку зменшується. Так, в 2021 році це зниження було більш помітним і склало спад на 1,91%, або майже 120 млн. грн. В основному це відбулось за рахунок збільшення непокритого збитку комбінату.

В 2021 році також зазнали відчутного зниження суми довгострокових банківських кредитів, що пов'язується зі зниженням ділової активності підприємства. Дана тенденція продовжилась і в 2022 році. Підприємство продовжує знижувати суми залучених коштів, отриманих від банківських установ. Частково це пов'язано із здорожчанням кредитної ставки по відсоткам.

Чистий оборотний капітал обчислюється за формулою:

$$\text{ЧОК} = \text{активи} - \text{Поточні зобов'язання [ф. 1 (ряд. 260 - ряд. 620)]} \quad (2.1)$$

$$\text{ЧОК 2020} = 1\,523\,884 \text{ (тис. грн.)}$$

$$\text{ЧОК 2021} = 973258 \text{ (тис. грн.)}$$

$$\text{ЧОК 2022} = 393479 \text{ (тис. грн.)}$$

Аналітичний розрахунок, що відображає динаміку та структуру активу балансу, приведений в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Аналіз складу та структури активу балансу ПрАТ «Запоріжсталь»

Розміщення майна	Показники			Зміна			
1	2	3	4	5	6	7	8
				2021 до 2020, тис. грн.	2021 до 2020, %	2022 до 2021, тис. грн.	2022 до 2021, %
I Необоротні активи	2020	2021	2022				
Нематеріальні активи:							
залишкова вартість	369	143	109	-226	-61,25	-34	- 23,78
первісна вартість	3 666	3 722	3729	56	1,53	7	0,19
накопичена амортизація	-3 297	-3579	-3620	-282	8,55	-41	1,15
Незавершене будівництво	1 414441	1 514 381	1659198	99940	7,07	144817	9,56
Основні засоби:							
залишкова вартість	2 314683	2 264 686	2050185	-49997	-2,16	-214501	-9,47
первісна вартість	4 998526	5 194 288	5157766	195762	3,92	-36522	-0,70
Знос	-2683843	2 929 602	-3107581	5613445	-209,16	-6037183	- 206,1
Довгострокові біологічні активи:							
справедлива (залишкова) вартість	424	568	620	144	33,96	52	9,15
первісна вартість	520	698	769	178	34,23	71	10,17
накопичена амортизація	-96	-130	-149	-34	35,42	-19	14,62
Довгострокові фінансові інвестиції:							
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1 049676	1 273 859	1637900	224183	21,36	364041	28,58
інші фінансові інвестиції	1 909980	1771753	1381704	-138227	-7,24	-390049	- 22,01
Довгострокова дебіторська заборгованість	3 004	2644	2248	-360	-11,98	-396	- 14,98
Справедлива (залишкова) вартість інвестиційної нерухомості	12 649	12031	11443	-618	-4,89	-588	-4,89
Первісна вартість інвестиційної нерухомості	21 873	21873	21873				
Знос інвестиційної нерухомості	-9 224	-9842	-10430	-618	6,70	-588	5,97
Відстрочені податкові активи	215 145	215145	456170	-	-	241025	112,0 3
Гудвіл	-	---	---				
Інші необоротні активи	-	---	---				
Усього за розділом I	6 920 371	7055210	7199577	134839	1,95	144367	2,05
II Оборотні активи							
Виробничі запаси	476 563	424655	552329	-51908	-10,89	127674	30,07

Поточні біологічні активи	3 393	4254	5092	861	25,38	838	19,70
Незавершене виробництво	268 418	209665	338024	-58753	-21,89	128359	61,22
готова продукція	13 472	12457	26018	-1015	-7,53	13561	108,86
товари	9 943	9273	9699	-670	-6,74	426	4,59
Векселі одержані	335 057	137296	59696	-197761	-59,02	-77600	-56,52
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:							
чиста реалізаційна вартість	264 627	178613	446506	-86014	-32,50	267893	149,99
первісна вартість	337 624	251310	521780	-86314	-25,57	270470	107,62
резерв сумнівних боргів	-72 997	-72997	-75274		0,00	-2277	3,12
Дебіторська заборгованість за розрахунки:							
з бюджетом	729 563	650699	1043173	-78864	-10,81	392474	60,32
за виданими авансами	370 189	438833	178191	68644	18,54	-260642	-59,39
з нарахованих доходів	5 189	91318	1892	86129	1659,8	-89426	-97,93
із внутрішніх розрахунків	-	---	---				
Інша поточна дебіторська заборгованість	230 482	53832	123920	-176650	-76,64	70088	130,20
Поточні фінансові інвестиції	1 979	60977	2264	58998	2981,2	-58713	-96,29
Грошові кошти та їх еквіваленти:							
в національній валюті	112 352	85808	71809	-26544	-23,63	-13999	-16,31
у т.ч. в касі	53	48	52	-5	-9,43	4	8,33
в іноземній валюті	981 232	402940	312361	-578292	-58,94	-90579	-22,48
Інші оборотні активи	17 218	24598	44539	7380	42,86	19941	81,07
Усього за розділом II	3 819 677	2785218	3215513	-1034459	-27,08	430295	15,45
Баланс	10740048	9841769	10415090	-898279	-8,36	573321	5,83

З таблиці 2.7 бачимо, що загальна вартість майна на кінець 2022 року в порівнянні з 2020 зменшилась на 324 958 тис. грн. Це спричинено кількома найсуттєвішими факторами, з яких можна виділити: скорочення вартості основних засобів (залишкова вартість у 2022 становить на 264498 тис. грн. менше в порівнянні з 2020), зменшення грошових коштів в іноземній валюті, зменшення одержаних векселів та скорочення дебіторської заборгованості за

виданими авансами. Останній фактор, попри негативне значення з точки зору економічної ефективності, має важливий соціальний елемент, що дозволяє мотивувати та підтримувати працівників.

Аналізуючи склад активу балансу підприємства, можна сказати, що в 2022 році відстрочені податкові активи в порівнянні з 2021 та 2020 роками, в які ця сума не змінювалась, збільшились на 112,03% і склали 456 170 тис. грн.

Загальна сума балансу зменшується у 2021 році, але вже в 2022 майже досягає рівня 2020 року і складає 10 415 090 тис. грн. Можна сказати, що коливання не були занадто суттєвими для діяльності комбінату і, скоріше, мали характер не системного впливу.

Доля кредиторської заборгованості в формуванні оборотного капіталу складала на кінець кожного періоду:

- 2020: $(2\,125\,382 : 3\,819\,677) \times 100 = 55,64\%$;
- 2021: $(1\,834\,374 : 2\,785\,218) \times 100 = 65,86\%$;
- 2022: $(1\,432\,402 : 3\,215\,513) \times 100 = 44,55\%$

Отже, можна стверджувати, що структура фінансових ресурсів за період з 2020 по 2022 роки була задовільною. Деякі зменшення вищенаведених показників пояснюються складною економічною ситуацією взагалом по Україні. А беручи до уваги те, що статутний капітал підприємства не скорочено, можна стверджувати про швидке подальше відновлення виробничих потужностей ПрАТ «Запоріжсталь».

2.3.2 Аналіз коефіцієнтів ліквідності і платоспроможності

Використовуючи коефіцієнтний аналіз фінансового стану підприємства та його динаміки, доцільно керуватись методикою, запропонованою Б. М. Литвином та М. В. Стельмахом.

Платоспроможність підприємства є ознакою фінансової стійкості, суттю якого є забезпеченість обігових активів довготерміновими джерелами

формування. Більша чи менша поточна платоспроможність (або неплатоспроможність) зумовлена більшим чи меншим рівнем забезпеченості (або незабезпеченості) обігових активів довготерміновими джерелами.

Негайну платоспроможність підприємства характеризує коефіцієнт абсолютної ліквідності, що показує, яку частину поточної заборгованості може покрити організація за рахунок наявних грошових коштів. Поточні зобов'язання складаються: короткотермінових кредитів банків, кредиторської заборгованості, інших поточних зобов'язань.

Показник розраховують за формулою:

$$K_{\text{абс.л.}} = \Phi. 1 (\text{ряд. 220} + \text{ряд. 230} + \text{ряд. 240}) / \Phi. 1 \text{ ряд. 620} \quad (2.2)$$

Нормативне значення $K_{\text{абс.л.}} = 0,2 - 0,35$ означає, що кожного дня потрібно погашати 20% поточних зобов'язань підприємства, тобто у випадку збереження залишку грошових коштів на рівні звітної дати (переважно за рахунок забезпечення рівномірного надходження платежів від партнерів) поточну заборгованість, наявну на звітну дату, можна погасити за 50 днів (1 : 0,2).

$$K_{\text{п}} = \text{Оборотний капітал} / \text{Поточні зобов'язання} [p.260 / p.620 (\Phi. \text{№1})] \quad (2.3)$$

Нормативне значення $K_{\text{п}} = 1 - 1,15$.

Загальну платоспроможність підприємства визначають, як здатність покрити всі зобов'язання підприємства (короткотермінові і довгострокові) всіма її активами.

Коефіцієнт загальної платоспроможності розраховується за формулою:

$$K_{з.п} = \frac{\text{активи підприємства (ряд.080 розділу II балансу + ряд.270 розділу II балансу)}}{\text{зобов'язання підприємства (рядок 420 розділу II + підсумок розділу III + підсумок розділу IV - підсумок розділу V)}}$$

(2.4)

Достатнім є обмеження для коефіцієнта: $K_{з.п.} = 2$.

Зведемо обчислення в таблицю 2.8.

Таблиця 2.8 – Показники ліквідності та платоспроможності ПрАТ «Запоріжсталь»

Показник	2020	2021	2022	Вдхилення	
				2021 до 2020	2022 до 2021
К абс.л	0,4772	0,3034	0,1369	-0,174	-0,167
Кп	1,6638	1,5371	1,1394	-0,127	-0,398
К зп.	1,602	1,934	1,692	0,332	-0,242

Як бачимо із таблиці 2.8, комбінат на кінець останнього періоду дещо поступається значенням абсолютної ліквідності, що свідчить про дедалі складніші умови з розрахунків по короткостроковим боргам.

Для підвищення рівня коефіцієнта покриття необхідно поповнювати реальний власний капітал підприємства й обґрунтовано стримувати зростання поза обігових активів і дебіторської заборгованості. На відміну від коефіцієнтів абсолютної ліквідності та поточної ліквідності, що показують негайну і поточну платоспроможність, коефіцієнт покриття відображає прогноз платоспроможності на доволі віддалену перспективу. Наразі комбінат також втрачає здатність погасити свої борги.

На кінець 2022 на 1 грн. поточних зобов'язань припадає 1,13 грн поточних активів, що в межах норми.

Як бачимо із таблиці, загальна платоспроможність залишається на дещо пониженому, але стабільному рівні. На кінець 2022 року на 1 грн. боргів комбінату припадає 1 грн. 69 коп. власних активів.

Всі вищенаведені розрахунки коефіцієнтів свідчать про поступове зниження рівня платоспроможності ПрАТ «Запоріжсталь», що у довготерміновій перспективі не є позитивною тенденцією.

2.3.3 Аналіз коефіцієнтів ділової активності

Ділову активність ПрАТ «Запоріжсталь» зручно розглянути, користуючись наступними коефіцієнтами:

- коефіцієнт оборотності активів,
- коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості,
- коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
- коефіцієнт оборотності власного капіталу
- фондівдача

На них і зупинимось більш детально.

Коефіцієнт оборотності активів обчислюється як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середній величині підсумку балансу підприємства і характеризує ефективність використання підприємством всіх наявних ресурсів незалежно від джерел їх залучення.

$$\text{Коа} = \text{ф. 2 ряд. 035} / [\text{ф. 1 (ряд. 280(на почат.)} + \text{ряд. 280(на кінець)} / 2] \quad (2.5)$$

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини дебіторської заборгованості і показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за період, який аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, що надається підприємством.

$$\text{Кодз} = \text{ф. 2 ряд. 035} / \text{ф. 1 ((ряд. 150} + \dots + \text{ряд. 210)} \text{ на початок} +$$

$$+ (\text{ряд. 150} + \dots + \text{ряд. 210}) \text{ на кінець} / 2 \quad (2.6)$$

Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини кредиторської заборгованості і показує швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства за період, який аналізується, розширення або зниження комерційного кредиту, яке надається підприємству.

$$\text{Кокз} = \text{ф. 2 ряд. 035} / \text{ф. 1 ((ряд. 520 - ряд. 600) на початок} + \\ + (\text{ряд. 520 ряд. - 600) на кінець}) / 2 \quad (2.7)$$

Показники оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості повинні мати тенденцію до збільшення, що має характеризувати зростання потужностей виробництва комбінату та його діяльності взагалі. Наші показники можна характеризувати як загально стабільні, після кризової ситуації 2011 року виробнича ситуація повертається до нормального рівня.

Коефіцієнт оборотності власного капіталу розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної величини власного капіталу підприємства і показує ефективність використання власного капіталу підприємства.

$$\text{Ковк} = \text{ф. 2 ряд. 035} / \text{ф. 1 (ряд. 380 (початок) +} \\ \text{ряд. 380 (кінець))} / 2 \quad (2.8)$$

Фондовіддача розраховується як відношення чистої виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) до середньорічної вартості основних засобів. Він показує ефективність використання основних засобів підприємства.

$$\begin{aligned} \Phi_{\text{в}} = & \text{ф. 2 ряд. 035} / \text{ф. 1 (ряд. 031 (почат.)} + \\ & + \text{ряд. 031 (кінець))} / 2 \end{aligned} \quad (2.9)$$

Для більш повної характеристики підприємства доречно обчислити коефіцієнт рентабельності продаж.

Виходячи з того, що діяльність ПрАТ «Запоріжсталь» у 2021 році була збитковою, при його розрахунку будемо користуватись показником валового прибутку комбінату.

Рентабельність продажу характеризує розмір прибутку, що надходить на підприємство з кожної гривні від продажу продукції (робіт, послуг), розраховується як відношення прибутку від продажу до суми продажу продукції (робіт, послуг). Нормативного значення цього показника не існує. Прийнято говорити про індивідуальний рівень рентабельності в залежності від регіону діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, від галузі, в якій задіяні потужності того чи іншого комбінату, від частки регулюючого впливу державних органів управління (самостійність підприємства, чи його убудованість в структуру господарських зв'язків держави) та ін.

$$Р_{\text{п}} = \Phi. 2 (\text{ряд. 050}) / \text{ф. 2 (ряд. 035)} \quad (2.10)$$

Таблиця 2.9 – Показники ділової активності ПрАТ «Запоріжсталь»

Показник	2020	2021	2022	Відхилення	
				2021 до 2020	2022 до 2021
Коа	1,396	0,864	1,32	-0,532	0,456
Кодз	8,9	4,562	6,48	-4,338	1,918
Кокз	9,918	4,969	6,626	-4,949	1,657
Ковк	2	1,426	1,88	-0,574	0,454
Фв	2,545	1,758	2,547	-0,787	0,789
Рп	0,09997	0,05099	0,0763	-0,049	0,0253

Коефіцієнт оборотності активів показує, наскільки зміни у наявних активах пов'язані зі змінами доходу (виручки) від реалізації. В нашому

прикладі – досить суттєво (на прикладі 2021 збиткового року). Дуже низька швидкість обороту за 2021 рік пояснюється збитковістю діяльності цього року.

Показники оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості повинні мати тенденцію до збільшення, що має характеризувати зростання потужностей виробництва комбінату та його діяльності взагалі. Наші показники можна характеризувати як загально стабільні, після кризової ситуації 2021 року виробнича ситуація повертається до нормального рівня

Фондовіддача повинна мати тенденцію до збільшення. Виходячи з наших показників, це справджується, незважаючи на деякий «провал» за 2021 рік. Підприємство збільшує з року в рік свої виробничі потужності, випускаючи все більше продукції.

Зниження рівня фондовіддачі певною мірою спричиняється великим зростанням капітальних вкладень, направлених на поліпшення умов праці, охорону навколишнього середовища, прискореним розвитком промисловості, зсувами в структурі основних фондів і іншими об'єктивними чинниками. Підвищення фондовіддачі значною мірою відбувається також під впливом таких відновлювальних чинників, як підвищення вартості одиниці потужності, випередження зростання цін на обладнання над збільшенням його продуктивності, недоліки у використанні діючих фондів.

Для підвищення фондовіддачі необхідно, щоб темпи зростання продуктивності праці перевищували темпи зростання її фондоозброєності.

Як видно із розрахунків, продажі залишаються досить рентабельним і вигідним видом діяльності, незважаючи на негаразди кризового 2021 року.

Взагалі всі показники ділової активності підприємства свідчать про те, що «Запоріжсталь» все ж залишається досить потужним підприємством із значним запасом міцності, що, в поєднанні із розумним менеджментом, активною системою соціального взаємозв'язку працівник – комбінат, прогресивними інвестиційними проектами та інноваційними поглядами щодо функціонування підприємства є запорукою сталого розвитку комбінату.

2.3.4 Аналіз рентабельності і прибутковості підприємства

Аналіз рентабельності підприємства дозволяє визначити ефективність вкладення коштів в підприємство і раціональність їх використання.

Аналіз рентабельності підприємства здійснюється шляхом розрахунку таких показників:

- коефіцієнт рентабельності активів,
- коефіцієнт рентабельності продаж,
- прибутковість інвестицій (за методом участі в капіталі)

При розрахунку цих показників використовуються:

- чистий прибуток, який визначається, як балансовий прибуток за вирахуванням платежів до бюджету. (р. 220 форми №2 "Звіт про фінансові результати);
- чиста реалізація, яка визначається як виручка від реалізації без урахування ПДВ, акцизного збору та інших вирахувань з доходу.
- форма №1 «Баланс»

Зважаючи на збитковість для ПрАТ «Запоріжсталь» діяльності у 2021 році, показники рентабельності будемо обчислювати по валовому прибутку. Коефіцієнт рентабельності активів показує розмір чистого прибутку на одну гривню активів та характеризує ефективність використання активів. Зменшення цього показника може свідчити про затримання темпів економічного зростання та розвитку підприємства. Повинен мати тенденцію до збільшення

Коефіцієнт рентабельності активів розраховується як відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів і характеризує ефективність використання активів підприємства.

$$K_{pa} = \text{ф. 2 ряд. 050} / \text{ф. 1 (ряд. 280 (початок))} +$$

$$+ \text{ряд. 280 (кінець))} / 2 \quad (2.11)$$

Рентабельність продажу характеризує розмір прибутку, що надходить на підприємство з кожної гривні від продажу продукції (робіт, послуг), розраховується як відношення прибутку від продажу до суми продажу продукції (робіт, послуг)

$$Крп = \Phi. 2 (\text{ряд. 050}) / \phi. 2 (\text{ряд. 035}) \quad (2.12)$$

Прибутковість інвестицій (за методом участі в капіталі) розраховуються відношення суми прибутку до суми довгострокових фінансових інвестицій, що обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств.

$$Пі = (\phi. 2 \text{ р. 050} / \phi. 1 \text{ р. 040}) \cdot 100 \% \quad (2.13)$$

Отже, інвестиції у підприємство є досить прибутковими, хоча їх рівень прибутковості до рівня 2020 року ще не відновлено. Потенціал для цього у ПрАТ «Запоріжсталі» є, отже не все страчено.

Також необхідно брати до уваги, що наведені обчислення не є показниками чистої прибутковості акцій, як і при розрахунку рентабельності, оскільки при виведенні формули був наданий пріоритет саме валовому прибутку. Це було необхідно зважаючи на збитковість діяльності підприємства у 2021 році. Зведемо результати в таблицю.

Таблиця 2.10 – Показники прибутковості ПрАТ «Запоріжсталь»

Показник	2020	2021	2022	Відхилення	
				2021 до 2020	2022 до 2021
Кра	0,1395	0,044	0,1007	-0,096	0,0567
Крп	0,09997	0,05099	0,0763	-0,049	0,0253
Пі	119,56%	35,86%	61,47%	-0,837	0,2561

Як можна побачити з наведених розрахунків, для українського підприємства чорної металургії, ПрАТ «Запоріжсталь» є досить рентабельним. Наприклад, в 2022 році 1 гривня активів давала 10 копійок валового прибутку.

Як бачимо з таблиці, продаж є досить рентабельним видом діяльності, беручи до уваги загальний стан рентабельності активів підприємства. Але збиткова діяльність 2021 року помітна і тут.

Отже, інвестиції у підприємство є досить прибутковими, хоча їх рівень прибутковості до рівня 2020 року ще не відновлено. Потенціал для цього у ПрАТ «Запоріжсталі» є, отже не все страчено. Також необхідно брати до уваги, що наведені обчислення не є показниками чистої прибутковості акцій, як і при розрахунку рентабельності, оскільки при виведенні формули був наданий пріоритет саме валовому прибутку. Це було необхідно зважаючи на збитковість діяльності підприємства у 2021 році. Загальна тенденція 2022 року до зростання рентабельності в порівнянні з 2021 роком.

2.3.5 Аналіз стану та використання оборотних засобів комбінату

Відповідно до П(С)БО 2, оборотні засоби – це грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

Одним із головних завдань аналізу оборотних активів є визначення їх обсягу і структури, адже для забезпечення довгострокової виробничої і ефективної діяльності підприємству необхідно мати достатній рівень поточних активів для того, щоб бути спроможним покрити кредиторські зобов'язання і зберегти свою ліквідність та платоспроможність. Для оцінки динаміки оборотних активів необхідно згрупувати статті активу балансу у окремі специфічні групи за ознакою ліквідності.

Проаналізуємо склад і структуру оборотних активів підприємства (таблиця 2.11).

Таблиця 2.11 – Структура оборотних активів підприємства

	2020		2021		2022		Відхилення			
							2021 від 2020		2022 від 2021	
	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%	Тис. грн.	%
Грошові кошти та їх еквіваленти	1093584	28,63	488748	17,548	384170	11,947	-604836	-55,31	-104578	-21,397
в т.ч. у національній валюті	112352	2,94	85808	3,081	71809	2,233	-26544	-23,63	-13999	-16,314
у т.ч. в касі	53	0,001	48	0,002	52	0,002	-5	-9,434	4	8,333
в іноземній валюті	981232	25,69	402940	14,467	312361	9,714	-578292	-58,94	-90579	-22,480
Виробничі запаси	476 563	12,48	424655	15,247	552329	17,177	-51908	-10,89	127674	30,065
Поточні біологічні активи	3 393	0,089	4 254	0,153	5092	0,158	861	25,38	838	19,699
Незавершене виробництво	268 418	7,027	209665	7,528	338024	10,512	-58753	-21,89	128359	61,221
готова продукція	13 472	0,353	12 457	0,447	26018	0,809	-1015	-7,534	13561	108,862
товари	9 943	0,26	9 273	0,333	9699	0,302	-670	-6,738	426	4,594
Векселі одержані	335 057	8,772	137296	4,929	59696	1,857	-197761	-59,02	-77600	-56,520
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:										
чиста реалізаційна вартість	264 627	6,928	178613	6,413	446506	13,886	-86014	-32,5	267893	149,985

Продовження таблиці 2.11

первісна вартість	337 624	8,839	51610	9,034	521780	68,8	-86014	-25,48	270170	107,376
резерв сумнівних боргів	-72997		-72997		-75274		-	-	-2277	3,119
Дебіторська заборгованість за розрахунки:							-			
з бюджетом	729 563	19,1	650699	23,363	1043173	32,442	-78864	-10,81	392474	60,316
за виданими авансами	370 189	9,692	438833	15,756	178191	5,542	68644	18,543	-260642	-59,394
з нарахованих доходів	5 189	0,136	91 318	3,279	1892	0,059	86129	1659,8	-89426	-97,928
із внутрішніх розрахунків	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	230 482	6,034	53 832	1,933	123920	3,854	-176650	-76,644	70088	130,198
Поточні фінансові інвестиції	1 979	0,052	60977	2,189	2264	0,070	58998	2981,2	-58713	-96,287
Інші оборотні активи	17 218	0,451	24598	0,883	44539	1,385	7380	42,86	19941	81,068
Усього оборотних активів	3819677	100	2785218	100	3215513	100	-1034459	-27,08	430295	15,449

Проведені розрахунки свідчать, що станом на кінець 2022 року підприємство володіє оборотними активами вартістю 3 215 513 тис. грн. Порівняно з 2021 роком вартість зросла на 430 295 тис. грн.

Як видно із таблиці, на ПрАТ «Запоріжсталь» 2021 рік був відмічений тенденцією до скорочення майже всіх оборотних активів за винятком зростання дебіторської заборгованості за розрахунками за виданими авансами та з нарахованих доходів. Також у 2021 році спостерігався стрімкий ріст поточних фінансових інвестицій – на 58 998 тис. грн. та деяке збільшення вартості інших оборотних активів на 7 380 тис. грн.

Отже, в 2021 році структура оборотних активів та їх склад не був позитивним з точки зору потенціалу підприємства. Дана ситуація пояснюється збитковою діяльністю комбінату в цей період.

В 2022 році в порівнянні з 2021 відбулось збільшення суми оборотних активів на 15,45%, або на 430 295 тис. грн. Необхідно відмітити також стрімке збільшення суми чистої реалізаційної вартості дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги – на 150%, або 267 893 тис. грн.

Отже, можна сказати, що за підсумками 2022 року ПрАТ «Запоріжсталь» показало зростання оборотних активів та свого фінансово-господарського потенціалу.

Причини зміни фінансових ресурсів, авансованих в оборотні активи, можливо встановити також при вивченні змін, які відбуваються в складі джерел їх покриття. Як правило, мінімальні потреби підприємства за рахунок власних джерел: статутного капіталу, додаткового, пайового капіталу, прибутку підприємства, а також надходження від емісії цінних паперів, пайових внесків членів – засновників, іноземних учасників.

Обчислимо величину власного оборотного капіталу за методикою, запропонованою Бланком І. А.

Таблиця. 2.12 – Власний оборотний капітал, тис. грн.

Показник	Ряд	Значення			Відхилення			
					2021 від 2020		2022 від 2021	
		2020	2021	2022	тис. грн	%	тис. грн	%
Оборотні активи валові	260, ф. 1	3819677	2785218	3215513	-1034459	-27,08	430295	15,45
Довгостроковий запозичений капітал, інвестований в оборотний капітал	480, ф. 1	2125382	1834374	1432402	-291008	-13,69	-401972	21,91
Поточні фінансові зобов'язання	620, ф.1	2295793	1811960	2822034	-483833	-21,07	1010074	55,74
Власний оборотний капітал	=260-480-620	-601498	-861116	1038923	-259618	43,16	-177807	20,65

Як бачимо, власний оборотний капітал ПрАТ «Запоріжсталь» щороку зменшується, в першу чергу, за рахунок зниження довгострокового запозиченого капіталу, інвестованого в оборотні засоби.

Ситуація із дефіцитом власного оборотного капіталу характерна для всього металургійного комплексу України. Підприємства отримують оборотні засоби переважно запозичені. Нестача власного оборотного капіталу на ПрАТ «Запоріжсталь» на кінець 2022 року становила 177 807 тис. грн.

Однак формувати оборотні активи лише за рахунок власних джерел нині економічно недоцільно, оскільки це знижує можливості підприємства щодо фінансування власних витрат і збільшує ризик виникнення фінансової нестабільності підприємства. У такому разі підприємство вимушене звертатися до залучених коштів, фінансових ресурсів у вигляді короткострокових кредитів та позик, кредиторської заборгованості. Групування джерел фінансування оборотних активів підприємства за балансом розглянемо в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13 – Джерела формування оборотних активів підприємства, тис. грн

Показники	2020	2021	2022	Відхилення (+;-)			
				2021 від 2020		2022 від 2021	
				тис. грн	%	тис. грн	%
Власний оборотний капітал в т.ч.:	-601498	-861116	-1 038 923	-259618	43,2	-177807	20,65
статутний капітал	660 920	660 920	660 920	-	-	-	-
інший додатковий капітал	1 460 693	1435115	1 432 979	-25 578	-1,8	-2 136	-0,15
Позиковий капітал (430+480+620+630) в т.ч.:	4 478 138	3698262	4 314 714	-779876	-17,4	616452	16,67
за товари, роботи, послуги	1 183 412	1017525	1 121 942	-165887	-14	104417	10,26
з бюджетом	14 323	17 321	48 331	2998	20,9	31010	179,03
зі страхування	34 137	41 752	20 421	7615	22,3	-21331	-51,09
з оплати праці	44 619	46 926	45 702	2307	5,12	-1224	-2,61
з одержаних авансів	97 532	343 727	742 314	246195	252,4	398587	115,96
з учасниками	14 291	14 062	13 974	-229	-1,6	-88	-0,63
Усього оборотних активів	3 819 677	2785218	3 215 513	-1034459	-27,1	430295	15,45

Як свідчать дані таблиці, основним джерелом фінансування оборотних активів є позиковий капітал. Власний капітал участі у формуванні оборотних активів взагалі не приймає. Підприємство, яке аналізується має дефіцит власного оборотного капіталу, розмір якого постійно зростає – від 601 498 тис. грн. у 2020 році до 1 038 923 тис. грн. у 2022 році.

Найбільш суттєві коливання стосуються показників позикового капіталу з одержаних авансів. В 2021 році, в порівнянні з 2020 роком збільшення цього значення склало 252, 4%, або 246 195 тис. грн. В той же час, в 2022 році величина даної статті збільшилась ще на 115,96%, або на 398 587 тис. грн., і становило 742 314 тис. грн.

Серед інших показників слід відзначити поступове збільшення і позикового капіталу, що виник за розрахунками з бюджетом. Якщо в 2021 році його величина зросла на 20,9%, то в 2022 році відбулось стрімке зростання на 179,03%. За підсумками 2022 року, величина цієї статті склала 48 331 тис. грн, що є дуже невеликим значенням в порівнянні з іншими показниками.

Незначним є і зменшення позикового капіталу, що виник у розрахунках із учасниками.

За рештою даних, наведених в таблиці 2.13 не спостерігається чітко визначеного тренду. Здебільшого, в 2021 році можна відмітити скорочення більшості даних, що пояснюється зменшенням виробничо-господарської діяльності.

На фінансовий стан впливає як нестача, так і надлишок чистого оборотного капіталу. Нестача цих коштів може призвести підприємство до банкрутства, оскільки свідчить про його нездатність своєчасно погасити короткострокові зобов'язання.

Ефективність використання оборотних активів відіграє велику роль у забезпеченні нормалізації роботи підприємства, підвищення рівня рентабельності господарювання та залежить від дії множини факторів. У сучасних умовах великий негативний вплив на ефективність використання оборотних активів, уповільнення їх оборотності мають фактори кризового стану економіки, що діють незалежно від бажання підприємства. Разом з тим, підприємства мають внутрішні резерви підвищення ефективності використання мобільних активів.

Оцінка ефективності використання оборотних засобів здійснюється через показники його оборотності. Оскільки критерієм оцінки ефективності використання оборотних засобів є фактор часу, то використовуються показники, які відображають по-перше, тривалість обороту в днях або загальний час обороту, а по-друге, швидкість обороту.

Розрахуємо показники оборотності оборотних активів в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14 – Показники ефективності використання оборотних активів підприємства

Показники	2020	2021	2022	Відхилення			
				2021 від 2020		2022 від 2021	
				абс.	%	абс.	%
1	2	3	4	5	6	7	8
Середні залишки оборотних активів, тис. грн.:	3034253,5	3302470,5	3000315,5	268217	8,84	-302155	-9,15
Грошових коштів та їх еквівалентів	1036796,5	791166	436459	-245630,5	-23,69	-354707	-44,83
Коштів у розрахунках	706310	1142895,5	1202053	436585,5	61,81	59157,5	5,18
Запасів	484927,5	450627	488442	-34300,5	-7,07	37815	8,39
Виручка від реалізації, тис. грн.	14368243	9755637	13643524	-4612606	-32,10	3887887	39,85
Одноденна виручка від реалізації, тис. грн.	39911,79	27098,99	37898,68	-12812,79	-32,10	10799,69	39,85
Оборотність оборотних активів, дні	76,02	121,87	79,17	45,84	60,30	-42,7002	-35,04
Грошових коштів та їх еквівалентів	25,98	29,20	11,52	3,22	12,39	-17,6789	-60,55
Коштів у розрахунках	17,70	42,17	31,72	24,48	138,32	-10,4573	-24,80

Продовження таблиці 2.14

1	2	3	4	5	6	7	8
Запасів	12,15	16,63	12,89	4,48	36,86	-3,74082	-22,50
Число оборотів оборотних активів	4,74	2,95	4,55	-1,78	-37,62	1,59	53,94
Грошових коштів та їх еквівалентів	13,86	12,33	31,26	-1,53	-11,02	18,93	153,51
Коштів у розрахунках	20,34	8,54	11,35	-11,81	-58,04	2,81	32,97
Запасів	29,63	21,65	27,93	-7,98	-26,93	6,28	29,03
Вартість чистих оборотних активів	1523884	973258	393479	-550626	-36,13	-579779	-59,57
Коефіцієнт забезпеченості власними коштами	-0,157	-0,309	-0,323	-0,152	96,334	-0,014	4,503
Коефіцієнт маневреності	-0,096	-0,140	-0,170	-0,044	45,954	-0,030	21,455
Вивільнення (-), залучення оборотних активів у зв'язку з зі змінami їх оборотності	-	1242296,84	-1618279,4	1242296,8	100,00	-2860576	-230,27

Під час проведення аналізу використання оборотних засобів ПрАТ «Запоріжсталь» було виявлено, що середні залишки оборотних активів у 2022 році склали 3 000 315,5 тис. грн., що на 9,15 відсотків менше, ніж у 2021 році. В той же час в 2022 році знизились суми грошових коштів та їх еквівалентів – на 354 707 тис. грн., або 44,83%.

Однак на підприємстві наявна тенденція до збільшення запасів та виручки від реалізації продукції. Так, одноденна виручка від реалізації склала в 2022 році 37 898,68 тис. грн, що на 39,85% більше ніж в 2021 році. Це позитивний тренд.

Коефіцієнт забезпечення власними коштами від’ємний, що говорить про нестачу власних коштів на підприємстві.

Визначимо вплив факторів на оборотність оборотних активів в таблиці 2.15 та в таблиці 2.16.

Таблиця 2.15 – Чинники, які впливають на оборотність оборотних активів підприємства (2021 порівняно з 2020 роком)

Види оборотних активів	Середні залишки оборотних активів, тис. грн		Оборотність оборотних активів, дні			Відхилення (+;-)		
	2020	2021	2020	2021	Скоригований показник	всього	в т.ч. за рахунок	
							виручки	Середніх залишків
Грошові кошти	1036797	791166	25,98	29,20	38,26	3,22	12,28	-9,06
Кошти у розрахунках	706310	1142896	17,70	42,17	26,06	24,48	8,36	16,11
Запаси	484928	450627	12,15	16,63	14,13	4,48	1,98	2,50
Усього оборотних активів	3034254	3302471	76,02	121,87	85,64	45,85	9,62	36,23
Одноденна виручка, грн.	39911,8	27099	-	-	-	-	-	-

Проведені розрахунки свідчать, що порівняно з 2020 роком причиною погіршення ефективності використання мобільних активів стало зменшення виручки від реалізації, яке обумовило зниження їх оборотності як в цілому по підприємству так і в розрізі окремих видів оборотних активів. Збільшення розміру середніх залишків поточних активів спричинило уповільнення оборотності оборотних активів на 45,85 днів. В тому числі за рахунок збільшення середніх залишків – на 36,23 дні.

Таблиця 2.16 – Фактори, які впливають на оборотність оборотних активів підприємства (2022 порівняно з 2021 роком)

Види оборотних активів	Середні залишки оборотних активів, тис. грн		Оборотність оборотних активів, дні			Відхилення (+;-)		
	2021	2022	2021	2022	Скоригований показник	всього	в т.ч. за рахунок	
							виручки	Середніх залишків
Грошові кошти	791166	436459	29,20	11,52	21,15	-17,68	-8,05	-9,63
Кошти у розрахунках	1142896	1202053	42,17	31,72	34,89	-10,46	-7,28	-3,17
Запаси	450627	488442	16,63	12,89	14,36	-3,74	-2,27	-1,47
Усього оборотних активів	3302471	3000316	121,87	79,17	87,24	-42,70	-34,63	-8,07
Одноденна виручка, грн.	27099	37898,7	-	-	-	-	-	-

Аналізуючи дані таблиці, можемо сказати, в 2022 році підприємство завдяки збільшенню виручки та зменшенню залишків оборотних активів пришвидшило їх оборотність на 42,7 дні. Найважливіше перетворення на

підприємстві – збільшення обсягів виручки, що дозволило скоротити оборотність на 34,63 дні.

Результати діяльності комбінату за підсумками 2022 року все ж не дають змогу вийти на результати 2020 року, коли оборотність оборотних засобів склала 76 днів.

В ході аналізу економічної безпеки ПрАТ «Запоріжсьаль» було встановлено, що 2021 рік видався для комбінату несприятливим з точки зору фінансової захищеності. Так, товариство має нижчі показники фінансової ліквідності. Зокрема, на кінець 2022 на 1 грн. поточних зобов'язань припадає 1,13 грн поточних активів, що залишається в межах норми. Але водночас спостерігається тенденція до зниження значень коефіцієнту загальної платоспроможності. В ході аналізу економічної безпеки встановлено, що комбінат має низькі показники рентабельності активів та прибутковості інвестицій. Але ці характеристики притаманні металургійному комплексу України взагалі.

Підсумовуючи вищесказане, можемо стверджувати, що оборотні активи підприємством використовуються неефективно протягом трьох останніх років. Прискорення обороту оборотних засобів дозволить вивільнити значні суми і таким чином збільшити обсяг виробництва без додаткових фінансових ресурсів, а вивільнені кошти використати відповідно до потреб підприємства.

Висновки до 2 розділу

Неможливо забезпечити повноцінне функціонування сучасного підприємства без підтримки його інноваційно-інвестиційного розвитку.

Як свідчать дані офіційної статистики, інвестиції у металургію зростають, що свідчить і про зростання інноваційної діяльності підприємств даного сектору. Необхідно зауважити, що металургія – пріоритетний сектор вітчизняної економіки за обсягами інвестицій.

Як видно із представлених у ході дослідження діаграм, більша частина витрат, що мають інноваційний характер, спрямовані на придбання устаткування чи програмного забезпечення, які повинні забезпечувати стійкий розвиток та здебільшого стосуються підтримання виробничої складової економічної безпеки підприємства.

Але є очевидним, що для забезпечення інноваційного розвитку, якого повинні прагнути підприємства, якщо не виконуються науково-дослідні роботи, необхідна наявність високопрофесійних фахівців, що були б в змозі пропонувати новітні устаткування чи програми забезпечення функціонування підприємства. Тому є важливою ситуація в Україні, що склалась навколо наукових кадрів.

За останні роки є очевидною динаміка постійного зростання виробництва металургійного комплексу, незважаючи на послаблення позицій з випуску феросплавів. Основними тенденціями розвитку металургійної галузі в Україні є те, що в досяжному майбутньому різкого зростання обсягу виплавки сталі не передбачається. Тому головна увага буде приділятися розробці технологій та агрегатів, які забезпечать значне підвищення якості сталі, зниження енергоємності металургійного виробництва та негативного впливу його на навколишнє середовище.

Для інноваційного розвитку підприємництва в Україні є важливим також питання протидії різним формам недобросовісної конкурентної боротьби, одним із проявів якої є явище рейдерства, або недружнього поглинання.

Неготовність вітчизняного менеджменту до рейдерських атак призводить в більшості випадках до втрати активів підприємства і тому виникає потреба у проведенні як попереджувальних, так безпосередніх дій. Обрання менеджментом правильної тактики поведінки під час рейдерської атаки створює передумови до ефективної протидії та належного відстоювання своїх законних прав.

З англійської «raid» перекладається як «наліт» («raider» дослівно перекладається як «пірат»). Рейдерство як поняття виникло у Великій Британії, де під цим терміном розуміли набіги морських судів, що самостійно виконували бойові завдання, у тому числі й захоплення торговельних кораблів інших країн.

У ході дослідження було проаналізовано визначення, які дають цьому феномену різні науковці-економісти. Було з'ясовано, зокрема, що дане явище має здебільшого негативний характер щодо впливу на розвиток підприємництва країни та інноваційно-інвестиційного клімату зокрема.

Під час проведення роботи було вивчено деякі параметри захищеності ВАТ «Запоріжсталь», як одного із найпотужніших підприємств галузі чорної металургії України.

Зокрема, було обстежено стан ліквідності та платоспроможності. З'ясувалось, що комбінат на кінець 2022 року дещо поступається значенням абсолютної ліквідності, що свідчить про дедалі складніші умови з розрахунків по короткостроковим боргам. На кінець 2022 на 1 грн. поточних зобов'язань припадає 1,13 грн поточних активів, що в межах норми. Загалом, комбінат характеризується низькою ліквідністю.

Коефіцієнт оборотності активів показує, наскільки зміни у наявних активах пов'язані зі змінами доходу (виручки) від реалізації. В нашому прикладі – досить суттєво (на прикладі 2021 збиткового року). Дуже низька швидкість оборту за 2021 рік пояснюється збитковістю діяльності цього року.

Фондовіддача повинна мати тенденцію до збільшення. Виходячи з наших показників, це справджується, незважаючи на деякий «провал» за 2021 рік. Підприємство збільшує з року в рік свої виробничі потужності, випускаючи все більше продукції.

Всі показники ділової активності підприємства свідчать про те, що «Запоріжсталь» все ж залишається досить потужним підприємством із значним запасом міцності, що, в поєднанні із розумним менеджментом, активною системою соціального взаємозв'язку працівник – комбінат,

прогресивними інвестиційними проектами та інноваційними поглядами щодо функціонування підприємства є запорукою сталого розвитку комбінату.

Аналіз рентабельності активів і продаж виявив, що ПрАТ «Запоріжсталь» є якщо не збитковим, то балансує на межі рентабельності підприємством, що може свідчити про неефективне використання наявних засобів.

Як свідчать дані розрахунків, основним джерелом фінансування оборотних активів є позиковий капітал. Власний капітал участі у формуванні оборотних активів взагалі не приймає. Підприємство, яке аналізується має дефіцит власного оборотного капіталу, розмір якого постійно зростає – від 601 498 тис. грн. у 2020 році до 1 038 923 тис. грн. у 2022 році.

Власний оборотний капітал ПрАТ «Запоріжсталь» щороку зменшується, в першу чергу, за рахунок зниження довгострокового запозиченого капіталу, інвестованого в оборотні засоби.

На підприємстві наявна тенденція до збільшення запасів та виручки від реалізації продукції. Так, одноденна виручка від реалізації склала в 2022 році 37 898,68 тис. грн, що на 39,85% більше ніж в 2021 році.

Зниження оборотності оборотних коштів для ПрАТ «Запоріжсталь» в 2021 році було пов'язано зі збільшенням залишків оборотних коштів та зменшенням виручки від реалізації продукції.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що ситуація на ПрАТ «Запоріжсталь» в цілому характерна для підприємств металургії України, однак має і свої особливості. Комбінату необхідно позбавлятися надмірно великих залишків оборотних активів та збільшувати ліквідність.

3 НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПрАТ «ЗАПОРІЖСТАЛЬ»

3.1 Шляхи інноваційного розвитку комбінату

3.1.1 Загальна характеристика

Характеризуючи інноваційну складову захищеності підприємства як елемент його економічної безпеки, слід відмітити, що загалом ситуація по Україні із використанням новітніх підходів та заходів, що підтримували б чи стимулювали рівень безпеки суб'єкта господарювання, залишається на досить низькому рівні. Так, зазначає Васильців Т. Г. , характеризуючи тенденції вітчизняного інноваційного розвитку економіки, у галузевому аспекті більш активно впроваджують технологічні інновації підприємства харчової промисловості і переробки сільськогосподарських продуктів (29% від загальної кількості інноваційно-активних підприємств), машинобудування (22%), легкої промисловості (14%).

Одним із механізмів, що сприяли б розвитку інноваційного потенціалу вітчизняного підприємництва, є державне регулювання. Оскільки, як свідчить досвід розвинених країн, основними рушійними силами на постіндустріальному етапі розвитку є інтелектуальне господарювання малих та середніх підприємств [63], метою регулювання інноваційної діяльності сектора МСП повинно стати посилення інноваційної активності цього сектора економіки, а також формування регіональних інноваційних кластерів з підприємств сектора МСП та великого бізнесу, де сектор МСП розглядається як основа розвитку регіональної інноваційної системи. Заходи посилення інноваційної активності сектора МСП повинні враховувати специфіку економічного потенціалу розвитку сектора МСП за регіонами країни, у галузевому аспекті, а також відповідно до критеріїв регулярності та мети ведення інноваційної діяльності підприємствами. [15]

За даними дослідження захищеності ПрАТ «Запоріжсталь», було виявлено, що комбінат має низку проблем у забезпеченні системи

комплексної захищеності власного виробництва. Передовсім, це питання, пов'язані зі зниженням ліквідності підприємства та його загальної платоспроможності

Для більш повного розуміння сильних сторін комбінату, що дозволять пропонувати шляхи підвищення захищеності фінансово-господарської діяльності, доцільно побудувати факторну модель SWOT-аналізу ПрАТ «Запоріжсталь». Вона буде виглядати наступним чином (таблиця 3.1):

Таблиця 3.1 – Факторна модель SWOT-аналізу

Середовище	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє	Сильні сторони: 1. Упровадження нового обладнання. 2. Реконструкція застарілого обладнання. 3. Реформування системи управління виробництвом. 4. Формування оборотних активів за рахунок власного капіталу. 5. Достатня кількість ресурсів для погашення кредитних зобов'язань. 7. Стійка платоспроможність. 8. Оптимізація виробничих процесів	Слабкі сторони: 1. Використання застарілого обладнання. 2. Відсутність упровадження у виробництво передових рішень і технологій. 3. Низька якість продукції. 4. Невеликий асортимент продукції. 7. Збільшення тривалості виробничого циклу. 8. Скорочення прибутку.
Зовнішнє	Можливості: 1. Збільшення частки ринку за рахунок залучення нових споживачів. 2. Відсутність затримок у погашенні дебіторської заборгованості. 3. Оптимальна цінова політика. 4. Визначення пріоритетів продажів – побудова збалансованої політики збуту. 5. Орієнтація на споживача (розширення асортиментів продукції, оптимізація гарантійних зобов'язань тощо). 6. Вигідні кредитні пакети з min % кредитування. 7. Стійка політична ситуація. 8. Вихід на міжнародні ринки	Загрози: 1. Використання позичених коштів. 2. Погіршення економіко-політичної ситуації на ринках збуту. 3. Неефективна програма кредитування. 4. Високі ціни на товарно-матеріальні цінності. 5. Зовнішня політична нестабільність. 6. Погіршення загальної кон'юнктури ринку. 7. Недостатня кількість фінансових ресурсів для погашення кредиторської заборгованості

Користуючись наведеними даними про стан, загрози та можливості підприємства, доцільно запропонувати наступні заходи, що будуть інноваційними з точки зору впровадження їх на окремому підприємстві – локальними інноваціями. При цьому головною умовою економічної безпеки розглядаються ресурси, потужності, стабільність, керованість. [56]

3.1.2 Положення про економічну безпеку ПрАТ «Запоріжсталь»

Необхідною умовою функціонування єдиного систематизованого комплексу заходів із забезпечення захищеності підприємства є заходи, що формалізують та узагальнюють понятійне уявлення про значимість економічної безпеки для підприємства та визначають комплекс заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки власного бізнесу і створення на підприємстві комплексної системи економічної безпеки.

І) Фінансова складова економічної безпеки

Фінансова складова економічної безпеки вважається провідною й вирішальною, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є головним фактором розвитку будь-якої економічної системи.

Схема процесу охорони фінансової складової економічної безпеки товариства має складатися з наступних етапів:

1) Аналіз загроз щодо політико-правової складової економічної безпеки. Оцінка можливостей негативного впливу внутрішніх, зовнішніх та форс-мажорних дій та обставин.

2) Оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки. Аналіз фінансової звітності і результатів роботи (ліквідність, платоспроможність, рентабельність тощо). Діагностика конкурентного стану комбінату (частка ринку та рівень застосування інноваційних технологій). Дослідження цінних паперів емітенту (динаміка курсу акцій, інвестори).

3) Оцінка ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій щодо фінансової складової економічної безпеки;

4) Планування комплексу заходів із забезпечення фінансової складової економічної безпеки та розробка рекомендацій стосовно його реалізації;

5) Бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів фінансової стабілізації. Для контролю за беззбитковістю товариства слід впровадити систему контролінгу та аналізу показників діяльності. Аналіз фінансового стану товариства повинно проводити для визначення рівня беззбитковості діяльності. Важливим є встановлення рівня безпеки, яка у відносній формі може визначатися рівнем запланованого обсягу реалізації продукції для покриття постійних витрат.

Чим вищим буде такий показник, тим безпечніше підприємство буде почувати перед загрозою негативних змін (сезонне зменшення виручки від продажів, незаплановане зростання витрат та інше).□

. Впровадження системи контролю за фінансовим станом ПрАТ «Запоріжсталь» можна проводити по такій схемі показників фінансового та оперативного обліку:

- аналіз рентабельності;
- аналіз фінансової стійкості;
- аналіз використання капіталу;
- аналіз рівня самофінансування;
- аналіз якісних змін у майновому стані;
- оцінка та аналіз економічного потенціалу підприємства.

II) Інтелектуально-кадрова складова економічної безпеки

Належний рівень економічної безпеки у кадровій складовій залежить від складу кадрів, їхнього інтелекту та професіоналізму. Охорона інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки охоплює взаємозв'язані і водночас самостійні напрями діяльності товариства:

1) Орієнтація на роботу з персоналом фірми, на підвищення ефективності діяльності всіх категорій персоналу;

2) Направлення на збереження й розвиток інтелектуального потенціалу, тобто сукупності прав на інтелектуальну власність або на її використання (у тім числі патентів і ліцензій), та на поповнення знань і професійного досвіду працівників підприємства.

Процес охорони цієї складової економічної безпеки здійснюється через оцінку загроз негативних дій і можливої шкоди від таких дій. З поміж основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства виокремлюють недостатню кваліфікацію працівників тих чи тих структурних підрозділів, їхнє небажання або нездатність приносити максимальну користь своїй фірмі. Це може бути зумовлене низьким рівнем управління персоналом, браком коштів на оплату праці окремих категорій персоналу підприємства чи нерациональним їх витрачанням.

Процес планування та управління персоналом повинен бути спрямований на охорону належного рівня економічної безпеки та має охоплювати організацію системи підбору, найму навчання й мотивації праці необхідних працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, престижність професії, волю до творчості, забезпечення соціальними благами.

Важливою ланкою встановлення нормального рівня економічної безпеки є оцінка ефективності заходів, яка здійснюється через зіставлення загальної величини витрат на запобіжні заходи і втрат, яких могло б зазнати підприємство.

Організацію кадрової служби має регулювати Положення про кадровий облік.

III) Техніко-технологічна складова економічної безпеки.

Процес охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки має передбачати організацію таких послідовних етапів:

1) Аналіз ринку технологій стосовно виробництва продукції, аналогічної профілю даного підприємства чи організації-проектувальника (збирання та аналіз інформації щодо особливостей технологічних процесів на

підприємствах, які виготовляють аналогічну продукцію; аналіз науково-технічної інформації стосовно нових розробок у даній галузі, а також технологій, спроможних здійснити інтервенцію на галузевий технологічний ринок).

2) Аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій.

3) Даний етап передбачає реалізацію наступних дій:

а) аналіз товарних ринків за профілем продукції, що виготовляється підприємством, та ринків товарів-аналогів;

б) оцінку перспектив розвитку ринків продукції підприємства;

в) прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для випуску конкурентоспроможних товарів.

4) Розробка технологічної стратегії розвитку підприємства-виробника продукції в такому напрямку розвитку:

а) виявлення перспективних видів продукції з групи (номенклатури, асортименту), що виготовляється підприємством;

б) планування комплексу технологій для виробництва перспективних товарних позицій;

в) бюджетування технологічного розвитку підприємства на засаді оптимізації витрат за програмою технологічного розвитку, для вибору альтернатив, опрацювання власних розробок;

г) розробка загального плану технологічного розвитку підприємства (з відображенням у ньому вибору альтернативного варіанта технологічного розвитку, строків та обсягів фінансування; відповідальних виконавців);

д) складання плану власних корпоративних рішень і положень відповідно з планом технологічного розвитку підприємства.

5) Оперативна реалізація планів технологічного розвитку підприємства в процесі здійснення ним виробничо-господарської діяльності.

6) Аналіз результатів практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки на підставі спеціальної

карти розрахунків ефективності таких заходів. У такій карті необхідно визначити: розмір можливих збитків від негативних впливів; витрати на реалізацію заходів для відвернення очікуваної (можливої) шкоди і охорони техніко-технологічної безпеки підприємства; можливе значення окремого функціонального критерію ефективності заходів, що здійснюються для охорони цієї складової економічної безпеки; функціональні підрозділи підприємства, які є відповідальними за реалізацію пропонованого комплексу заходів.

IV) Політико-правова складова економічної безпеки.

Процес охорони політико-правової складової економічної безпеки здійснюється за типовою схемою, яка охоплює такі елементи організаційно-економічного спрямування:

- 1) аналіз загроз негативних впливів;
- 2) оцінка поточного рівня забезпечення;
- 3) планування комплексу заходів, спрямованих на підвищення цього рівня та їх ресурсно-матеріальне обґрунтування;
- 4) планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства.

Аналіз загрози внутрішніх і зовнішніх негативних впливів на політико-правову складову економічної безпеки та причини їхнього виникнення здійснюється в процесі функціонування товариства.

Необхідно враховувати такі основні причини виникнення внутрішніх негативних впливів, як:

- а) низька кваліфікація працівників юридичної служби товариства та помилки у підборі персоналу цієї служби;
- б) недостатнє фінансування юридичного забезпечення підприємницької або іншої діяльності;
- в) небажання чи нездатність підприємства активно впливати на зовнішнє політико-правове середовище його діяльності.

Низький рівень організації політико-правової складової економічної безпеки може виявлятися в слабкому правовому опрацюванні договірних відносин даного суб'єкта господарювання з іншими, невмінні захищати інтереси підприємства (організації) в конфліктних ситуаціях, неефективному плануванні юридичного забезпечення бізнесової діяльності.

Причинами виникнення додаткової безпеки для товариства можуть бути:

а) здійснення власних політичних та інших цілей партіями, що перебувають при владі;

б) зміна положень чинного законодавства з питань власності, господарського й трудового права, оподаткування тощо.

в) рівень організації та якості робіт щодо охорони цієї складової загального рівня економічної безпеки;

г) ресурсне забезпечення робіт;

д) низька ефективність діяльності відповідних підрозділів товариства.

V) Інформаційна складова економічної безпеки

Фінансові служби підприємства мають виконувати певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки. До таких належать:

1) збирання всіх видів інформації, що має відношення до діяльності товариства (інформації щодо всіх видів ринків; інформації, що характеризує господарські операції та події й тенденції мікроекономічного розвитку економіки; корисну науково-технічну інформацію);

2) аналіз одержуваної інформації з обов'язковим дотриманням загальноприйнятих принципів (систематизації, безперервності надходження, усебічного характеру аналітичних процесів) і методів (локальних із специфічних проблем, загальнокорпоративних) організації робіт;

3) прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів на підприємстві добувної галузі, а також показників, яких необхідно досягти товариству (наприклад, фінансові

прогнози, прогнози об'єктів нових видів виробництва й технологічного розвитку);

4) оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розробка рекомендацій для підвищення цього рівня на товаристві;

5) інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки (зв'язок із громадськістю, формування сприятливого іміджу товариства, захист конфіденційної інформації)

ВАТ «Запоріжсталь» має використовувати систему документообігу, яка затверджена Положенням про документообіг, Наказом про облікову політику та організацію бухгалтерського обліку, Положенням про обліковий документообіг. Товариство регулює внутрішні потоки інформації через автоматизовану систему їх обробки та накопичення. Економічна інформація розрізняється за джерелами її формування, виникнення.

Для забезпечення економічної безпеки інформаційної складової виокремлювати:

- а) відкриту офіційну інформацію;
- б) вірогідну нетаємну інформацію, одержану через неформальні контакти працівників товариства з носіями такої інформації;
- в) конфіденційну інформацію, одержану способом несанкціонованого доступу до неї.

Оперативна реалізація заходів з розробки та охорони інформаційної складової економічної безпеки має здійснюватись послідовним виконанням певного комплексу робіт, а саме:

1) Збирання різних видів необхідної інформації, що здійснюється через офіційні контакти з різноманітними джерелами відкритої інформації, неофіційні контакти з носіями закритої інформації, а також за допомогою спеціальних технічних засобів.

2) Обробка та систематизація одержаної інформації, що проводиться відповідною службою підприємства з метою упорядкування даних для

наступного більш глибокого аналізу. Для цього створюються класифікатори інформації та досье, внутрішні бази даних і каталоги.

3) Аналіз одержаної інформації, котрий включає всебічну обробку одержаних даних з використанням різних технічних засобів і методів аналізу. У процесі здійснення аналітичних робіт виконуються прогнозні розрахунки за всіма аспектами інформаційної діяльності та можливими варіантами поведінки середовища бізнесу за допомогою різних методів моделювання.

4) Захист інформаційного середовища підприємства, що охоплює:

а) заходи для захисту товариства від промислового шпіонажу з боку конкурентів або інших юридичних і фізичних осіб;

б) технічний захист приміщень, транспорту, кореспонденції, переговорів, різної документації від несанкціонованого доступу заінтересованих юридичних і фізичних осіб до закритої інформації;

в) збирання інформації про потенційних ініціаторів промислового шпіонажу та проведення необхідних запобіжних дій з метою припинення таких спроб.

Зовнішня інформаційна діяльність, яку можна спрямовувати на створення в контролюючих органах і органах влади сприятливого іміджу товариства та протидію спробам завдати шкоди репутації товариства через поширення про неї хибної інформації, що забезпечить економічну безпеку інформаційної складової.

При застосуванні комп'ютерної інформаційної системи, яка є сукупністю інформації, методів, моделей, технічних, програмних, технологічних засобів та рішень, можуть виникнути суттєві помилки та порушення. Для забезпечення економічної безпеки у діяльності товариства при застосуванні комп'ютерної облікової документації має бути наявність технології перетворення вихідних даних у результатну інформацію. Обробка даних первинного документообігу повинна здійснюватися за принципом об'єднання процесів складання первинного документа та накопичення оперативної інформації за звітний період для складання статистичної,

податкової, фінансової звітності. Застережливим засобом комп'ютерного документування автоматичної реєстрації первинної інформації за допомогою таких засобів як технологічні датчики, ваги, годинники, лічильники, вимірювальні прилади тощо.

Забезпечення єдиного підходу до заповнення документів та інтеграція обробки різних видів економічної інформації, використання окремих функцій управління, тобто облікової, планової, технологічної призводить до створення єдиної інформаційної бази, дані з якої можуть багаторазово використовуватися всіма службами та структурними підрозділами підприємства.

VI) Екологічна складова економічної безпеки.

Проблему охорони екологічної безпеки суспільства від товариства, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність, можна вирішити тільки через розробку і ретельне дотримання національних норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, які потрапляють у навколишнє середовище, а також дотримання екологічних параметрів продукції, що виготовляється. Індикаторами екологічної складової економічної безпеки є, з одного боку, нормативи гранично допустимої концентрації шкідливих речовин, установлені національним законодавством, а з іншого — аналіз ефективності заходів для забезпечення такої екологічної складової. На підставі загальних стратегічних рекомендацій, опрацьованих за результатами аналізу карти розрахунку ефективності здійснюваних заходів, планується комплекс заходів для розробки екологічної складової економічної безпеки в майбутньому. План забезпечення екологічної складової є частиною загального плану для досягнення належного рівня економічної безпеки в цілому. Це може мати вигляд логічного сценарію для здійснення необхідного комплексу заходів у календарній послідовності з додаванням розрахунку ефективності практичної реалізації цих заходів (Положення про службу охорони праці).

Алгоритм процесу охорони екологічної складової економічної безпеки має полягати в проведенні таких послідовних дій:

1) розрахунок карти ефективності здійснюваних заходів для охорони екологічної складової економічної безпеки на підставі звітних даних про фінансово-господарську діяльність підприємства;

2) аналіз виконаних розрахунків і розробка рекомендацій для підвищення ефективності здійснюваних заходів;

3) розробка альтернативних сценаріїв реалізації запланованих заходів;

4) вибір пріоритетного сценарію на засаді порівняння розрахунків ефективності запланованих заходів;

5) передача вибраного планового сценарію в складі загального плану охорони економічної безпеки в підрозділи, які здійснюють функціональне планування фінансово-господарської діяльності підприємства;

6) практичне здійснення запланованих заходів у процесі діяльності товариства.

VII) Силова складова економічної безпеки

Схема організації силовій складовій економічної безпеки з відокремлюванням послідовно виконуваних робіт має складатися з таких етапів:

1) Аналіз загроз негативних впливів за силовою складовою економічної безпеки відповідно до причин їхнього виникнення;

2) Аналіз рівня організації силовій складовій економічної безпеки за напрямками, ресурсами, виконавцями, взаємодією та ефективністю витрат;

3) Прогнозування можливих негативних впливів та очікуваної шкоди від них;

4) Розробка рекомендованого комплексу заходів для запобігання можливим негативним впливам на діяльність товариства;

5) Планування бюджету на виконання рекомендованого комплексу заходів і розрахунок очікуваної ефективності від його реалізації;

6) Планування підбору і спеціального навчання відповідного персоналу;

7) Оперативне планування реалізації пропонованих заходів за ресурсами та виконавцями;

8) Практична робота з організації силової складової економічної безпеки.

Створення надійної системи економічної безпеки товариства дає можливість уникнути негативних факторів діяльності в галузі, де функціонує підприємство.

Практична діяльність структурних підрозділів відкритого акціонерного товариства «Запоріжсталь», які відповідають за економічну безпеку залежить від:

- рівня організації процесу автоматизації системи внутрішньогосподарського контролю;
- економічної обґрунтованості укладених договорів;
- рівня механізації виробничого процесу;
- аналізу наявності обігових коштів підприємства;
- вивчення причин виникнення дебіторської і кредиторської заборгованості;
- рівня кваліфікації управлінських кадрів;
- аналізу досягнутого рівня прибутковості та рентабельності діяльності.

3.1.2 Зміни у маркетинговій стратегії

Погіршення кон'юнктури ринку призводить до зменшення попиту на продукцію металургійної галузі із України, як так, що характеризується низькою якістю

Стратегію конверсійного маркетингу застосовують тоді, коли на ринку є негативний попит, тобто багато покупців відмовляються від товарів або послуг підприємства. Наприклад, вегетаріанці не купують м'ясні продукти; представники “зелених” партій бойкотують підприємства, що виробляють

одяг зі шкур тварин; у провідних країнах світу поширюється суспільна антинікотинова кампанія тощо.

Завдання конверсійної стратегії маркетингу в цій ситуації — створити попит на продукцію підприємства, перетворити його з негативного на позитивний. Починати слід із виявлення причин негативного попиту. Залежно від них потрібно виконати такі маркетингові дії:

- внести зміни в товар;
- знизити ціну;
- у рекламі посилатися на престижних клієнтів — лідерів суспільної думки;
- змінити сегменти, ринки, канали просування;
- почати випуск інших товарів.

На початку 2023 року українські металурги зіткнулися з дефіцитом брухту. Нестача цієї сировини проявилася на найбільших підприємствах галузі в різній мірі. «АрселорМіттал Кривий Ріг» у лютому офіційно заявив, що спад випуску сталі і прокату в січні безпосередньо пов'язаний з дефіцитом брухту. Як повідомляє «Інвестгазета», його нестача стала однією з причин зупинки Донецького електрометалургійного заводу.

У «Метінвести» офіційно про дану проблему не говорять, але в неофіційних бесідах не заперечують, що через можливе зростання виплавки компанією сталі проблема забезпечення брухтом може виникнути й у них. А «Інтерпайп Сталь» з минулого року будує власну мережу зі збору вторинного металу. Обсяги заготівлі металобрухту знижуються третій рік поспіль. Скорочується й обсяг поставок цієї сировини металургам: так, у минулому році метзаводи отримали брухту менше на 26% рік до попереднього року – всього 4,98 млн. тонн.

За прогнозом ДП «Укрпромзовнішекспертиза», його недопоставка в нинішньому році складе 400 тис. тонн. Для прикладу, за словами гендиректора «Металургпрому», в січні 2022 року на українські металургійні

підприємства було поставлено 256 тис. тонн сталевих брухту, що склало лише 62% від потреби. При цьому падіння поставок брухту (-26%) значно випереджає торішнє зниження виплавки сталі (- 6,6%). З урахуванням планованого на цей рік 2-3% збільшення виробництва даної продукції дефіцит сировини може виявитися критичним для металургів уже в нинішньому році.

У 2022-му заготівля брухту чорних металів в Україні, за даними державного підприємства "Укрпромзовнішекспертиза", знизилася до 15-річного мінімуму - 6 млн. тонн. "Негативний вплив на заготівлю зробили два фактори: падіння закупівельних цін на брухт в Україні та погіршення платіжної дисципліни металургів", - пояснює Юрій Добровольський, начальник відділу маркетингу ДП.

Водночас, разом із складною ситуацією щодо поставок лому, аналітики зазначають, що в минулому році відбулось деяке зниження цін. Так, середня ціна українського лому в минулому році впала до \$ 318 за тонну - проти \$ 370 в 2021-му. Падіння цін вплинуло на активність первинних ломосдатчиків, яка традиційно знижується при здешевленні сировини. А це, в свою чергу, призвело до зупинки багатьох демонтажних робіт на великих об'єктах.

Всі ці фактори змушують керівництво будь-якого діючого металургійного підприємства замислитись над проблемою постачання сировини для безперебійного функціонування.

ПрАТ «Запоріжсталь» входить в групу «Метінвест», що дозволяє мати доступ до сировинної бази вітчизняного ГМК, що робить можливим придбання, наприклад, коксу, за дещо нижчими цінами, ніж ціни на аналогічний продукт з-за кордону.

З-поміж багатьох різних заходів, які сприяють підвищенню платоспроможності й підтримуванню ефективної господарської діяльності виділяють, зокрема, такі:

- 1) зміна складу керівників підприємства та стилю управління;
- 2) інвентаризація активів підприємства;

- 3) оптимізація дебіторської заборгованості, зниження витрат підприємства;
- 4) продаж незавершеного будівництва;
- 5) обґрунтування необхідної чисельності персоналу;
- 6) продаж зайвого устаткування, матеріалів і залишків товарів;
- 7) реструктуризація боргів перетворенням короткострокової за-боргованості в довгострокові позики або іпотеки;
- 8) запровадження прогресивної технології, механізації та автоматизації виробництва;
- 9) удосконалення організації праці;
- 10) проведення капітального ремонту, модернізації основних фондів, заміни застарілого устаткування.

Крім радикальних напрямів підвищення рівня платоспроможності підприємства потрібно проводити пошук внутрішніх резервів по збільшенню прибутковості діяльності і досягненню беззбиткової роботи за рахунок більш повного використання виробничої потужності підприємства, підвищення якості і конкурентоздатності товарів, зниження їх собівартості, раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, скорочення непродуктивних витрат і втрат. Основну увагу при цьому необхідно приділити питанням ресурсозберігання: впровадження прогресивних норм, нормативів і ресурсосберігаючих технологій, використання вторинної сировини, організації дійсвого обліку і контролю за використанням ресурсів, вивчення і впровадження передового досвіду в здійсненні режиму економії, матеріального і морального стимулювання працівників за економію ресурсів і скорочення непродуктивних витрат і втрат.

Велику допомогу у виявленні резервів поліпшення платоспроможності підприємства може надати маркетинговий аналіз по вивченню попиту і пропозиції, ринків збуту і формування на цій основі оптимального асортименту і структури виробництва і реалізації продукції підприємства.

3.1.3 Інноваційно-виробничий розвиток

І) Аглодоменне виробництво

В 2021-2022 роках виконувалась реалізація проекту по заміні агломераційної машини № 1 із площею спікання 62,5 м² на нову із площею спікання 75 м² з технологічною газоочисткою.

Виконані роботи з підготовки території, переносу енергокомунікацій і диспетчерської. Ведуться 2021 р. © SMA 00191230 будівельно-монтажні роботи лабораторії, відділення підготовки проб, посилення будівлі агломераційного корпусу, монтаж металоконструкцій постаменту під електрофільтр.

Реконструкція агломашини №1 передбачає заміну фізично й морально застарілого обладнання технологічного комплексу, впровадження сучасної технології виробництва залізорудного агломерату, збільшення продуктивності і якості агломерату, зменшення простоїв, а також зменшення викидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

Реконструкція дозволить:

- зменшити кількість дрібної фракції 0-5 мм в агломераті на 4,2%;
- збільшити виробництво агломерату на 167 тис. т/рік;
- скоротити використання коштовних обкотишів у доменному виробництві.

Поліпшення якості агломерату дозволить збільшити виробництво чавуну в доменному цеху на 23,1 тис. т. на рік, і знизити витрати коксу на 13,86 тис. т. на рік. Збільшення річного виробництва агломерату дозволить додатково виплавити чавуну 94,2 тис. т. на рік.

Здійснювався відновлювальний ремонт доменної печі № 4, що дозволить забезпечити заданий рівень виробництва чавуну й продукції подальшого переділу, відновити основні фонди й проектну продуктивність печі - 1052 тис.тон чавуну в рік, значно знизити витрати паливно-

енергетичних ресурсів, а також знизити шкідливі викиди в навколишнє середовище.

З метою виконання програми енергозбереження реалізується проект з будівництва комплексу для вдування пиловугільного палива в доменні печі.

Виконані поставка й монтаж основного технологічного устаткування за контрактом з фірмою «КЮТНЕР».

На сьогоднішній момент здійснюються освоєння технології вдування пиловугільного палива на доменних печах, та будівництво базисного складу вугілля й відділення відбору його проб.

Згідно з контрактом будівництво комплексу пиловугільного палива дозволить знизити витрати:

- скіпового коксу сухого з 514,0 кг/т чавуну до 406,5 кг/т чавуну;
- природного газу з 93,0 м³/т до 0 м³/т.

Витрати пиловугільного палива передбачаються 150 кг/т чавуну.

Максимально отримана середньомісячна витрата пиловугільного палива у 2011 році склала 132 кг/т чавуну.

II) Сталеплавильне виробництво

Згідно контракту укладеного з фірмою СИМЕНС-ФАІ (Австрія) на поставку технології та всього основного технологічного устаткування, включно з газоочисним устаткуванням комплексу конвертерного цеху з безперервним розливанням сталі в обсязі 4,7 млн. т. литих слябів, комбінатом здійснені платежі фірмі СИМЕНС-ФАІ за виконання інжинірингових послуг; частково виконана проектна й робоча документація по підготовці території та по об'єктах інфраструктури.

Проведено роботу з розгляду вихідних даних (базового інжинірингу СИМЕНС-ФАІ) для виконання проекту установки устаткування.

За відсутності фінансування, роботи з подальшої реалізації проекту припинені.

III) Прокатне виробництво:

1) У цеху гарячої прокатки тонкого листа

Введений до промислової експлуатації шириномір «DigiScan XD» для безперервного тонколистового стана гарячої прокатки «1680», який дозволяє забезпечити якісний контроль за випуском прокату згідно вимогам споживача.

2) У цеху холодної прокатки №1

Виконувався робочий проект «Будівництво безперервного агрегату солянокислотного травлення з установкою регенерації соляної кислоти», згідно з яким виконана поставка документації, устаткування й почате будівництво.

Реалізація проекту дозволить: забезпечити виробництво до 1,35 млн. т/рік травленого металу й значно поліпшити його якість; виключити викид шкідливих речовин в атмосферу й скидання хімічно-забруднених стоків у річку Дніпро; поліпшити умови праці.

3.2 Оцінка використання інноваційних заходів

Запропоновано до розгляду проект із виробництва автомобільного листу. Організація виробництва автолиста передбачається за рахунок залучення позикових валютних коштів.

Орієнтовна вартість придбання стану 1700 холодної прокатки і ковпакових термічних печей, виходячи з проведених переговорів, визначена у 58 \$ млн.

Вартість робіт, які забезпечують нормальне функціонування купованого устаткування (будівельно-монтажні роботи, інженерні мережі, системи вентиляції та інших.), визначені у 24 \$ млн.

Отже, загальна вартість робіт, що з організацією виробництва автолиста, становить:

$$58 + 24 = 82 \text{ \$ млн.}$$

Фінансування валютних платежів за проектом передбачено на кредитно-компенсаційній основі, враховуючи наступні умовах кредитування:

авансовий платіж – 15%;
 обслуговування кредиту (страхової збір, операційні витрати) – 3.5%;
 решта протягом 3-х років реконструкції, пропорційно вартості виконаних робіт.

Кредит використовують у початку кожного розрахункового періоду. Погашення кредиту здійснюється рівними частками за 5 років після завершення реконструкції. Відсоток за кредит прийнятий у розмірі 10% річних. Інформація представлена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Розрахунок погашення заборгованості за кредит (млн. грн.)

Найменування показників	Роки реконструкції			Роки погашення кредиту					Усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Авансовий внесок – 15%	12,3	-	-	-	-	-	-	-	12,3
Основна сума кредиту	17,4	24,4	27,9	-	-	-	-	-	69,7
Загальна вартість кредиту									82
Сума боргу кредиту початку року	0	17,4	41,8	69,7	55,76	41,82	27,88	13,94	-
Сума використання кредиту	17,4	24,4	27,9	-	-	-	-	-	69,7
Погашення основного боргу				13,94	13,94	13,94	13,94	13,94	69,7
Сума боргу кредиту наприкінці року	17,4	41,8	69,7	55,76	41,82	27,88	13,94	-	-
Сума для нарахування відсотків за кредит	17,4	41,8	69,7	69,70	55,76	41,82	27,88	13,94	-
Сплата відсотків за кредит – 10%	1,74	4,18	6,97	6,97	5,576	4,18	2,788	1,39	33,805

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Сплата операційних витрат – 3.5%	2,44	-	-	-	-	-	-	-	2,4395
РАЗОМ сплата % за кредит і витрат за його обслуговування	4,182	4,182	6,97	6,97	5,576	4,182	2,788	1,394	36,244
РАЗОМ термінові щорічні платежі з урахуванням авансу	16,4	4,18	6,97	20,91	19,52	18,12	16,728	15,334	118,24
І це наростаючим результатом	15,8	19,98	26,95	47,86	67,378	85,5	102,23	117,56	
Загальна вартість витрат з урахуванням авансу і % за кредит наростаючим результатом	33,2	61,8	96,7	103,6	109,2	113,4	116,2	117,6	

Для погашення заборгованості за валютний кредит намічається продаж на світовому ринку комбінату (рулонів і аркушів холоднокатаних) за вільно-конвертовану валюту.

Ефективність проекту характеризується терміном відшкодування капітальних вкладень приростом отриманої чистий прибуток, інформація подана в таблиці 3.3.

Розрахунок внутрішньої норми рентабельності проекту виконано методом дисконтування різночасних чистих доходів, отриманих у період життєдіяльності продукту, за умови, що сумарний наведений чистий прибуток дорівнюватиме нулю. У цьому, як періоду життєдіяльності продукту приймається:

- період будівництва – 3 року;
- період циклу експлуатації – 10 років;
- ставка дисконту 19%.

Загальна тривалість розрахункового періоду – 13 років.

Таблиця 3.4 – Розрахунок норми внутрішньої рентабельності (млн. грн.)

Періоди	Приріст чистий прибуток з амортизацією	Термінові щорічні платежі	Чистий прибуток	Коефіцієнт дисконтування	Наведений чистий прибуток
Роки будівництва					
1	-	16,48	-16,48	1,00	-16,48
2	-	4,18	-4,18	0,84	-3,51
3	-	6,97	-6,97	0,71	-4,92
Періоди	Приріст чистий прибуток з амортизацією	Термінові щорічні платежі	Чистий прибуток	Коефіцієнт дисконтування	Наведений чистий прибуток
Роки погашення кредиту					
4	39,53	20,91	18,62	0,5934	11,05
5	39,53	19,52	20,01	0,4987	9,98
6	39,53	18,12	21,41	0,419	8,97
7	39,53	16,73	22,80	0,3521	8,03
8	39,53	15,33	24,20	0,2959	7,16
Роки нормальної експлуатації					
9	39,53	-	39,53	0,25	9,83
10	39,53	-	39,53	0,21	8,26
11	39,53	-	39,53	0,18	6,94
12	39,53	-	39,53	0,15	5,83
13	39,53	-	39,53	0,12	4,90
Разом сумарний наведений чистий прибуток					56,04

Таблиця 3.5 – Можливі ризики реалізації проекту

№	Можливі ризики	Можливі втрати	Форми страхування
Політичні ризики			
1.	Нестабільність законодавства можуть призвести до зростання ставок оподаткування	Зазначений ризик можуть призвести до зростання собівартості і на ринку на 20 –25%	Неможливість запобігання наслідків цього ризику
Фінансово-економічні ризики			
1.	Нестійкість збуту. Основний споживач автолиста є «АвтоЗАЗ» (37% обсягу продажу). Нині АвтоЗАЗ використовує словацькі. Існує ризик подальшого їх використання	Частина продукції може бути не заявленої ринком, що сприятиме зменшенню прибутку (на 37 – 40%)	Організація довгострокового співробітництва з АвтоЗАЗ. Пошуки потенційних партнерів
2.	Поява альтернативної продукції Дніпровського меткомбінату, з якісними показниками, вище продукції ПрАТ «Запоріжсталь»	Втрата частини ринку (25%)	Поліпшення показників листа: якості поверхні і є пластичності
3.	Зниження цін конкурентом	Приведе до змушеному зниження ціни, і втрати прибутку (5%)	Реалізація цього проекту дозволить отримати економію палива, сталі та електроенергії. Можливе зниження ціни, з допомогою зниження собівартості – 5%
4.	Зростання цін на сировину, матеріали, тарифів на перевезення	Зростання цін має відповідати темпам інфляції і надавати значного впливу економічні показники, обчисленні у валюті	Зростання цін буде зацікавлений у однаково проводити українських від конкурентів і значною мірою російській
Організаційні ризики			
1.	Низька якість менеджменту підприємства	Така ймовірність ризику мала через достатнього рівня компетентності і персональної відповідальності	Формування моделі корпоративного управління

Висновки до 3 розділу

Інноваційний розвиток підприємництва є ключовим фактором у системі впровадження заходів, що забезпечують захищеність суб'єктів господарювання. Вітчизняні науковці та експерти сходяться на думці, що більша частина

Одним із механізмів, що сприяли б розвитку інноваційного потенціалу вітчизняного підприємництва, є державне регулювання. Оскільки, як свідчить досвід розвинених країн, основними рушійними силами на постіндустріальному етапі розвитку є інтелектуальне господарювання малих та середніх підприємств, метою регулювання інноваційної діяльності сектора МСП повинно стати посилення інноваційної активності цього сектора економіки, а також формування регіональних інноваційних кластерів з підприємств сектора МСП та великого бізнесу, де сектор МСП розглядається як основа розвитку регіональної інноваційної системи.

Згідно результатів вивчення стану захищеності ПрАТ «Запоріжсталь», рекомендовано прийняти Положення про економічну безпеку підприємства, яке стосувалось би всіх сфер діяльності та формалізувало роботу служб комбінату із впровадження та систематизації економіко-організаційних підходів.

Так, запропонований документ має стосуватись фінансової складової економічної безпеки, як провідної й вирішальної, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є головним фактором розвитку будь-якої економічної системи.

Одним із елементів також названо інтелектуально-кадрову безпеку. Процес охорони цієї складової безпеки здійснюється через оцінку загроз негативних дій і можливої шкоди від таких дій. З поміж основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства виокремлюють недостатню кваліфікацію працівників тих чи тих структурних підрозділів, їхнє небажання або нездатність приносити максимальну користь своїй фірмі. Це може бути

зумовлене низьким рівнем управління персоналом, браком коштів на оплату праці окремих категорій персоналу підприємства чи нераціональним їх витрачанням.

Техніко-технологічна складова має включати комплекс дій, що аналізують та підтримують належний рівень захищеності в цій сфері. Також важливою складовою є політико-правова безпека, як стабілізуючий фактор у країні з вкрай низьким рівнем політично культури та правової обізнаності.

Інформаційна безпека є можливою при сприянні захисту всіх сфер діяльності підприємства за умови дотримання регламентованого та однозначно виписаного доступу до даних щодо діяльності товариства. Інформаційна складова є найбільш наукомісткою та інноваційно привабливою з точки зору пошуку та реалізації принципових схем захисту баз даних та інших об'єктів інтелектуально-інформаційного характеру.

До розгляду пропонована програма із запуску виробництва на ПрАТ «Запоріжсталь» виробництва автомобільного прокатного листу. Так, виявлено, що за певних умов це господарське рішення є економічно ефективним та доцільним

ВИСНОВКИ

В ході проведення дослідження було охарактеризовано сучасний стан інноваційного забезпечення захищеності суб'єктів господарювання. Зокрема, було виявлено, що за роки незалежності в Україні спостерігається тенденція до зменшення науково-дослідницьких робіт, результати яких могли б сприяти підвищенню безпеки національного господарства. Великою проблемою на сьогодні є недостатнє фінансування відповідних наукових розробок та робіт. А отже, Україна втрачає потенціал до розвитку підприємницьких структур.

Проблеми власної економічної безпеки виникають перед кожним підприємством не тільки в кризові періоди, але і під час роботи в стабільному економічному середовищі, комплекс розв'язуваних при цьому цільових задач має істотне розходження. В якості однієї з цілей моніторингу економічної безпеки підприємства є діагностика його стану за системою показників, що враховують специфічні галузеві особливості, найбільш характерних для даного підприємства і які мають для останнього важливе стратегічне значення.

Бізнес в Україні відрізняється складністю, постійним станом боротьби і гострою конкуренцією фірм. Стійкі «правила» не існують ні для партнерів, ні, певною мірою, для держави. Підприємства змушені постійно пристосовуватися до недосконалості законодавчої бази, брак кваліфікованих працівників, зношеність виробничого обладнання, дефіциту обігових коштів, жорсткої грошової і податкової політики держави, неплатоспроможності партнерів та ін. Недоліки законодавчого захисту дозволяють обходити нормативні обмеження зокрема у питаннях недружнього корпоративного поглинання.

Результатом забезпечення економічної безпеки підприємства є стабільність (надійність) його функціонування, ефективність фінансово-економічної діяльності (прибутковість), особиста безпека персоналу. До

ресурсів забезпечення надійного існування і прогресивного розвитку підприємства відносяться: персонал підприємства, матеріальні та інтелектуальні (інформаційні) ресурси.

Об'єкт і суб'єкт системи забезпечення економічної безпеки підприємництва тісно взаємопов'язані. Об'єктом системи в цілому, як уже говорилося, виступає стабільний економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності в поточному та перспективному періоді. Конкретними ж об'єктами захисту виступають ресурси: фінансові, матеріальні, інформаційні, кадрові.

Серед суб'єктів, що забезпечують захист економічної безпеки підприємницької діяльності, найбільше значення має служба власної економічної безпеки. Виходячи з цього, в ході роботи було запропоновано до розгляду Положення про економічну безпеку ПрАТ «Запоріжсталь», як одного із потужніших підприємств металургійного комплексу держави.

Зародження ринкової економіки і поява підприємництва зажадало появи нового, раніше невідомого радянському праву, інституту регулювання та захисту комерційної таємниці. Таким чином, очевидно, що в Україні вже давно назріла необхідність у прийнятті закону про комерційну таємницю, який зміг би ефективно врегулювати необхідні відносини у цій сфері і крім цього усунув б правові прогалини і колізії. Але при віднесенні тієї чи іншої інформації до категорії комерційної таємниці слід враховувати, що під приводом охорони комерційної таємниці не повинні приховуватися документи, що свідчать про факти зловживань, а також те що, надмірне засекречування інформації може бути економічно неефективним.

У перспективі на макрорівні необхідно розробити і прийняти спеціальний закон про комерційну таємницю. Саме при переході до ринкових відносин може стати надійним гарантом захисту інтересів окремих підприємств з країни в цілому.

Фахівці науково-технічних, виробничих, економічних та інших служб підприємства повинні навчитися правильно і конкретно (у вартісній формі)

оцінювати передбачувані і реальні втрати фірми внаслідок витоку інформації, відносять до категорії комерційної таємниці.

У нашій країні в даний час відсутній законодавчий захист комерційної таємниці, не практикується широке застосування заходів економічної відповідальності при вирішенні цієї проблеми, не напрацьована відповідна судова практика. Можливо, саме тому в реальному житті підприємств процвітає явне і таємне безоплатне запозичення інтелектуальної власності і комерційної інформації конкурентів (кооперативів, малих підприємств та приватних осіб).

За останні роки є очевидною динаміка постійного зростання випуску продукції металургійного комплексу. Основними тенденціями розвитку металургійної галузі в Україні є те, що в досяжному майбутньому різкого зростання обсягу виплавки сталі не передбачається. Тому головна увага буде приділятися розробці технологій та агрегатів, які забезпечать значне підвищення якості сталі, зниження енергоємності металургійного виробництва та негативного впливу його на навколишнє середовище.

Також в Україні спостерігаються негативні тенденції із зниження рівня інноваційної забезпеченості захищеності суб'єктів господарювання, а отже, і зниження рівня національної безпеки.

В ході дослідження з'ясувалось, що ПрАТ «Запоріжсталь» на кінець 2012 року дещо поступається значенням абсолютної ліквідності, що свідчить про дедалі складніші умови з розрахунків по короткостроковим боргам. На кінець 2022 на 1 грн. поточних зобов'язань припадає 1,13 грн поточних активів, що в межах норми. Загалом, комбінат характеризується низькою ліквідністю.

Коефіцієнт оборотності активів показує, наскільки зміни у наявних активах пов'язані зі змінами доходу (виручки) від реалізації. В нашому прикладі – досить суттєво (на прикладі 2021 збиткового року). Дуже низька швидкість оборту за 2021 рік пояснюється збитковістю діяльності цього року.

Показники оборотності дебіторської і кредиторської заборгованості повинні мати тенденцію до збільшення, що має характеризувати зростання потужностей виробництва комбінату та його діяльності взагалі. Наші показники можна характеризувати як загально стабільні, після кризової ситуації 2021 року виробнича ситуація повертається до нормального рівня

Фондовіддача повинна мати тенденцію до збільшення. Виходячи з наших показників, це справджується, незважаючи на деякий «провал» за 2021 рік. Підприємство збільшує з року в рік свої виробничі потужності, випускаючи все більше продукції.

Всі показники ділової активності підприємства свідчать про те, що «Запоріжсталь» все ж залишається досить потужним підприємством із значним запасом міцності, що, в поєднанні із розумним менеджментом, активною системою соціального взаємозв'язку працівник – комбінат, прогресивними інвестиційними проектами та інноваційними поглядами щодо функціонування підприємства є запорукою сталого розвитку комбінату.

Аналіз рентабельності активів і продаж виявив, що ПрАТ «Запоріжсталь» є якщо не збитковим, то балансує на межі рентабельності підприємством, що може свідчити про неефективне використання наявних засобів.

Як свідчать дані розрахунків, основним джерелом фінансування оборотних активів є позиковий капітал. Власний капітал участі у формуванні оборотних активів взагалі не приймає. Підприємство, яке аналізується має дефіцит власного оборотного капіталу, розмір якого постійно зростає – від 601 498 тис. грн. у 2020 році до 1 038 923 тис. грн. у 2022 році.

Власний оборотний капітал ПрАТ «Запоріжсталь» щороку зменшується, в першу чергу, за рахунок зниження довгострокового запозиченого капіталу, інвестованого в оборотні засоби.

Під час проведення аналізу використання оборотних засобів ПрАТ «Запоріжсталь» було виявлено, що середні залишки оборотних активів у 2022

році склали 3 000 315,5 тис. грн., що на 9,15 відсотків менше, ніж у 2021 році. В той же час в 2022 році знизились суми грошових коштів та їх еквівалентів – на 354 707 тис. грн., або 44,83%.

Однак на підприємстві наявна тенденція до збільшення запасів та виручки від реалізації продукції. Так, одноденна виручка від реалізації склала в 2022 році 37 898,68 тис. грн, що на 39,85% більше ніж в 2021 році.

Зниження оборотності оборотних коштів для ПрАТ «Запоріжсталь» в 2011 році було пов'язано зі збільшенням залишків оборотних коштів та зменшенням виручки від реалізації продукції.

Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що ситуація на ПрАТ «Запоріжсталь» в цілому характерна для підприємств металургії України, однак має і свої особливості. Комбінату необхідно позбавлятися надмірно великих залишків оборотних активів та збільшувати ліквідність. Стан економічної безпеки на підприємстві визначено як задовільний.

Згідно результатів вивчення стану захищеності ПрАТ «Запоріжсталь», рекомендовано прийняти Положення про економічну безпеку підприємства, яке стосувалось би всіх сфер діяльності та формалізувало роботу служб комбінату із впровадження та систематизації економіко-організаційних підходів.

Так, запропонований документ має стосуватись фінансової складової економічної безпеки, як провідної й вирішальної, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є головним фактором розвитку будь-якої економічної системи.

Одним із елементів також названо інтелектуально-кадрову безпеку. Процес охорони цієї складової безпеки здійснюється через оцінку загроз негативних дій і можливої шкоди від таких дій. З поміж основних негативних впливів на економічну безпеку підприємства виокремлюють недостатню кваліфікацію працівників тих чи тих структурних підрозділів, їхнє небажання або нездатність приносити максимальну користь своїй фірмі. Це може бути зумовлене низьким рівнем управління персоналом, браком коштів на оплату

праці окремих категорій персоналу підприємства чи нерациональним їх витрачанням.

Техніко-технологічна складова має включати комплекс дій, що аналізують та підтримують належний рівень захищеності в цій сфері. Також важливою складовою є політико-правова безпека, як стабілізуючий фактор у країні з вкрай низьким рівнем політично культури та правової обізнаності.

Інформаційна безпека є можливою при сприянні захисту всіх сфер діяльності підприємства за умови дотримання регламентованого та однозначно виписаного доступу до даних щодо діяльності товариства. Інформаційна складова є найбільш наукомісткою та інноваційно привабливою з точки зору пошуку та реалізації принципових схем захисту баз даних та інших об'єктів інтелектуально-інформаційного характеру.

До розгляду пропонована програма із запуску виробництва на ПрАТ «Запоріжсталь» виробництва автомобільного прокатного листу. Так, виявлено, що за певних умов це господарське рішення є економічно ефективним та доцільним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ніколаюк С. І. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності: курс лекцій / С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук. – К. : КНТ, 2015. – 320 с.
2. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 256 с.
3. Зеркалов Д. В. Экономическая безопасность: Монография / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2011. – 586 с.
4. <http://vns.lp.edu.ua>.
5. Баланович А. М. Фінансова безпека підприємства, як складова економічної безпеки підприємства: сутність, поняття та основні напрямки управління // Харківський національний економічний університет. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/20_DNII_2012/Economics/10_114704.doc.htm.
6. Користін О. Є. Економічна безпека: навчальний посібник / Користін О. Є., Барановський О. І., Герасименко Л. В. – К. : КНТ. – 2009. – 400 с. – Режим доступу: http://libfree.com/170743407_ekonomikaosnovni_napryami_zabezpechennya_ekonomichnoyi_bezpeki_pidpriyemstva.html.
7. Міщенко С. П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємств у ринковій економіці / С. П. Міщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 190–195.
8. Кован С. Е. Теория антикризисного управления предприятием: учеб. пособие / С. Е. Кован, Л. П. Мокрова. – М. : КНОРУС, 2009. – 160 с.
9. Конспект лекцій з курсу «Економічна діагностика» (для студентів 5 курсу денної і 6 курсу заочної форм навчання спеціальності 7.050107, 8.050107 – «Економіка підприємства») / Укл.: Глухарев С. М. – Харків : ХНАМГ, 2008. – 118 с.
10. Терещенко Н. Н. Методологические подходы к экономической диагностике развития потребительского рынка / Н. Н. Терещенко //

Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2206>.

11. Масленников А. Ю. Діагностика в системі управління економікою підприємства / А. Ю. Масленников, Р. В. Когут // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 240–243.

12. Костенко Т. Д. Економічний аналіз и діагностика стану сучасного підприємства : навч. посіб. / Т. Д. Костенко. – 2-ге вид. перероб. та доповн. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 400 с.

13. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: Монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384с.

14. Добуш З. О. Обґрунтування механізмів державного регулювання внутрішньої торгівлі / З. О. Добуш // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2012. – № 5(230). – С. 23–27.

15. Шилова Л. І. Донбас - 2020: Перспективи розвитку очима молодих вчених / Л. І. Шилова, В. Ю. Саєнко // Матеріали VI науково-практичної конференції, м. Донецьк, 2012р. – Режим доступу - <http://masters.donntu.edu.ua/2012/iem/saenko/library/article1.htm>.

16. Арєф'єва О. В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Арєф'єва, Т. Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки, 2009. – № 1. – С. 98 – 103.

17. Мехеда Н. Г. Кадрова безпека як складова економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_PRNIT_2012/Economics/5_119801.doc.htm.

18. Малащенко В. Б. Теоретичні підходи до проблем та сучасних способів захисту від “інсайдерів” / В. Б. Малащенко // Ефективність державного управління, 2011. – №29. – С. 13 – 24.

19. Цивільний кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 435-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003. - № 40–44. – 356 с.
20. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України, 2001. – № 25. – 131 с.
21. Шкарлет С. М. Роль і місце інноваційної політики підприємства у формуванні його економічної безпеки / С. М. Шкарлет // Економіка Криму, 2006. – №16. – С. 32 – 35.
22. Кириченко О. С. Інноваційна безпека як невід'ємна складова економічної безпеки та ефективного проектно-орієнтованого розвитку сучасних підприємств / О. С. Кириченко // Фін.-кредит. діяльн.: пробл. теорії та практики : зб. наук. пр., 2012. – С. 94-99. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2012_1/part1/14.pdf.
23. Полінкевич О. М. Сутність економічних понять «інновація», «інноваційний процес» та «інноваційний розвиток підприємств» / О. М. Полінкевич // Збірник наукових праць. ЛНТУ, 2010. – Випуск 7 (28). – Ч. 2. – С.60–76.
24. «Про інноваційну діяльність»: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV - Редакція від 05.12.2012 // Відомості Верховної Ради України, 2002. – № 36. – ст.266.
25. Васильчак С. В. Рейдерство та його вплив на фінансово-економічну безпеку підприємства / С. В. Васильчак, Е. О. Вашкеба // Науковий вісник НЛТУ України, 2009. – Вип. 19.11. – С. 261–268.
26. Кулаженко В. В. Особливості інноваційної складової економічної безпеки підприємства / В. В. Кулаженко // Вісник КНУТД, 2012. – № 3. – С. 123–127.
27. Кожушко Д.М. Інноваційна складова економічної безпеки машинобудівних підприємств України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kdu.edu.ua/conf/Konf_Vernadskii/2010/TEZY/5_section/164 PDF.

28. Лисенко Н. О. Застосування виробничої функції Тімбергена при аналізі інноваційної складової економічної безпеки підприємства АПК / Н. О. Лисенко, Н. В. Білошкурська // Всеукраїнський науково-виробничий журнал "Інноваційна економіка", 2012. – № 4 (30). – С. 140–144.

29. Никифоров А. Є. Державне антикризове управління та завдання інноваційного розвитку економіки України / А. Є. Никифоров // Екон. теорія, 2011. – № 4. – С. 45–54.

30. Грищенко О. Ф. Дослідження проблем та перспектив розвитку інноваційного підприємництва в Україні. / О. Ф. Грищенко // Вісник НТУ «ХПІ». Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ», 2012. – №15. – С. 61–68.

31. Зенцова О. О. Щодо запровадження нової методології розрахунку індексу промислової продукції / О. О. Зенцова // Головне управління статистики у Сумській області, 2008. – № 03/1-33-7124. – Режим доступу: www.sumy.ukrstat.gov.ua/data/021211_1p.doc.

32. Індеси промислової продукції за 2007–2012 роки на порталі Державної служби статистики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/pr/prm_ric/prm_ric_u/ipv2006_u.html.

33. "Витік мізків" з України за час незалежності склав 30% // Вголос. [Електронний доступ], 2013. – Режим доступу: <http://vgolos.com.ua/zhyttya/news/11840.html>.

34. «Про наукову і науково-технічну діяльність»: Закон України від від 13.12.1991 № 1977-XII (Редакція станом на 05.12.2012) // Відомості Верховної Ради України, 1992. – № 12. – 165 с.

35. Варналій З. С. Основні передумови та шляхи подолання рейдерства в Україні [Електронний ресурс] / З. С. Варналій, І. Мазур. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/1.htm>.

36. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30. – 141 с.

37. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – 144 с.

38. Про заходи щодо посилення захисту права власності: Указ Президента України №103 [Текст] // Урядовий кур'єр, 2007. – № 30. – С. 14.

39. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств від 21 лютого 2007 р. № 257 : Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

40. Берназ П. В. Рейдерство в Україні: визначення поняття / П. В. Берназ, О. О. Середа // Проблеми цивільного та господарського права, 2008. – №1. – С. 82–84.

41. Варналій З. С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З. С. Варналій, І. І. Мазур // Стратегічні пріоритети, 2007. – № 2(3). – С. 129–136.

42. Беліков О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення [Електронний ресурс] / О. Беліков // Юридичний журнал, 2007. – №4. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2638>.

43. Киреев А. Ю. Рейдерство в Российской экономике: сущность, тенденции и возможности противодействия: автореф. на соискание науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А. Ю. Киреев. – М., 2008. – 22 с.

44. Дічек О., Нікітін Ю. Рейдерство в Україні: правові ознаки і шляхи запобігання//Юридичний журнал. – 2008.- № 5. – С. 97 – 102.

45. Рейдерство в Україні. Опитування серед фахівців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zahvat.net/6/277/>.

46. «Про акціонерні товариства»: Закон України від 06 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради, 2008.– N 50—51. – С. 384.

47. Бурдак В. Корпоративний конфлікт - почва для рейдерства. Превентивні заходи захисту / В. Бурдак // ЮРИСТ & ЗАКОН, 2012. – №23. – Режим доступу - <http://www.p-p.ua/ru/news/publications/372.html>.
48. Patrick A. Gaughan. Mergers, acquisitions and corporate restructurings. / Patrick A. Gaughan. – 4th ed. – Hoboken, NJ: Wiley – 621 p.
49. Прасол В. «Пігулка» від рейдерства / В. Прасол // День, 2008. – №183. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/pigulka-vid-reyderstva>.
50. Дорошок А. А. Система регулювання рейдерства в Україні / А. А. Дорошок // Економіка: реалії часу, 2011. – №1(1). – С. 170–176.
51. Литвин Б. М. Фінансовий аналіз: Навч. посіб. / Б. М. Литвин, М. В. Стельмах. – К. : «Хай-Тек Прес», 2008. – 336 с.
52. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затверджений наказом МФУ від 31.03.1999 р. № 87 (із змінами і доповненнями) [Електронний ре-сурс] // Верховна Рада України: [сайт]. — режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0396-921>.
53. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс: 2-е изд. / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
54. Українські металурги готуються боротися з нестачею брухту (За матеріалами Інвестгазети), - 12.03.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finagent.com.ua/uk/news/14282>.
55. Марченко Т. Українські металурги у 2013 році кризи не подолають / Т. Марченко // Український журнал Економіст, 2013. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/1741-ukrayinsk-metalurgi-u-2013-roc-krizu-ne-podolayut.html>.
56. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні. Аналітична доповідь // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Jalilo19/002.htm>.

57. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк // Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.